

Crackpot-economics

Den politiske nulsums-illusion

Otto Brøns-Petersen

Negative bankrenter, pengeillusion og Fisher-effekten

Torben Mark Pedersen

Markedskritikerne har ret: Markedet virker ikke. Men deres løsning er forfejlet

Jonas Herby

Irrelevansen af bilaterale handelsunderskud

Torben Mark Pedersen

Hvordan økonomiske myter påvirker politikernes og vælgernes handlinger

Jonas Munk Ejlersen

Hvorfor Marx tog fejl i næsten alt

Torben Mark Pedersen

”Gode Penge” er en økonomisk crackpot-fortælling

Torben Mark Pedersen

Uden for tema

Demokratisk socialisme

Martin Ågerup

Borgerlig krise: Hvor går vi hen?

Christian Egander Skov

Boganmeldelse

Henrik Dahl: Ved voksenbordet

Elisabeth Overgaard

LIBERTAS

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet Libertas, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

Tidsskriftet Libertas postomdeles til medlemmer.

Tidsskriftet er indekseret i Dansk Artikelindeks.

Offentliggjort materiale – signeret eller usigneret – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger.

For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

Redaktion

Torben Mark Pedersen (ansv.)

Johan J. R. Espersen

Otto Brøns-Petersen

Claes Kirkeby Theilgaard

Redaktionen kan kontaktes på:

torbenmarkp@hotmail.com

Indhold Tema: Crackpot-economics

Temaindledning	3
Den politiske nulsums-illusion <i>Otto Brøns-Petersen</i>	5
Negative bankrenter, pengeillusion og Fisher-effekten <i>Torben Mark Pedersen</i>	9
Markedskritikerne har ret: Markedet virker ikke. Men deres løsning er forfejlet <i>Johan Herby</i>	13
Irrelevansen af bilaterale handelsunderskud <i>Torben Mark Pedersen</i>	18
Hvordan økonomiske myter påvirker politikernes og vælgernes handlinger <i>Jonas Munk Ejlersen</i>	22
Hvorfor Marx tog fejl i næsten alt <i>Torben Mark Pedersen</i>	27
"Gode Penge" er en økonomisk crackpot-fortælling <i>Torben Mark Pedersen</i>	38
Uden for tema	
Demokratisk socialisme <i>Martin Ågerup</i>	50
Borgerlig krise: Hvor går vi hen? <i>Christian Egander Skov</i>	58
Boganmeldelse	
Henrik Dahl: Ved voksenbordet. Om den kvælende midte i dansk politik <i>Elisabeth Overgaard</i>	65
Den synlige hånd	
Politik som irrationel inkompetence <i>Torben Mark Pedersen</i>	68

Temaindledning

Crackpot-economics er betegnelsen for de fejlagtige økonomiske doktriner, myter og økonomiske misforståelser, der stortrives på venstrefløjen, og som igen og igen dukker op i den offentlige debat, uanset hvor mange gange de er blevet skudt ned, fordi de er baseret på en fejlagtig opfattelse af, hvordan en markedsøkonomi fungerer, og hvad man kan opnå med økonomisk politik. Blandt prominente eksempler på en crackpot-teori, der ikke er behandlet i dette temanummer, er forslaget om at indføre transaktionsskatter på handel med finansielle aktiver, den såkaldte Tobinskat, der har haft det med at dukke op igen og igen med års mellemrum, selv om den hver gang er blevet skudt ned som uigennemførlig og skadelig.

Dette temanummer indledes med en artikel af **Otto Brøns-Petersen**, hvor han dokumenterer, hvor lidt offentlig omfordeling historisk har betydet for de fattigste gruppers reallønninger. Det er den generelle økonomiske vækst i samfundet, der har hævet reallønningerne dramatisk i de seneste 100 år, hvorimod omfordelingen via skatter og afgifter, indkomstoverførsler og offentligt forbrug tegner sig for mindre end 10 pct. af stigningen i de fattigstes reallønninger.

Sidste år skabte det en del røre, da daværende erhvervsminister, Simon Kollerup fra Socialdemokratiet, på facebook kritiserede bankerne for deres grådighed, fordi de indførte negative renter på indeståender på anfordringskonti for husholdninger. At forveksle de nominelle renter med realrenter er et klassisk eksempel på det, økonomer kalder for pengeillusion, som beskrevet i den anden artikel af **Torben Mark Pedersen**. Sagen er, at for en given real forrentning, vil det snarere være en gevinst end tab for bankkunderne, hvis den nominelle rente er negativ pga. samspillet med et skattesystem, hvor det er de nominelle renter og ikke realrenten, der beskattes eller kan fratrækkes i skatten.

Jonas Herby skriver om, hvordan kritikere af markedsøkonomien ofte har ret i, at markedet ikke virker. Årsagen er bare ikke markedsfejl, men at statslig regulering hindrer markedsmekanismen i at fungere optimalt, så når markedskritikere efterspørger mere og ikke mindre regulering som løsning på problemet, så gør de kun ondt værre.

Bilaterale handelsunderskud får ofte stor opmærksomhed i den politiske debat, især hvis man kan anklage andre lande – som Kina – for unfair handelspraksisser. Sagen er bare, at bilaterale handelsunderskud er irrelevante, og at kun den samlede handelsbalance har betydning, skriver **Torben Mark Pedersen**, og selv det kan der stilles spørgsmål ved, for vedvarende underskud på handelsbalancen eller betalingsbalancen er snarere et symptom på andre underliggende problemer end et problem i sig selv.

Jonas Munk Ejlersen, der for nylig har oversat Bryan Caplans bog *Myten om den rationelle vælger*, til dansk præsenterer en række eksempler fra bogen på, hvordan en stor del af vælgerne tager systematisk fejl, hvad angår de økonomiske konsekvenser af politik, hvilket får konsekvenser for både vælgernes og politikernes handlinger.

Karl Marx' økonomiske teori om kapitalismens udviklingslove er indbegrebet af en crackpot-teori, der nægter at dø, selv om den blev tilbagevist for 125 år siden. Om det skriver **Torben Mark Pedersen**.

Foreningen Gode Penges fortælling om, hvordan nærmest alle økonomiske ulykker skyldes bankernes pengeskabelse, er ligeledes et skoleeksempel på en crackpot-fortælling. Der er ikke evidens for Gode Penges påstande om, at bankernes pengeskabelse skulle være en hovedårsag til alle de økonomiske ulykker, de tilskriver bankernes pengeskabelse, men de er formentlig ligeglade, for Gode Penge er først og fremmest et politisk projekt, der skal begrunde, hvorfor staten de facto skal nationalisere al

bankvirksomhed og overtage hele ansvaret for pengeskabelsen, al betalingsformidling og udlånsvirksomhed. Det er et politisk projekt, der er inspireret af Lenins ide om, at det gælder om at besætte økonomiens kommandohøje for at få kontrol over hele økonomien. Om det skriver **Torben Mark Pedersen**

Uden for tema, men ikke urelateret, skriver **Martin Ågerup** om, hvordan Pelle Dragsteds bog *Nordisk socialisme. På vej mod en demokratisk økonomi* er et forsøg på at rebrande socialismen som mindre totalitær, men lige under den demokratiske socialismes fredelige overflade ligger fortsat den rå magtanvendelse, som socialister altid og nødvendigvis må ty til for at gennemtvinge deres kollektivistiske visioner for samfundet. Når det kommer til stykket, vil der således ikke være den store forskel på Dragsteds "nordiske socialisme" og klassisk socialisme, som Dragsted påstår, at han tager afstand fra. Det vil kun være et spørgsmål om tid, før det ender omtrent samme sted.

Christian Egander Skov reflekterer i forlængelse af udgivelsen af sin anmelderroste *Borgerlig krise – Det ideologiske opbrud i blå blok* over, hvad der må være vejen frem for det borgerlige Danmark. Christian Egander Skov bekender sig til forsvaret for det liberale demokrati, men understreger samtidig vigtigheden af at omfavne det folkelige - populismen. Opgaven bliver at realisere en borgerlig fællesskabstænkning, der indlejrer det politiske ideal om individets frihed i en substantiel fortælling om betingelserne for det gode liv.

Afslutningsvist anmelder **Elisabeth Overgaard** Henrik Dahls bog *Ved voksenbordet. Om den kvælende midte i dansk politik*.

Den synlige hånd handler om, at politikere måske ikke rationelt forfølger deres mål, men at de i virkeligheden er drevet af følelser, så deres handlinger bedst kan karakteriseres som irrationel inkompetence.

God læselyst

På redaktionens vegne

Torben Mark Pedersen

Den politiske nulsums-illusion

Otto Brøns-Petersen

Det er en myte, at fordelingspolitik spiller en stor rolle for indkomsterne for gruppen med de laveste indkomster. Over de seneste 100 år kan over 90 pct. af indkomststigningen for de laveste indkomster tilskrives den generelle økonomiske vækst i samfundet, hvorimod omfordeling via skatter, indkomstoverførsler og det offentlige forbrug spiller en underordnet rolle. Høje skatter og overførsler har tilmed negative konsekvenser for væksten, så på længere sigt er omfordeling ikke et nulsumsspil, men et negativsumsspil, som samlet gør os fattigere. Politik med fokus på vækst er derimod et plussumsspil, der gør alle riger, og der er ikke nær nok politisk fokus på betydningen af økonomisk vækst.

De laveste indkomster har fået ti gange så meget ud af økonomisk vækst som af mere omfordeling de sidste 100 år, selv om vi har opbygget en kolossal velfærdsstat.¹

Fordelingspolitik fylder enormt i politiske diskussioner og også i mediernes dækning af dem. Politik handler i høj grad om at forsøge at skære kagen anderledes, så bestemte grupper får mere på bekostning af andre. Utrolig meget politik motiveres med at ville flytte indkomst fra toppen til bunden af indkomstfordelingen.

Nu og her har kagen naturligvis en given størrelse. Og det kan forklare, hvorfor vi er så besat af fordelingspolitik. Men på længere sigt er det afgørende for ændringen i levestandarden ikke fordeling, men økonomisk vækst. Altså hvor meget kagen vokser, snarere end dens fordeling. Der er ovenikøbet en velkendt modsætning mellem vækst og fordeling, fordi høje skatter og overførsler har negative konsekvenser for den samlede økonomi. På længere sigt er omfordeling ikke et nulsumsspil, men et negativsumsspil.

¹ Artiklen er første gang bragt som kronik i Morgenavisen Jyllands-Posten 29.11.2021.

For at illustrere betydningen af økonomisk vækst i forhold til fordelingspolitik har jeg forsøgt at se på udviklingen de seneste 100 år i Danmark.

Det er en periode, hvor vi er gået fra et skattetryk på omkring 10 pct. til den vestlige verdens højeste på 47 pct. Det kan i meget høj grad tilskrives udbygningen af velfærdsstaten navnlig i 1960'erne. Ikke al omfordeling går fra høje til lave indkomster, men i den danske velfærdsstat tegner det sig for langt størstedelen.

Spørgsmålet er nu: Hvor stor en del af indkomststigningen for de laveste indkomster gennem de sidste 100 år skyldes henholdsvis fordelingspolitik og økonomisk vækst? Vel at mærke i en periode, hvor vi har indført en omfattende velfærdsstat med høje progressive skatter og høje overførselsindkomster?

Ser man på de 40 pct. laveste indkomster, så er svaret, at fordelingspolitikken står for mindre end en tiendedel (9,2 pct.). Uden økonomisk vækst ville deres indkomststigning altså have været 90 pct. mindre. Løftet i indkomst fra økonomisk vækst skyldes både den direkte effekt, at alle er blevet rigere, og den indirekte at væksten gør den omfordelte andel mere

værd.

Det er i sagens natur vanskeligt at gå tilbage til en tid, hvor vi blev begavet med langt færre statistiske kilder end i dag. Jeg har imidlertid valgt at lade tvivlen komme fordelingspolitikken til gode. Det er f.eks. forudsat, at hele ændringen i de laveste indkomstsandel skyldes fordelingspolitik, og der er set helt bort fra fordelingspolitikkenes negative adfærdseffekter på væksten.

I beregningen indgår borgernes disponible indkomster - det vil sige deres private forbrugsmuligheder. Men der er jo også sket en markant stigning i det offentlige forbrug (uddannelse, sundhedsvæsen osv.). Ændrer det ikke billedet, vil nogen måske tænke? Borgernes andel af det offentlige forbrug er mere ligeligt fordelt end de disponible indkomster og privatforbruget. Og lægger man værdien af det offentlige forbrug oveni de disponible indkomster, får man rigtig nok mere omfordeling. Men man får også større bidrag fra økonomisk vækst. Her er forklaringen: Det stigende offentlige forbrug er finansieret af stigende skat-

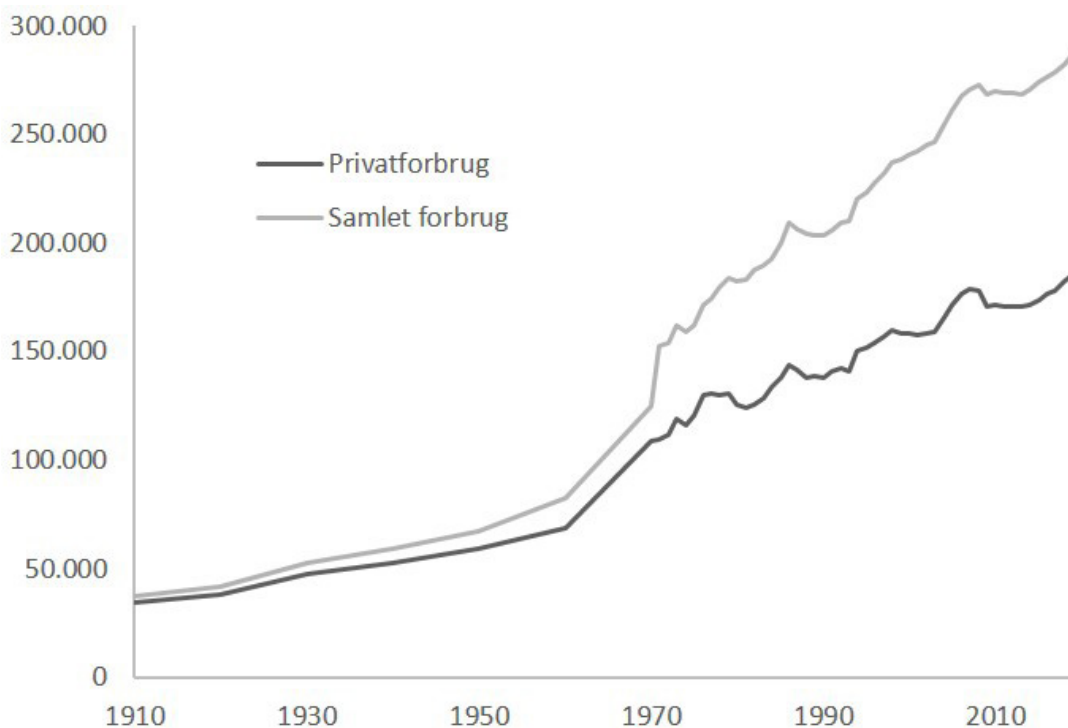
ter, hvilket har udhulet effekten af væksten på borgernes disponible indkomster.

Nettoeffekten af de to ting er, at omfordeling nu kun tegner sig for godt 7 pct. af indkomstfremgangen for de laveste indkomster, mens økonomisk vækst altså samlet tegner sig for næsten 93 pct. Så indregningen af det offentlige forbrug svækker ikke, men forstærker konklusionen om vækstens altdominerende betydning.

Nogen vil måske tænke, at 100 år er lang tid. Hvad sker der, hvis vi ser på kortere perioder? Ser man på indkomststigningen hos de 40 pct. laveste indkomster f.eks. de sidste 50 år, så spiller fordelingspolitikken en større, men stadig underordnet rolle i forhold til vækst. Væksten var tre gange så vigtig som fordelingen i denne periode. Men det mest interessante er måske at se på perioden siden slutningen af 1980'erne. Her har væksten drevet hele indkomstfremgangen - ja mere end det, fordi de laveste indkomsters andel af de samlede indkomster faktisk er aftaget lidt.

Så til trods for den store fokus på fordelings-

Figur 1. Forbrug per indbygger, faste 2019-priser

Tekstboks. Sådan er det beregnet

Beregningen sammenligner de 40 pct. laveste indkomster opgjort på familieniveau i 1919 og 2019. Der er kun sparsomme datakilder til at belyse indkomsterne for 100 år siden. Der findes dog en opgørelse baseret på selvangivelsesdata, som viser, hvor stor en andel familierne med de 40 pct. laveste indkomster havde af de samlede disponible indkomster (forsigtigt anslået til 10 pct.). I 2019 var andelen 16,7 pct. Det er forudsat, at *hele* stigningen i andelen skyldes fordelingspolitik, hvilket formentlig er højt sat. De disponible indkomster fra 2019 er regnet tilbage ved hjælp af det reale private forbrug i nationalregnskabet; på længere sigt følges de to størrelser ad.

I beregningen, hvor værdien af det offentlige forbrug er tillagt de disponible indkomster, er i nutiden anvendt Finansministeriets fordeling af offentligt forbrug på indkomster. For 1919 er det simpelthen antaget, at det offentlige forbrugs andel svarede til det private forbrug. Det er også en meget konservativ forudsætning.

Beregningen er nærmere gennemgået i notatet ”Uden økonomisk vækst ville lavindkomsternes vækst i levestandard gennem 100 år have været mindre end en tiendedel af den faktiske” (af Otto Brøns-Petersen 27.01. 2021) på www.cepos.dk

politik i de politiske diskussioner og pressen, er den økonomiske vækst langt den vigtigste kilde til stigende levestandard også i bunden af indkomstfordelingen. I hvert fald når man bevæger sig ud over det helt snævre tidsperspektiv. Den økonomiske vækst har spillet den altdominerende hovedrolle selv i den periode, hvor vi har opbygget en enorm velfærdsstat. Og det kan vi selvsagt ikke gøre en gang mere.

Tværtimod tyder meget på, at vi reelt har nået fordelingspolitikens politiske grænser. Alle regeringer siden 1980'erne har gennemført økonomiske reformer, fordi de voldsomme udgifts- og skattestigninger i 1960'erne og 1970'erne efter velfærdsstatens udbygning skabte store økonomiske ubalancer med bl.a. uholdbare offentlige finanser. Så spørgsmålet er, hvor stort modet er hos politikerne og vælgerflertallet på at gentage eksperimentet med væsentlig skærpet fordelingspolitik, når det kommer til stykket?

Til gengæld er der ikke nok politisk fokus på betydningen af økonomisk vækst. Det kan hænge sammen med, at gevinsterne først for alvor viser sig på lidt længere sigt.

Desværre er vi på vej ind i en langsigtet vækstkrise i Danmark. Produktivitetsvæksten er faldende. Produktivitet er, hvor meget output vi får ud af hver enhed input, f.eks. vores

arbejdskraft. Samtidig skrumper også reformviljen. Den nuværende regering (regeringen Mette Frederiksen, 2021) er den første i mange årtier, som har forringet de samlede økonomiske strukturer - og kun hårdt presset har fremlagt forslag til at reparere på skaderne.

Det er imidlertid overset, hvor meget reformerne har bidraget til den økonomiske vækst. Vi har siden 1986 haft en gennemsnitlig årlig vækst på 1,6 pct. Heraf tegner skatte- og arbejdsmarkedsreformer sig for de 0,5 procentpoint – altså for næsten en tredjedel af væksten. Billedet er det samme frem mod 2030, men kun hvis den allerede besluttede forhøjelse af pensionsalderen føres ud i livet. Derefter vil vi se en vækst, som ligger under, hvad vi har været vant til.

Vækst bør på dagsordenen, også hvis man primært er optaget af indkomsterne i bunden af indkomstfordelingen. Man kan simpelt hen ikke nå ret langt på andre måder. Vækst burde være en dagsorden, som i langt højere grad forenede de politiske fløje. Problemet er, at gevinsterne først for alvor viser sig på længere sigt, hinsides næste valgperiode.

Et lavvækstsamfund kan imidlertid sætte gang i en farlig politisk dynamik. Jo langsommere vækst, desto større kan presset for mere fordelingspolitik blive - hvilket blot vil hæmme

væksten endnu mere. Hvis lavvæksten tilmed skaber en opfattelse blandt store befolkningsgrupper om at være blevet efterladt eller ligefrem snydt, så kan det fremme politisk populisme.

Det er en illusion, at politik er et nulsumsspil. Politik drevet af omfordeling er et negativsumspil, som samlet gør os fattigere. Politik med fokus på vækst er derimod et plussumspil. Som enkeltindivider kan vi måske nok blive bedre stillet af at skære kagen anderledes, men som samfund kan vi kun, hvis den bliver større.

Negative bankrenter, pengeillusion og Fisher-effekten

Torben Mark Pedersen

Forbrugerne stilles ikke nødvendigvis mere ufordelagtigt af, at renten på deres bankindeståender er negativ frem for positiv. Det afhænger af den forventede inflationsrate og dermed af den forventede realrente, og det rette mål for omkostningen eller gevinsten ved at have penge stående i banken er den forventede realrente efter skat. At forveksle den nominelle rente med den forventede realrente er det, økonomer kalder for pengeillusion. Det er derfor en illusion at tro, at fordi bankrenterne er negative, koster det en mere at have penge stående i banken, end hvis de var positive, alt andet lige.

Det skabte en del røre, da flere banker sidste år indførte negative renter på anfordringskonti, så man skulle betale for at have sine penge stående i banken ud over gebyret for at have en bankkonto, som mange banker allerede havde indført, og daværende erhvervsminister, Simon Kollerup fra Socialdemokratiet, angreb bankerne for deres grådighed: ”Det bliver simpelthen for grådigt. Grænsen er nået” skrev ministeren på facebook den 27.4.2021.

Hvad han ikke sagde, men som han burde have vidst, og som hans embedsmænd må have vidst(?), var:

- at Nationalbankens udlånsrenter også var negative,
- at Nationalbankens renter følger ECB's pengepolitiske renter, der ligeledes var negative,
- og at bankernes indlånsrenter og korte udlånsrenter følger Nationalbankens pengepolitiske renter tæt, figur 1.
- Han burde yderligere have vidst, at bankerne længe havde været tilbageholdende med at indføre negative indlånsrenter for husholdninger, formentlig for at undgå dårlig presseomtale, hvorimod de længe havde haft negative indlånsrenter for erhvervsvirksomheder.

Det var således ikke et pludseligt anfald af ekstraordinær grådighed, der ramte alle banker samtidig, og fik dem til at indføre negative indlånsrenter. Det var almindelig bankpraksis givet det pengepolitiske regime.

Tre dage efter Kollerups opslag på facebook udsendte Nationalbanken en pressemeddelelse om, at ”Det lave renteniveau afspejler fastkurspolitikken og internationale forhold”. Nationalbanken kommenterede ikke direkte på ministerens udmelding, men det kan næppe forstås som andet end en indirekte kritik af ministerens udtalelser.

Ministerens opslag fik også en af *LIBERTAS*'s tidligere bidragsydere til at kommentere: ”Som Kongelig Bankkommissær kan Erhvervsministeren jo selv skride ind over for Nationalbanken. Men det ville jo være dumt. Det ville være bedre, hvis ministeren prøvede at forstå hvordan det område, han er minister for, hænger sammen.” Og det er jo så rigtigt, som det er sagt. I det hele taget synes flertallet af facebookkommentarerne at afsløre en større forståelse af sagen, end ministeren.

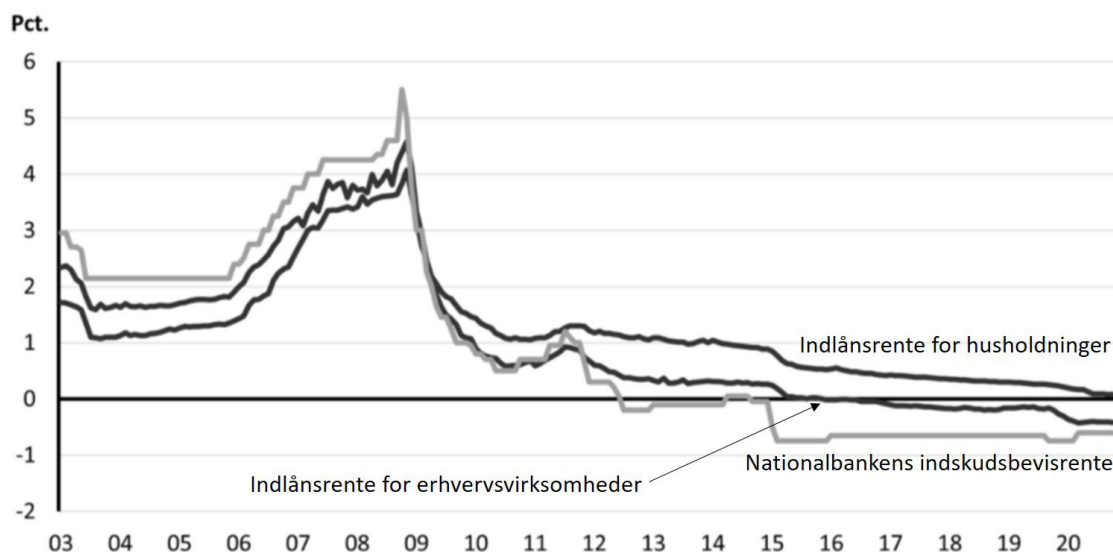
I kølvandet på Kollerups udmelding rejste der sig en storm af forargelse i store dele af offentligheden, og på facebook blev der naturligvis oprettet en ”Gruppe mod negative renter i bankerne”. Hvis flertallet af ens potentielle væl-

gere er uvidende om årsagerne til de negative renter og blot lader sig rive med på en bølge af forargelse, så kan det naturligvis være rationelt

for en kynisk politiker at udnytte muligheden for at score nogle billige point. Og det var præcis, hvad Kollerup gjorde.

Figur 1. Nationalbankens indskudsbevisrente og indlånsrenter for husholdninger og erhvervsvirksomheder

Kilde: Danmarks Nationalbank

Hvis vi nu retter opmærksomheden fra bankerne til husholdningerne, der kom til at betale en negativ rente for at have deres penge stående i banken. Det forekommer umiddelbart som mere ufordelagtigt end den normale situation med positive indlånsrenter, men er det nu rigtigt? For at besvare det spørgsmål er det nødvendigt at forstå begrebet pengeillusion og at skelne mellem den nominelle rente og realrenten efter skat.

Pengeillusion

Man lider af pengeillusion, hvis man forveksler nominelle med reale priser, lønninger – eller renter. Hvis ens (nominelle) løn stiger med fire pct., og man derfor tror, at man bliver fire pct. rigere i det næste år, selv om forbrugerpriserne er steget med fem pct., så lider man af pengeillusion. Man forveksler pengelønninger med reallønninger.

Det samme gælder med renter på lån, at man lider af pengeillusion, hvis man forveksler nominelle renter med realrenter.

Fisher-effekten

Den rente, man betaler på et lån, er den nominelle eller pålydende rente. Som en nominal størrelse er den ikke udtryk for den økonomiske omkostning ved at låne penge. Det relevante udtryk for låneomkostningerne er realrenten (efter skat), altså den nominelle ren-

te korrigeret for den (forventede fremtidige) inflationsrate (og for skat).

Det var den amerikanske økonom, Irving Fisher, der i 1896 fremsatte den hypotese, at realrenten er uafhængig af inflationen, idet ændringer i inflationsraten vil afspejle sig i ændringer i den nominelle rente. En plus den nominelle rente, er derfor lig med 1 plus realrenten, gange med 1 plus den forventede inflationsrate.

Der er tale om den *forventede* inflationsrate og dermed den forventede realrente for den relevante fremtidige løbetid for lånet, da inflationen ikke er realiseret endnu.

For lave værdier af inflation og realrente vil den nominelle rente tilnærmelsesvist være lig med realrenten plus den forventede inflationsrate

Negative realrenter efter skat

Det relevante mål for omkostningen/gevinsten ved at have penge stående i banken (lån til banken) er den forventede realrente efter skat og ikke den nominelle rente.

Antag i det følgende, at værdien af rentefradraget og rentebeskatningen er 33%. Det er ikke helt korrekt, men heller ikke langt fra for små beløb, så for illustrationens skyld er anvendt denne antagelse, så man kan regne de følgende eksempler ud i hovedet:

Eksempel 1: Med en negativ bankrente på

-0,6% og en inflation på 0,4%, er realrenten negativ og ca. -1%. Da renteudgiften kan trækkes fra, er den nominelle rente efter skat lig med -0,4%, og korrigeres for inflationen fås realrenten efter skat på ca. -0,8%

Eksempel 2: Antag i stedet, at den nominelle bankrente er 0,6%, og at inflationen er 1,6%, så realrenten som i eksempel 1 er -1%. Nu beskattes bankrenten på 0,6%, så den nominelle rente efter skat bliver 0,4%. Korrigeres igen for inflationen, bliver realrenten efter skat lig med -1,2%. Altså en ringere real efter-skat forrentning end med negative bankrenter.

Forskellen skyldes samspillet mellem skattesystemets beskatning af nominelle renter og inflationen.

Eksempel 3: Antag at bankrenten er 3%, og inflationen er 4%, så realrenten stadig er negativ -1%. Den nominelle rente efter skat er nu 1,98%, og realrenten efter skat er negativ -2,02%. Altså: selv om bankrenten er positiv, så bliver den reale omkostning ved at have penge stående i banken større end i eksempel 1 pga. samspillet med et nominelt skattesystem.

Negative realrenter er måske ikke usædvanlige på anfordringskonti, men de er undtagelsen på banklån og på obligationslån. Den mere normale situation er, at realrenten er positiv. Lad os se på det eksempel og nu med positive bankrenter:

Eksempel 4: Med en nominel rente på 4% og inflation på 3%, er realrenten 1%. Den nominelle rente efter skat er 2,64%, og realrenten efter skat er negativ ca. -0,36%.

At både den nominelle og forventede realrente er positiv er altså ikke nogen garanti for en positiv efterskat forrentning af ens indestående, og endnu værre bliver det, når der er tale om høje inflationsrater.

Eksempel 5: Antag at bankrenten er 10%, og inflationen er 8%, så realrenten er positiv og ca. lig med 2%, altså en højere forventet realrente end i eksempel 4. Den nominelle rente efter skat er nu 6,67%, og realrenten efter skat er nu negativ -1,33%.

Konklusion

Der er ikke nogen grund til, at forbrugerne – eller erhvervsministeren på forbrugernes vegne – skal være optaget af, om renten på

indeståender på bankkonti er positiv eller negativ, da de nominelle renter isoleret set ikke siger noget om, hvad der koster forbrugerne at have penge stående i banken. For en given realrente, er det bedre for husholdningerne, om den nominelle rente er negativ frem for positiv pga. samspillet med skattesystemet, og skulle erhvervsministeren bekymre sig om noget i den anledning, så skulle han enten gå ind for at sænke rentebeskatningen eller omlægge den til en beskatning af et beregnet reelt afkast og ikke af nominelle renter, for skattesystemet i dag lider af en slags pengeillusion.

I øvrigt gælder det:

- Man skal altid skelne mellem den nominelle rente og den (forventede) realrente. Ellers lider man af pengeillusion.
- Det relevante mål for ens omkostning eller gevinst ved at have penge stående i banken (eller ved at optage lån), er den forventede realrente efter skat og ikke den nominelle rente før skat.

Litteratur

Fischer, Irving (1896): *Appreciation and Interest*. New York.

Markedskritikerne har ret: Markedet virker ikke. Men deres løsning er forfejlet

Jonas Herby

Venstrefløjen har i årevis påstået, at markedet ikke virker, og at vi derfor har brug for mere statslig regulering. Det er fristende at afvise det med, at de ikke aner, hvad de taler om, men vi er nødt til at anerkende, at markedet i Danmark ikke virker. Og det er i vid udstrækning politikernes skyld. Markedskritikernes diagnose er altså rigtig. Men deres løsninger er oftest forfejlede. De ønsker nemlig *mere* – ikke mindre – politisk indblanding.

Markedet virker ikke. Havde jeg fået en krone for hver gang en person havde sagt noget a'la disse ord til mig, ville jeg... Well, det ville nok ikke have gjort den stor forskel i mit liv, men jeg *har* hørt det *rigtig* mange gange.

Og næsten hver gang tænker jeg "manden aner ikke, hvad han taler om", selvom jeg godt ved, at han har ret. Det er hans analyse og løsningsforslag, der er komplet forfejlet.

Men lad os lige spole tilbage og spørge: Hvad betyder det, at noget ikke virker?

Hvad betyder det, at noget ikke virker?

Siden 1905 har videnskabsfolk været overbeviste om, at lysets hastighed er den højeste opnåelige hastighed (om end de på det seneste er blevet usikre på denne påstand).¹ Altså 299.792,458 km/s. Det hurtigste menneskeskabte fartøj nogensinde er solsonden Parker Solar Probe, som har bevæget sig med 587.000 km/t eller 163 km/s.² Det er hurtigt, bevares, men stadig kun godt en halv promille af lysets

¹ <https://www.akademikerbladet.dk/magasin-net/2011/magisterbladet-nr-17-2011/hurtigere-end-lysets-hastighed>

² <https://illvid.dk/teknologi/hvilket-fartoej-er-det-hurtigste>

hastighed. Den hurtigste gadebil er en Bugatti Veyron, som på en lukket testbane kan køre ca. 1/1000 så hurtigt som Parker Solar Probe. Altså en promille af en halv promille af lysets hastighed.

Betyder det, at Bugattien og solsonden ikke virker? Nej, naturligvis ikke. Begge er noget af det ypperste, man kan få på deres felt. De virker med andre ord ekstremt godt.

Men hvad betyder det så, når man i den offentlige debat hører folk sige afarter af "markedet virker ikke"?

Nogle gange siges det af tænksomme økonomer, som på baggrund af teori og analyser konkluderer, at markedet ville fungere bedre – dvs. levere et samfundsmæssigt større bidrag – hvis man løste givne markedsfejl. Et eksempel på dette er "fælledens tragedie".³ I gamle dage sendte bønderne deres køer på græs på fælleden. Da den enkelte bonde ikke tog højde for, at det græs, hans køer spiste, ikke kunne spises af andre bønders køer, blev fælleden overgræsset. Fælleden – eller "markedet" – virkede altså ikke, fordi der var en løsning, som kunne føre til en samlet større nytte i samfundet. I dag har

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Tragedy_of_the_commons

vi i vid udstrækning løst fælledens tragedie ved at tildele bønderne privat ejendomsret over hvert deres stykke af fælleden, så markedet – i hvert fald i forhold til overgræsning – virker.

Men desværre er det typiske, når man i aviser eller på sociale medier læser ”markedet virker ikke”, at det er fremsat af personer uden økonomisk indsigt. Disse mennesker har ikke fornemmelse for helt basale markedsmekanismer, og derfor anser de det som markedsfejl, når markedet ikke giver det resultat, som de ønsker sig. Stiger elpriserne eksplosivt, er det fordi markedet ikke virker.⁴ Er boligpriserne høje, er det fordi markedet ikke virker.⁵ Kan virksomhederne ikke følge med, er det fordi markedet ikke virker.⁶ Vi kan kalde disse mennesker for markedskritikerne. Og de kan finde på at komme med påstande af la ”Markedet virker ikke på boligområdet [...] af den enkle og nærmest selvløsende årsag, at man ikke kan lade være med at efterspørge en bolig”.⁷ Påstande, der er så fjernt fra den økonomiske virkelighed, at Adam Smith må rotere i sin grav. For selvfølgelig kan du lade være med at efterspørge en bolig, men der er meget, meget få mennesker der gør dette. De fleste tilpasser deres efterspørgsel til de givne forhold og lejer et værelse i Brøndby, hvis pengene ikke rækker til 150 m² nær Kgs. Nytorv.

Markedskritikerne har ret

På trods af den manglende indsigt i den økonomiske virkelighed har markedskritikerne overraskende tit ret i den centrale diagnose: Markedet virker ikke. Fx skyldes de høje boligpriser i København bl.a., at markedet – på grund af dårlig politik – ikke virker. Vi kunne opnå en større samlet nytte i samfundet, hvis vi fjernede den politik – huslejeregulering, boligsikring, bygningsreglement, kommune- og lokalplaner osv. – som gør, at markedet ikke virker.

⁴ Se https://twitter.com/michael_eis/status/1564587007480823808

⁵ Se <https://twitter.com/JakobLakjer/status/1272154729695625216>

⁶ <https://twitter.com/blommeregner/status/1584519815230001154>

⁷ <https://www.information.dk/debat/2001/04/boligen-vare>

Markedskritikernes diagnose er altså rigtig. Men deres løsninger er oftest forfæjlede. De ønsker nemlig *mere* – ikke mindre – politisk indblanding. Et muligt – ikke så kendt – eksempel på dette er udviklingen i antallet af bryggerier i Danmark i starten af 00'erne. Her lykkedes det nemlig politikerne – gennem en række lovændringer – at deregulere ølmarkedet. Først indførte man frit emballagevalg (dåser) i 2002, dernæst fjernede man i 2003 de gamle skatteklasser og indførte en ensartet afgift på alkoholprocenten, og i 2004 sænkede man emballageafgiften, som favoriserede øl i glasflasker. Hvor stor betydning dereguleringen havde for udviklingen i antallet af bryggerier i Danmark er uvist, men det er slående, at der stort set samtidig med dereguleringen skete en eksplosiv udvikling i antallet af bryggerier i Danmark, jf. figur 1 på næste side. Man gik fra et marked, der ikke virkede (der var færre bryggerier, end forbrugerne ønskede) til et marked, der virker lidt bedre.

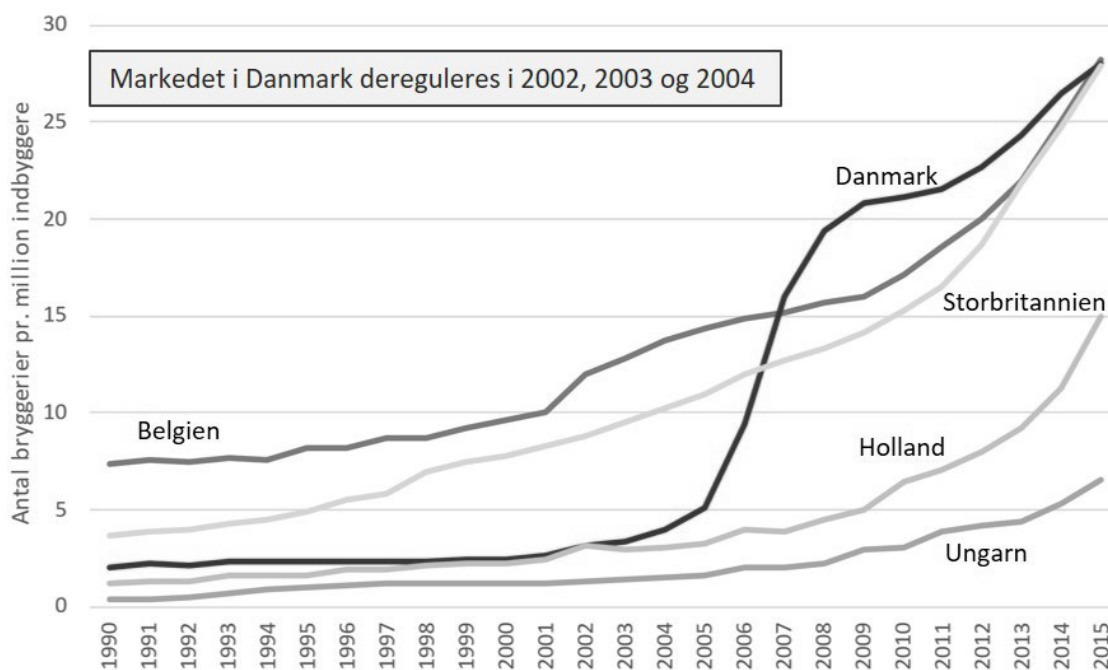
Når man tager i betragtning, at Danmark har OECD's højeste skattetryk, at mængden af regulering er tredoblet indenfor de seneste godt 30 år, og at en væsentlig del af den danske økonomi udgøres af en planøkonomisk offentlig sektor, vil det være svært for en økonom at gå imod markedskritikerne og hævde, at markedet skam virker fint i Danmark. Det er næppe tilfældet. Vi er nødt til at anerkende, at markedet i Danmark ikke virker. Og det er i vid udstrækning politikernes skyld.

Virker markeds kræfterne?

I stedet for at begræde det høje skattetryk, de mange regler og den store offentlige sektor (det gør jeg så rigeligt andre steder), vil jeg derfor fokusere på det, som jeg selv – og sikkert mange af *LIBERTAS'* læsere – mener, når jeg siger ”markedet virker”. Nemlig det, som vi her kort skal opsummere til ”markeds kræfterne”. Altså hvor effektivt markedet er til at tilpasse sig nye forhold og finde nye ligevægte i økonomien, når forholdene – fx pga. politisk indgriben – ændrer sig.

Forståelsen for disse markeds kræfter er vigtig, fordi det kan hjælpe en med at forstå, hvorfor fx regeringens forslag om at fjerne en helligdag næppe vil have den store effekt på

Figur 1 Antal bryggerier pr. million indbyggere i lande med samme ølforbrug som i Danmark

Kilde: Materna et al. (2022).

arbejdsudbuddet.⁸ Og hvorfor skærpede krav til isolering i Californien i 70'erne ikke førte til energibesparelser.⁹

Hvis markedskræfterne er meget effektive, vil borgere og virksomheders effektivt løse egne og hinandens problemer bedst muligt, givet den politik, der nu engang er. Det vil være et argument for, at politikerne alene skal fokusere på at sikre effektive markeder (altså regulere markedsfejl som fx forurening) og droppe alt, hvad der kan kategoriseres som "Nanny state", hvor politikerne træffer valg på borgernes vegne, som fx mængden af isolering i husene.

Er markedskræfterne ineffektive, kan der til gengæld være et argument for politisk indblanding i markedet. Ikke blot i forhold til at sikre de rigtige rammer for et effektivt marked, men også for at tage over og guide borgere og virksomheder i den rigtige retning. Hvis mar-

kedskræfterne er svage, vil der – alt andet lige – være et stærkere argument for "Nanny state"-politik. Man vil kunne argumentere for, at borgerne ikke forstår værdien af at isolere deres huse, og derfor bør politikerne tage over og træffe valg på vegne af borgerne.

Markedskræfterne er helt ufatteligt stærke

Hvor godt virker markedskræfterne så? Det kan to relativt nye studier baseret på Uber-data svare på.

I det første studie ser Hall et al. (2021) på effekten af højere basispriser – altså den pris, man betaler udenfor myldretid. Af og til ændrer Uber denne pris i et område, og det giver økonomer et glimrende udgangspunkt for at undersøge, hvordan højere priser påvirker chaufførernes løn. Når priserne stiger, får chaufførerne flere penge pr. tur og – i første omgang – flere penge pr. time, de arbejder. Men den højere timeløn får chaufførerne til at arbejde flere timer, og denne stigning i udbyttet – kombineret med en reduktion i efterspørgslen pga. højere priser – betyder, at Uber-chaufførerne bruger en større del af deres

⁸ Hvis du vil vide hvorfor, så se mit tweet om emnet her: <https://twitter.com/JonasHerby/status/1603313194990182403>

⁹ www.semanticscholar.org/paper/How-Much-Energy-Do-Building-Energy-Codes-Really-Levinson/df1bec4f48636140b-28c501c76c0db3dea9361fe

arbejdstid på at holde stille og en mindre del på at køre med betalende passagerer. Konsekvensen er, at chaufførernes timeløn – når markedskræfterne har virket – er omtrent den samme som før prisstigningen. Og denne tilpasning sker på blot ca. to måneder! Vi har altså at gøre med Uber-chauffører, der næppe har en ph.d. i økonomi, men som alligevel tilpasser sig næsten 100% til de nye markedsforhold på meget kort tid. De agerer med andre ord præcis, som vi lærer det i det første fag på økonomistudiet – Econ 101.

I det andet studie ser Chandar et al. (2019) på effekten af drikkepenge Uber-appen. De laver et eksperiment, hvor brugerne i nogle byer får mulighed (og bruger denne mulighed) for at give drikkepenge, mens brugerne i andre byer ikke gør. Igen er effekten præcis, som en førsteårs økonomistuderende ville forvente. Chaufførerne tænker ”Wow, jeg kan få drikkepenge nu”, og vælger derfor at arbejde flere timer. Konsekvensen er, at de oftere kører rundt med en tom bil, og at dette nøjagtigt modvirker effekten af drikkepengene, så deres timeløn er uændret. Igen sker tilpasningen helt utroligt hurtigt. Allerede få dage efter, at Uber indfører muligheden for at give drikkepenge, kan forskerne se i deres data, at chaufførerne arbejder flere timer.

Markedskritikerne vil måske mene, at chaufførerne blot får en lang næse, og se det som et argument for, at ”markedet ikke virker”. Men det er en fejlfortolkning. Markedet leverer muligvis ikke det, markedskritikerne ønsker, men det er netop *fordi* markedet – eller i hvert fald markedskræfterne – virker præcis, som økonomisk teori forudsiger.

Politikerne kan ikke bekæmpe markedskræfterne

Læren fra de to studier er, at mennesker er ret så effektive til at tilpasse sig omstændighederne, hvis de har muligheden for det og de nødvendige informationer. Markedskræfterne er ganske enkelt en naturkraft på linje med tyngdekraften.

Problemet med denne indsigt er selvfølgelig, at markedskræfterne kan gøre det meget svært at hjælpe nogen. Uber har på forskellig vis forsøgt at hjælpe deres chauffører til en hø-

jere indkomst, men det har været forgæves, fordi den højere løn konkurreres væk. Og med den læring in mente er der en lang række af politikernes paternalistiske tiltag, hvor man med rette kan stille sig tvivlende overfor, om de virker efter hensigten. Måske forstod folk udmærket hvad kviklånene gik ud på, men tog dem af en grund. Og derfor stillede reguleringen af kviklånene ikke brugerne bedre, men værre, da de blev presset ud i mindre attraktive låneformer i fx facebookgrupper.¹⁰

Den positive vinkel er dog langt vigtigere i mine øjne. I stedet for at bekæmpe markedskræfterne kan politikerne drage nytte af dem. Uber-chaufførerne viste sig jo at være overordentligt gode til selv at tilpasse deres adfærd, så de fik mest muligt ud af markedet. Politikerne behøver altså ikke træffe valg for borgerne – det kan borgerne fint gøre selv. Og det betyder, at der fx er et enormt potentiale i at få mere ud af velfærdssektoren, ved at fjerne den politiske påvirkning og i stedet sætte borgerne fri til selv at vælge de ydelser, de mener er bedst. Altså ved at give borgerne mere frit valg. Der er også et stort potentiale i at droppe politik, som modarbejder arbejdskræfterne. Lige så lidt som man kan befale en sten at undsige sig tyngdekraften og svæve, kan man befale, at Uber-chaufførerne skal have højere timeløn ved at hæve priserne eller indføre drikkepenge.

Politikerne bør fokusere på at fjerne det, der kan betegnes som paternalistisk regulering. Og i stedet fokusere på de (relativt få) områder, hvor tænksomme økonomer konkluderer, at markedet ville fungere bedre – dvs. levere et samfundsmæssigt større bidrag – hvis man løste væsentlige markedsfejl.

Spørgsmålet er selvfølgelig om der er stemmer i det. Kan en politiker blive valgt og genvalgt, hvis han/hun fører en fornuftig politik baseret på ovenstående indsigt? Men det er et emne til en anden gang.

¹⁰ <https://nyheder.tv2.dk/samfund/2022-11-14-danskere-opsoeger-risikable-laan-paa-facebook-saadan-kan-du-i-stedet-laane- penge>

Litteratur

Chandar, Bharat, Ali Hortaçsu, John A. List, Ian Muir, and Jeffrey M. Wooldridge (2019): “Design and Analysis of Cluster-Randomized Field Experiments in Panel Data Settings.” *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3473409>.

Hall, Jonathan V., J. Horton, and Daniel T. Knoepfle (2021): “Pricing in Designed Markets: The Case of Ride-Sharing.” <https://www.semanticscholar.org/paper/Pricing-in-Designed-Markets%3A-The-Case-of-Hall-Horton/e4e2d-de19b64b900a47f40990f5ff52e9cf85364>.

Materna, Kryštof, Veronika Bernhäuserová, Jiří Hasman, and David Hána (2022): “How Microbreweries Flooded Europe: Mapping a New Phenomenon in the Beer Industry.” *Journal of Maps* 18 (1)

Irrelevansen af bilaterale handelsunderskud

Torben Mark Pedersen

Det er en misforståelse, at bilaterale handelsunderskud er vigtige, og i international handel vil lande typisk have handelsunderskud over for nogle lande men samtidig overskud over for andre. Om noget er det den samlede handelsbalance, der har betydning, men selv vedvarende store handelsbalanceunderskud er ikke et problem i sig selv men et symptom på underliggende økonomiske ubalancer.

Trump gjorde det til en stor politisk sag, at USA havde vedvarende store handelsunderskud i forhold til Kina, men det er en misforståelse, at bilaterale handelsunderskud i sig selv er et problem. De bilaterale handelsbalancer mellem lande er økonomisk set irrelevante, som Harvardprofessoren, Greg Mankiw (2007) skriver på sin blog.

Eksempel 1

Antag at verden består af tre lande: USA, Kina og Australien. Antag at USA sælger for 100 mia. dollar maskiner til Australien, Australien sælger for 100 mia. dollar hvede til Kina, og Kina sælger for 100 mia. dollar legetøj til USA.

I dette eksempel har USA et bilateralt handelsunderskud med Kina på 100 mia. dollar, Kina har et bilateralt underskud med Australien på 100 mia. dollar, og Australien har et bilateralt underskud med USA på 100 mia. dollar. Men alle tre lande har også tilsvarende bilaterale overskud med et andet land, USA med Australien, Australien med Kina og Kina med USA, så alle tre lande har ligevægt på deres handelsbalance. De bilaterale over- eller underskud er irrelevante.

Bilaterale handelsunderskud og -overskud er hovedreglen, og et land kan have bilaterale handelsover- eller underskud, selv om den samlede handelsbalance er i nul.

Eksempel 2

Samme princip gælder også for den enkelte person, som den gælder for lande. Ens personlige handelsbalance er forskellen mellem ens indkomst og ens udgifter, og den kan vise overskud, hvis man sparer op og forbruger mindre, end man tjener hver måned eller underskud, hvis man lever over evne, og ens forbrug er større end ens indkomst. Det sidste kan være et problem, men det bilaterale handelsunderskud med forskellige modparter er det ikke. En lønmodtager har et bilateralt handelsoverskud over for sin arbejdsgiver, og arbejdsgivere har på samme måde handelsunderskud over for de ansatte. Omvendt har jeg som forbruger et bilateralt handelsunderskud i forhold til Netto og min lokale slagter og købmand. De bilaterale over- eller underskud er irrelevante, så længe jeg samlet set overholder min budgetrestriktion og ikke hver måned bruger mere, end jeg tjener.

Faren for protektionisme

Når bilaterale handelsunderskud kan få så stor opmærksomhed i politik, skyldes det blandt andet, at handelsaftaler ofte er bilaterale eller regionale og ikke globale, hvorfor politikere har det med at fokusere på den bilaterale handel med det eller de lande, de forhandler handelsaftaler med.

Bilaterale handelsunderskud kan derfor hurtigt blive til *politiske* problemer, men kun

BBC Sign in | [Home](#) | [News](#) | [Sport](#) | [Reel](#) | [Worklife](#) | [Travel](#)

NEWS

[Home](#) | [War in Ukraine](#) | [Coronavirus](#) | [Climate](#) | [Video](#) | [World](#) | [UK](#) | [Business](#) | [Tech](#) | [Science](#)

Trump accuses China of 'raping' US with unfair trade policy

🕒 2 May 2016

Donald Trump has accused China of trade 'rape'

Republican presidential front-runner Donald Trump has accused China of "raping" the US, in renewed criticism of China's trade policy.

He told a rally in Indiana that China was responsible for "the greatest theft in the history of the world".

Mr Trump, a billionaire businessman, has long accused China of manipulating its currency to make its exports more competitive globally.

This, he says, has badly damaged US businesses and workers.

"We can't continue to allow China to rape our country, and that's what we're doing," he told the campaign rally on Sunday.

pga. politikernes (or organiserede erhvervs- og lønmodtagerinteressers) reaktioner på dem, idet fokus på bilaterale handelsunderskud hurtigt kan føre til protektionistiske tiltag, ikke mindst når de kobles sammen med anklager om, at modparten manipulerer med valuta-

kursen eller på anden måde er protektionistisk, som eksempelvis har været Trumpadministrationens opfattelse af forholdet til Kina. Det er måske ikke forkert, men Trumps handelskrig med Kina blev dyr for de amerikanske forbrugere.

Er underskud på den samlede handelsbalance et problem?

Det er et helt andet spørgsmål, om underskud på den samlede handelsbalance er et problem. Er det? Og i givet fald hvorfor?

Et lands handelsbalance måler forskellen mellem et lands eksport og import af varer og tjenester¹ med resten af verden, og der eksisterer en simpel regnskabsmæssig sammenhæng mellem et lands opsparingsbalance og dets handelsbalance: Forskellen mellem et lands eksport (X) og import (M) af varer og tjenester er definitorisk lig med forskellen mellem landets opsparring (S) og investeringer (I):

$$X - M = S - I$$

Venstresiden af ligningen er saldoen på handelsbalancen, og højresiden udgør en opsparingsbalance, der kan omfatte opsparringen i både den private og den offentlige sektor. Denne sammenhæng mellem et lands handelsbalance og dets opsparringsoverskud og -underskud er en regnskabsmæssig identitet, der gælder til alle tider, og den afhænger ikke af økonomisk teori. En tilsvarende relation gælder ikke for de bilaterale handelsbalancer.

Opsparingsbalancen og dermed betalingsbalancen vil ofte variere systematisk over konjunkturerne

- I en nedgangskonjunktur vil de private erhvervsinvesteringer ofte falde, så der opstår et opsparringsoverskud i den private sektor, der viser sig som et overskud på betalingsbalancen.
- I en opgangskonjunktur vil de private erhvervsinvesteringer ofte stige, så der opstår et opsparingsunderskud i den private sektor, der viser sig som et underskud på betalingsbalancen.

Den offentlige sektors opsparingsbalance er på samme måde påvirket af konjunkturerne, både fordi skatteindtægterne er stærkt konjunkturafhængige, og fordi udgifter til dagpenge og kontanthjælp også er konjunkturafhængige. Hvis vi deler den samlede opsparring op i den offentlige og private sektors opsparring, så kan den offentlige opsparring skrives som skatter (T) minus offentlige udgifter (G):

¹ Egentlig "handels- og tjenestebalancen", når den omfatter handel med både varer og tjenester, men i det følgende blot kaldet handelsbalancen.

$$X - M = (T - G) + (S - I)$$

Vi kan dermed se, at:

- Under en nedgangskonjunktur vil skatteindtægterne falde, og de offentlige udgifter stige, så den offentlige sektor får et opsparingsunderskud og dermed handelsbalanceunderskud, der modvirker opsparringsoverskuddet i den private sektor.
- Under en opgangskonjunktur vil skatteindtægterne stige, og de offentlige udgifter falde, så den offentlige sektor tenderer til at få et opsparringsoverskud og dermed handelsbalanceoverskud, der modvirker opsparingsunderskuddet i den private sektor.

I et tidligere nummer af *LIBERTAS*, har Otto Brøns-Petersen (1989) stillet spørgsmålet "er betalingsbalanceunderskuddet et problem?" og besvaret spørgsmålet negativt: "Det er en fejltagelse at betragte underskuddet på betalingsbalancens løbende poster som et økonomisk problem. Betalingsbalancen kan højst være et symptom på andre og egentlige problemer."

Det samme gælder for underskud på handels- og tjenestebalancen, der udgør størstedelen af betalingsbalancens løbende poster.

Årsagen er, at private agents opsparingsbeslutning er bestemt af deres ønske om at substituere deres forbrug intertemporalt, dvs. fordele deres forbrug over tid. Opsparingsbeslutninger vil være påvirket af realrenten, således at når realrenten er høj, vil det være mere fordelagtigt at spare op og udskyde forbrug i dag til forbrug på et senere tidspunkt. For den enkelte er opsparingsbeslutninger også påvirket af alder og tilknytning til arbejdsmarkedet: mange studerende låner penge under studietiden, når de så får arbejde, begynder de at spare op i bolig og til pension, og når de bliver pensionister forbruger de igen af deres opsparring. På makroplan vil den aggregerede opsparring være påvirket af demografien: Er der mange ældre, vil den aggregerede opsparring være mindre, end hvis der er mange i de arbejdsdygtige aldersgrupper.

Pointen er, at man ikke uden videre kan sige noget om, at opsparringen er for høj eller lav, da den er udtryk for individuelle personers valg af forbrug og opsparring over tid.

Anderledes forholder det sig med den offentlige sektor: Hvis den offentlige sektor permanent kører med underskud på de offentlige finanser, så vil det isoleret set føre til et permanent handelsbalanceunderskud (givet privat opsparingsbalance). Et af problemerne i USA er, at den offentlige sektor i mange år har kørt med store underskud på de offentlige finanser, og da de ikke modsvares af tilsvarende store opsparringsoverskud i den private sektor, har USA et næsten permanent handelsbalanceunderskud i forhold til udlandet. Det er altså mere den offentlige sektors budgetunderskud, der er problemet end betalingsbalanceunderskuddet i sig selv, der er et symptom på denne ubalance.

Den offentlige sektor kan også påvirke den private sektors incitament til både at spare op og investere gennem skatte- og afskrivningsregler.

Det var ikke intentionen med denne korte note at give en fyldestgørende gennemgang af betalingsbalanceproblematikken og dermed gentage, hvad Brøns-Petersen (1989) har skrevet. Den interesserede læser opfordres til at læse den pågældende artikel, der kan findes i Libertas' arkiv.

Litteratur

Mankiw, Greg (2007): "The bilateral Trade Deficit"
<https://gregmankiw.blogspot.com/2007/07/bilateral-trade-deficit.html> torsdag d. 5. juli 2007.

Brøns-Petersen, Otto (1989): "Er betalingsbalanceunderskuddet et problem?" *LIBERTAS* nr. 7, 14-17.

Hvordan økonomiske myter påvirker politikernes og vælgernes handlinger

Jonas Munk Ejlersen

Det er en myte, at vælgere er rationelle og ikke tager systematisk fejl i økonomiske spørgsmål, påstår økonomen Bryan Caplan i bogen *Myten om den rationelle vælger*. Og det har konsekvenser for de politikker, der bliver gennemført, hvorimod den enkelte vælger stort set ikke bærer omkostningerne af sine egne fejlopfattelser.

En af de ting, der er allermest frustrerende ved at diskutere politik med sin omgangskreds, er, at man næsten uundgåeligt står tilbage med følelsen af, at hvis personen blot forstod en lille smule økonomisk teori, så ville diskussionen være forbi. Men man er altid for høflig til at påpege dette, da det ikke er et argument, men blot dårlige manerer.

Heldigvis har Bryan Caplan udforsket udbredelsen af fejlagtige økonomiske overbevisninger blandt den brede befolkning, og det kan give os håb for fremtiden – og måske lade os give os hen til de dårlige manerer.

I de næste afsnit vil jeg gennemgå og behandle et par myter for så til sidst at opsummere med, hvordan de påvirker vælgerens og politikkerens adfærd, og hvad vi kan lære af dette.

Hypotesen om den egeninteresserede vælger

Jeg vil gerne starte lige netop der, hvor Caplan i allerhøjeste grad udstiller min forudindtagethed: hypotesen om den egeninteresserede vælger. Hvad kunne være mere logisk, end at folk stemmer efter pengepungen? Vi agerer jo rationelt på markedspladsen, så hvorfor ikke i stemmeboksen?

Fattige stakler vil have mere velfærd, og rige svin vil have skattelettelser – eller hvad? I un-

dersøgelserne, som Caplan (2022, 201-04) referer til, viser det sig faktisk ikke at være tilfældet. Folk stemmer ud fra det, som de forventer, stiller landet bedst – og ikke nødvendigvis dem selv. Det er deres fejlagtige overbevisninger om, *hvilke* politikker, der stiller landet bedst, der fører dem til at stemme for uhensigtsmæssige politikker. Folk har en tendens til at anse deres egen stemmeafgivelse som altruistisk, mens de anser andre for at stemme ud fra egeninteresse – nøjagtigt, som jeg gjorde, indtil jeg læste Caplans bog.

De grådige svin

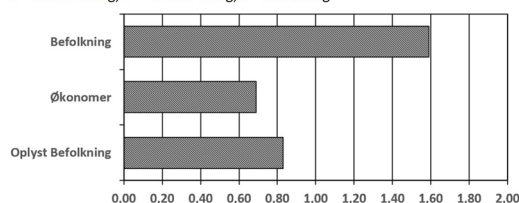
En af de lette syndebukke for en økonomis manglende performance er den overbetalte topchef. Hvad kunne være mere åbenlyst, end at en topchef ikke skal tjene 50 mio. kroner om året? Han dukker jo blot op på kontoret fra 9 til 17 ligesom os andre, og han har også kun to hænder og et hoved. Tænk, hvor meget billigere produkterne kunne være, eller hvor meget mere profitabel virksomheden kunne blive, hvis den hyrede en billigere topchef?

Lad os sammenligne økonomernes holdning til befolkningens holdning angående topchefernes lønninger som en udfordring for økonomien:

Figur 1. De overbetalte topchefer

Spørgsmål: Klarer økonomien sig dårligere, end den kunne, fordi toplederne tjener så meget.

0 = Ikke en årsag; 1 = Mindre årsag; 2 = Stor årsag

Kilde: Caplan (2022, 94).

Det fremgår af figur 1, at lægmænd ser topchefernes lønninger som en stor udfordring for økonomiens performance, mens økonomerne anser dem for at være et langt mindre problem. (Den "Oplyste Befolkning" er Caplans forsøg på at estimere, hvad den almindelige borger ville mene, hvis han havde en ph.d.-grad i økonomi).

Hvad er da den rationelle politikers standpunkt angående denne problemstilling? Vil man rådføre sig med en økonom og efterfølgende sagligt forklare befolkningen, at den høje løn faktisk afspejler lederens evne til at skabe værdi for virksomheden, og at det i sidste ende er bestyrelsen og aktionærerne, der beslutter, hvordan lønpakken skal se ud, så de kan skabe det bedste grundlag for at få et sundt afkast på deres investering? At det ville være tosset at overbetale en topleder, da pengene ryger ud af deres egne lommer? Nej. Befolkningen har ikke brug for en forelæsning, så i stedet gør man som Henrik Sass Larsen og udbasunerer, at virksomhederne da bare kan prøve sig frem med nogle billigere topchefer. "Prøv, bare prøv."¹

Det er yderst interessant, at en topchefs årsløn på 50 mio. DKK kan skabe forargelse, mens det vil anses for at være absurd billigt, hvis man kunne få Pep Guardiola til at stå i spidsen for sit fodboldhold til den samme pris. Og det selvom Pep kun skal styre 11 energiske divaer på en fodboldbane, mens den danske topleder skal dirigere flere tusinde medarbejders aktiviteter, hvis levebrød kan afhænge af denne persons beslutninger, så er det alligevel toplederen, der står for had. Spørg den

¹ www.dr.dk/nyheder/politik/sass-larsen-vil-stoppe-danske-topchefer-lonfest

gennemsnitlige Manchester City-fan, om han ville være villig til at betale ti pund mindre per kamp, men så til gengæld skulle lade Stig Tøfting dirigere tropperne. Prøv, bare prøv.

Men hvorfor vælger Sass Larsen den anden rute? Det er han nødt til, hvis hans mål er at vinde vælgerens gunst. Og hans karriere er trods alt afhængig af, hvor mange stemmer han er i stand til at opnå, og ikke hvor mange han er i stand til at overbevise om, at lønninger (også til topchefer) er et spørgsmål om udbud og efterspørgsel. Sass Larsen kan meget vel være bevidst om, at det ikke er en klog strategi at sætte loft over topchefernes lønninger. Men demokratiet giver ham et forskruet incitament til at benægte det og i stedet give sig hen til befolkningens fejlagtige holdning.

Ironisk nok er Sass Larsen ikke i (offentlig) politik mere, men blev d. 1. januar 2020 ansat som administrerende direktør i DVCA – en sammenslutning for danske kapitalfonde. Er det mon kapitalfondenes måde at sikre sig politisk beskyttelse?

Prisloft på gas

Et andet åbenlyst eksempel på, at politikere er villige til at tilsidesætte økonomisk teori for at overbevise befolkningen om, at de "gør noget", er, når man i forbindelse med de stigende gaspriser kommer med den meget lidt overbevisende udmelding om, at løsningen må være at indsætte et prisloft på gas.² Det kræver ikke den store indsigt i økonomisk teori at tænke sig til, hvad der sker, når man vælger at indføre et prisloft, der ligger under markedsprisen på gas – man bryder netop med markedets evne til effektivt at allokere ressourcer. Forbrugere vil være mindre sparsommelige med gassen, og producenterne vil have mindre incitament til at få mere gas på markedet. Derudover gælder forslaget kun i EU-regi, så hvis markedsprisen uden for EU er højere end inden for EU, så vil det give god mening for producenterne at eksportere en større andel, end de ellers ville. Danmarks Radio er normalt rigtig gode til at finde eksperter, der bakker op om sådanne initiativer, men i denne sag har jeg ikke set medierne støve en eneste økonom op,

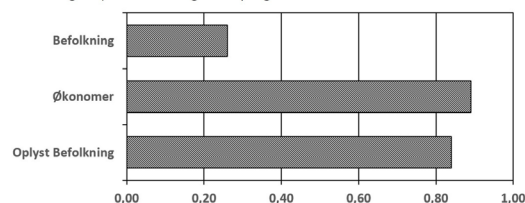
² www.dr.dk/nyheder/seneste/mette-frederiksen-er-taget-til-prag-faa-gasprisen-ned

der udtaler, at et prisloft på gas er en god idé. Desværre giver Danmarks Radio heller ikke meget taletid til de mange økonomer, der siger, at et prisloft er en rigtig dårlig idé.

Imidlertid kan Mette Frederiksen måske være ganske ligeglad med, hvad eksperterne mener, da det i sidste ende er befolkningen, der beslutter, om hun skal blive ved magten eller ej. Når vi kigger på befolkningens opfattelse af, hvad der i 90'erne drev de høje benzinpriser, så er der da heller ikke tvivl om, at de i overvejende grad mente, at det var grådighed, figur 2. Økonomerne og "den oplyste befolkning" var dog enige om, at udbud og efterspørgsel var "gerningsmanden."

Figur 2. Årsagen til høje benzinpriser

Spørgsmål: Hvad er årsagen til de høje priser på benzin?
0 = Grådighed; 1 = Udbud og efterspørgsel

Kilde: Caplan (2022, 105).

Imidlertid er befolkningen ikke komplette idioter. Det kan meget vel være, at de *tror*, at et prisloft er en god idé, men hvis konsekvenserne af et prisloft bliver mærkbare, så kan de bebrejde Mette Frederiksen for at være så dum at indføre det. På den måde er Mette Frederiksen i en svær position, uanset om hun vælger at indføre et prisloft eller ej. Hvis prisloftet viser sig at give bagslag, vil hun blive hængt ud; hvis hun ikke indfører prisloftet, så vil hun blive anklaget for ikke at følge sine vælgeres ønsker.

Kampen om toldbarriererne

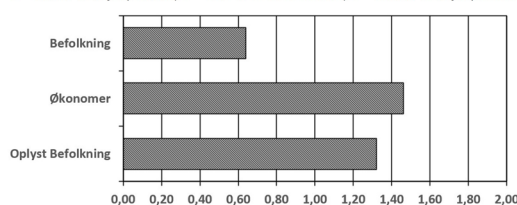
Et andet eksempel på to politikere, der vil klare sig rigtig dårligt i et introduktionskursus i økonomisk teori, men vældig godt i den politiske verden, er Donald Trump og Jeppe Kofod. I et forsøg på at indfri ét af sine mere protektionistiske valgløfter valgte præsident Trump at forhøje tolden på udvalgte europæiske varer. Udenrigsminister Jeppe Kofod var så indsigtfuld, at han svarede igen med at sige, at ameri-

kanerne selv ville mærke skadevirkningerne af denne told inden for et år. Havde Jeppe Kofod mon set lyset i David Ricardos Lov om Komparative Fordele? Nej. Han henviste blot til, at EU som modsvar ville forhøje tolden på nogle amerikanske varer i løbet af det efterfølgende år.³

Hvordan ville Jeppe Kofod have set ud i vælgeres øjne, hvis han ikke havde gjort noget? Svag, måske. Hans bedste forsvar imod en offensiv Trump havde nok været at *sænke* tolden på amerikanske varer. Et så kontraintuitivt modsvar ville måske få befolkningen til at anse ham for at være et geni – læseren bør ikke være i tvivl om, at Jeppe Kofod har rigeligt af dygtige økonomer at rådføre sig med. Imidlertid valgte han den sikre vej og fulgte befolkningens forudindtagede overbevisning om, at eksport nærmest er en ubetinget god ting og import en ubetinget dårlig ting.

Figur 3. Effekt af handelsaftaler

Spørgsmål: Skaber handelsaftaler arbejdspladser i hjemlandet, koster de arbejdspladser, eller gør de ikke den store forskel?
0 = Koster arbejdspladser; 1 = Ikke den store forskel; 2 = Skaber arbejdspladser

Kilde: Caplan (2022, 103).

Som figur 3 viser, så er befolkningen slet ikke på linje med økonomerne, når det handler om fordelene ved handelsaftaler. Meget af dette kan måske tilskrives, at medierne er rigtig gode til at rapportere om nedlæggelse af stillinger, men ikke så gode til at skrive om, når nye stillinger bliver til. Hvis man udelukkende skelede til mediernes dækning af flere og færre arbejdspladser, så er jeg næsten overbevist om, at vi ville have et negativt antal mennesker i beskæftigelse i dag.

Indvandring

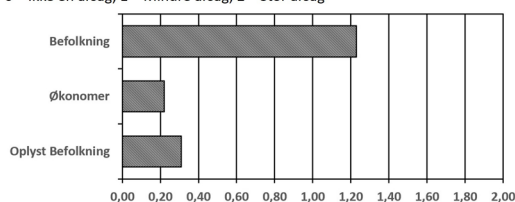
Et andet emne, der også er udlandsrelateret, er indvandring. Et andet eksempel på to politikere, der vil klare sig rigtig dårligt i et introduktionskursus i økonomisk teori, men vældig godt i den politiske verden, er Donald Trump og Jeppe Kofod. I et forsøg på at indfri ét af sine mere protektionistiske valgløfter valgte præsident Trump at forhøje tolden på udvalgte europæiske varer. Udenrigsminister Jeppe Kofod var så indsigtfuld, at han svarede igen med at sige, at ameri-

ret, er indvandring. De to politiske fløje i DK kæmper imod hver sin fjende i form af social dumping og islamisering, og begge angreb er møntet på indvandrerens. I spørgsmålet om social dumping handler det om indvandrerens, der kommer til DK med sin arbejdskraft for at tage hjem igen. I spørgsmålet om islamisering er det udfordringen ved, at indvandrerens kommer til Danmark, men *ikke* tager hjem igen. Indvandring fylder enormt meget i den politiske debat, og den eneste reelle forskel på Socialdemokratiet og Dansk Folkeparti er vel efterhånden, at det ene parti nyder bredere folkelig opbakning.

Figur 4. Indvandringens betydning

Spørgsmål: I hvilken grad betyder indvandring, at økonomien ikke klarer sig bedre, end den gør?

0 = Ikke en årsag; 1 = Mindre årsag; 2 = Stor årsag

Kilde: Caplan (2022, 87).

Det sjove ved social dumping er, at hvis man spurgte en venstrefløjsaktivist, om det ville være et plus eller minus for den generelle danske levestandard, at 1.000 mennesker kom til Danmark i en måned og fjernede al skrald i skove og parker ganske gratis, så ville de formentlig anse det for at være et plus. Hvis de 1.000 mennesker derimod modtog 15.000 kroner per mand for opgaven, så ville det være social dumping. Økonomerne ved derimod, at den frie bevægelighed af arbejdskraft – ligesom den frie bevægelighed af varer og tjenester – fører til en højere levestandard for den generelle befolkning. Venstrefløjsaktivisten misser (ligesom den almindelige befolkning), at de opgaver, som indvandrerens påtager sig, gør plads til, at danskeren kan anvende sin arbejdskraft til andre formål.

Politikeren, der kigger på den danske vel-færdsstat og den faldende fødselsrate i Danmark, står i denne situation et spøjst sted, da det kan skabe politisk momentum at følge vælgerens indvandringskritiske indstilling, mens

det skaber et dårligt samfundsøkonomisk udfald, hvis man ikke får tiltrukket noget mere arbejdskraft. Det bedste politikerens kan gøre, er derfor at harcelere imod indvandrere, mens man peger på internationale konventioner som årsag til, at antallet af indvandrere stiger.

Hvad koster det at give sig hen til sine falske overbevisninger?

Som vi ved, er der jo altid en omkostning forbundet med en handling. Men hvad er omkostningen for den enkelte vælger ved at give sig hen til sin overbevisning om rige svin eller forfærdelige indvandrere?

Forestil dig, at du er en vælger, der gerne vil have, at den danske energiforsyning udelukkende skulle bestå af strøm fra vindmøller og solceller. Lad os så sige, at det ville koste dig en nedgang i din materielle levestandard på 200.000 kroner at give afkald på alle andre energikilder end disse. Er prisen på at stemme for denne energipolitik da 200.000 kroner? Desværre ikke. Den er 200.000 kroner gange med sandsynligheden for, at du som vælger har den afgørende stemme – en sandsynlighed, der er forsvindende lav. Sandsynligheden er så lav, at omkostningen ved at stemme på den politik er lig 0. Hvis ens psykiske gevinst ved at stå ved sin overbevisning er større end 0, da vil det være rationelt at stemme for førnævnte politik.

Vi må derfor forvente, at vælgerne stemmer på netop dét, der får dem til at have det godt med sig selv. Når vi agerer på markedet, så mærker vi konsekvenserne af vores fejl. Hvis du tror, at det er en god idé at sejle med Oslobåden, selvom du let bliver søsyg, så mærker du fejlen på egen krop. Hvis du derimod stemmer for at afskaffe alle andre energiformer end vind og solceller, da er din forventede omkostning næsten lig nul, da du ikke er tilbøjelig til at påvirke udfaldet af et valg. Så hvis din subjektive gevinst ved at stemme for vind og sol mere end opvejer den materielle velstand, du forventer at opgive, så er det rationelt at stemme på det, der fodrer dit selvværd.

Politikerne er selvfølgelig ikke blinde for dette, og den ambitiøse politiker er nødt til at tale til vælgernes falske overbevisninger. Det betyder selvfølgelig også, at de er nødt til at overdrive nogle problemstillinger, som me-

dierne derefter kan forstærke igennem deres dækning. Denne dækning får så befolkningen til i endnu højere grad at kræve, at politikerne gør noget ved det, hvilket igen forstærker problemstillingen.

Den ærlige politiker er derfor ikke tilbøjelig til at nå særlig langt i politik, da vælgerne ganske enkelt ikke efterspørger ærlighed. Den ærlige politiker kan først nå langt, når en langt større andel af befolkningen har overbevisninger, der stemmer overens med økonomernes konsensus.

Som Caplan skriver, er vi i dag i den glædelige og overraskende situation, at den andel af befolkningen, der ikke stemmer, ligger længere fra økonomernes konsensus, end dem, der gør. Det betyder, at medianvælgeren altså er bedre til økonomisk teori end medianborgeren. Ethvert initiativ til at få flere mennesker til stemmeurnerne vil derfor have et dårligt udfald for den generelle levestandard.

Det er ikke så svært at forklare hvorfor. Forestil dig, at 10 kokke skal forberede et måltid. Tre af dem har forstand på det, de laver, og syv af dem har ikke. Hvis ingredienserne skulle være en flertalsbeslutning, så ville man håbe at så få af de uvidende kokke som muligt deltog i stemmeafgivelsen.

Den lyse side

Når folk ikke stemmer ud fra egeninteresse, men i stedet stemmer ud fra det, som, de mener, stiller landet bedst, så stiller det faktisk de økonomisk indsigtsfulde med en let beskrevet, men svært overkommelig opgave: oplysning af den generelle befolkning. Hvis politikerne ikke er lige så idiotiske, som hidtil antaget, men rent faktisk agerer ud fra, hvad befolkningen ønsker, så må opskriften være at få befolkningens ønsker til at være mere strømlinet med de indsigter, som økonomisk teori giver os.

Derudover er det lettere at tale med folk ud fra det standpunkt, at det er den generelle befolkning og ikke en specifik gruppe, som man plæderer for. Og det er nemmere at dreje samtalen tilbage på den generelle befolkning, når nogen ønsker at hjælpe en befolkningsgruppe eller branche.

Så når nogen anmoder om, at en særlig industri skal hjælpes, spørg da: Hvilken ef-

fekt har det på den generelle befolkning? Det gælder også mere ømtålelige emner som klima eller indvandring: Hvilken effekt har det på den generelle befolkning? Der er i dag utroligt mange kilder til god information, og mange af dem kræver ikke betaling, eksempelvis CEPOS og Mises Institute.

Min mor har arbejdet som farmaceut i mere end 40 år, og jeg spurgte hende, om hun ville være forfærdet, hvis man lod dosering af medicin være en demokratisk beslutning. Hun valgte ikke at svare. Når man tænker på, hvor stor en del af den politiske diskurs, der er gennemsyret af overbevisninger, der ikke stemmer overens med økonomernes konsensus, så må vi nok erkende, at politiske kampagner ikke længere er en attraktiv vej. Vi er nødt til at gøre folk interesserede i økonomisk teori. Alternativt, at lade demokratiet påvirke så få områder af vores liv som muligt.

Jeg vil gerne slutte af med et Ludwig von Mises-citat fra *Human Action*, Mises (1966, 874-75):

[A]ll reasonable men are called upon to familiarize themselves with the teachings of economics. This is, in our age, the primary civic duty.

Whether we like it or not, it is a fact that economics cannot remain an esoteric branch of knowledge accessible only to small groups of scholars and specialists. Economics deals with society's fundamental problems; it concerns everyone and belongs to all. It is the main and proper study of every citizen.

Litteratur

Caplan, Bryan (2022): *Myten om den Rationelle Vælger*. Paludans Forlag.

Mises, Ludwig von. (1966): *Human Action: A Treatise on Economics*. Chicago: Contemporary Books.

Hvorfor Marx tog fejl i næsten alt

Torben Mark Pedersen

Marxistisk økonomi er et skoleeksempel på crackpot-economics, for selv om Marx' økonomiske teorier blev tilbagevist allerede i slutningen af det 19. århundrede, har den vist sig nærmest umulig at aflive. Igen og igen dukker Marx' mange økonomiske fejlslutninger op i forskellige indpakninger og forklædninger.

Marx' økonomiske teori om kapitalismen er en crackpot teori. Og en af de mest sejlivede af slagsen. Selv om økonomer allerede i slutningen af det 19. århundrede tilbageviste arbejdsværdilæren, der udgør grundlaget for Marx' pristeori, lønteori, udbytningsteori og klassekampsteori, så synes marxistisk økonomi at nægte at dø falsificerede teories velfortjente død.

Marxistisk økonomi er ganske vist ikke længere så udbredt på universiteterne som i 1970'erne og 80'erne, og efter murens fald er der heller ikke helt så mange politiske partier, der åbent vedkender sig arven fra Marx, men ikke desto mindre trives marxismen stadig på den yderste venstrefløj, og noget tyder på, at Marx er ved at få en renæssance med populistiske oprør mod "the top 1 percent", den store interesse for Pikettys neo-marxisme, Mayor (2015), og Maus (2021) seneste bog om Marx' kapitalismekritik.

Selv om der ikke længere er mange, der dyrker Marx' økonomiske teorier, er der stadig en del af Marx' misforståelser, der i den ene eller anden form er udbredt på venstrefløjen. Det gælder især påstandene om:

1. At kun arbejde skaber værdi
2. At virksomhedsejernes profit skyldes udbytning af arbejderne
3. At Marx havde en dyb forståelse af kapitalismen, som vi kan lære noget af i dag.

I denne artikel¹ tages udgangspunkt i de

ovennævnte tre misforståelser, der er en integreret del af marxistisk tankegods, og der argumenteres for, at Marx' fejlslagne økonomiske teori medførte en grundlæggende fejlagtig opfattelse af kapitalismen, ligesom den fjerner hele fundamentet for Marx' klasseteori, klassekampsteori og den historiske materialisme. Deraf følger konklusionen, at Marx tog fejl i næsten alt.²

1. misforståelse: Kun arbejde skaber værdi

Den grundlæggende antagelse i marxistisk økonomi er, at kun arbejde skaber værdi, og at en vares værdi – eller dens markedspris – er bestemt af den mængde arbejde, der direkte og indirekte medgår til produktion af varen: "som værdier er alle varer kun bestemte mængder anvendt arbejdstid," Marx (1867, 134). Med "indirekte" menes, at der skal tages højde for den mængde arbejdstid, der medgår til produktion af det værktøj og maskiner, der anvendes i produktionen.

Det er den såkaldte arbejdsværdilære, som Marx overtog fra de klassiske økonomer, Adam Smith, David Ricardo og John Stuart Mill.

anledning af 200 året for Marx' fødsel i 2018, der blev udgivet af CEPOS, Pedersen (2019).

2 Ordet «næsten» er for at være generøs, men jeg kan heller ikke helt afvise, at dele af Marx' modernitetskritik kan have værdi for sociologer, eller at dele af hans filosofiske tænkning kan have værdi for filosoffer. Det overlader jeg gerne til sociologer og filosoffer at vurdere.

¹ Artiklen bygger delvist på en artikel skrevet i

Arbejdsværdilæren er en fejlagtig teori

Arbejdsværdilæren er en fejlagtig teori. For det første ser teorien bort fra efterspørgsleens betydning for prisdannelsen på markedet, hvorved Marx negligeres den subjektive nytte, som efterspørgerne har af varen. For det andet ser teorien bort fra betydningen af naturlig knaphed på varer, hvorfor Marx ikke kan forklare Smith' værdiparadoks: hvorfor er vand, der har en høj brugsværdi, billigere end diamanter, der har en lav brugsværdi? Eller hvorfor ejerboliger med en god beliggenhed er dyrere end tilsvarende boliger med en ringere beliggenhed? Hvorfor prisen på historiske kunstvæker er så høj? Eller hvorfor prisen på verdens bedste sportsfolk er så høj?

For det tredje er grundantagelsen, at kun arbejde skaber værdi, forkert. *Alle* produktionsfaktorer, der medgår til produktionen af en vare, er værdiskabende, så både arbejdskraft, kapital, energi mv. bidrager til værdiskabelsen. Når Marx antager, at kun arbejdskraft kan skabe værdi, bliver det umuligt at forklare, hvorfor kapitalister investerer i maskiner, værktøj, IT eller forskning og udvikling.

Endelig forudsætter arbejdsværdilæren opfyldelsen af en lang række meget restriktive forudsætninger, for at markedspriserne ikke skal afvige systematisk fra arbejdsværdierne. Marx var godt klar over, at arbejdsværdilæren i sin simpleste form ikke holder, og han fremhævede, at det kun er den "samfundsmæssigt nødvendige arbejdstid" til fremstilling af en vare, der bestemmer værdien, så varer produceret af lavproduktive arbejdere ikke har en større værdi end samme vare produceret af højproduktive arbejdere. Marx var også klar over, at forholdet mellem omkostningerne til arbejdskraft og til kapital må være ens for alle virksomheder, hvilket indebærer, at dét, Marx kaldte for *kapitalens organiske sammensætning*, må være ens i alle virksomheder, at al arbejdskraft må have samme produktivitet, og at arbejdskraft ikke kan erstattes af kapital i produktionen.

Disse forudsætninger er *ikke* opfyldt i virkeligheden, hvorfor markedspriserne i virkeligheden afviger systematisk fra arbejdsværdierne. Arbejdsværdilæren er simpelthen forkert.

Marx forsøgte i tredje bind af *Kapitalen* at lempe på forudsætningen om, at kapitalens

organiske sammensætning må være ens i alle virksomheder, og det indebærer udfordringen med at udlede markedspriser, så summen af arbejdsværdier er lig med summen af markedspriser, og så summen af merværdi er lig med summen af profit. Det kaldes for *transformationsproblemet*, og det lykkedes ikke for Marx at finde en generel løsning på transformationsproblemet, hvilket allerede blev vist af Bortkiewicz (1907), og Morishima (1973, 72) viser, at: "Marx's algorithm does not generally convert values into production prices correctly."

Det er muligt at løse problemet, men kun på en måde så markedspriserne afviger systematisk fra arbejdsværdierne, Samuelson (1971), Morishima (1973), Roemer (1981, 1986), Aage (2004). Marx har derfor to værditeorier i *Kapitalen*: en arbejdsværdilære i første bind og en omkostningsteori i tredje bind. Sidstnævnte løser i øvrigt ikke de andre teoretiske problemer med værditeorien.

Mange marxistiske økonomer anerkender i dag, at enhver arbejdsværdilære er fejlagtig. Romer (1986) betegner den som "useless" og "false" og Aage (2004, 65) skriver, at "arbejdsværdilæren som pristeori er fejlagtig og kun til besvær." Samme vurdering findes hos Morishima (1973) og Roemer (1981). Der er stadig marxister, der bekender sig til arbejdsværdilæren, som Fine and Saad-Filho (2018), men de forholder sig ikke analytisk til arbejdsværdilæren eller til kritikken fra mainstream økonomisk teori.

Eksempler

Det er ikke så ligetil at komme med eksempler på, at kun arbejde skaber værdi, men det er den grundlæggende antagelse, der ligger bag påstanden om, at profit skyldes udbytning, og det er den implicitte antagelse, der ligger bag mange krav for lige løn for angiveligt lige arbejde.

I sportens verden høres ofte krav om, at kvindelige fodboldspillere eller tennisspillere skal have samme løn som deres mandlige kolleger. Den underliggende antagelse må være, at mandlige og kvindelige fodboldspillere skaber samme værdi, fordi de yder samme arbejdsindsats. Målt på værdiskabelse er der imid-

lertid ikke tale om lige arbejde, for når langt flere efterspørger at se de bedste mænd spille fodbold, kan mændene generere større entre-, reklame- og tv-indtægter, hvilket svarer til, at de bedste mandlige fodboldspillere er mere produktive end de bedste kvindelige, og med højere produktivitet følger højere løn.

En variant heraf findes, når sygeplejersker kræver samme løn som andre offentlige faggrupper med en tilsvarende længde uddannelse. Igen må den underliggende præmis være, at forskellige grupper skaber samme værdi for samme arbejdsindsats, fordi de har samme uddannelseslængde. Nu er lønnen på det offentlige arbejdsmarked ikke fastsat på markeds-mæssige vilkår, så der er ikke noget entydigt mål for værdien af den offentlige produktion, men uanset om sygeplejersker er for højt eller lavt lønnet sammenlignet med andre grupper, er der ikke nogen grund til at antage, at sygeplejersker og lærere ville oppebære samme løn på et frit marked, blot fordi de har omtrent lige lange uddannelser bag sig.

2. misforståelse: Profit skyldes udbytning af arbejdskraften

Ovenstående eksempler kan siges at afspejle Marx' værditeori, men ikke Marx' lønteori.

Når arbejdsværdilæren anvendes på varen arbejdskraft, må arbejdskraftens værdi (lønnen) være lig med den mængde arbejdstid, der er nødvendig for at (re-)producere arbejdskraften. Lønnen bliver dermed bestemt af de leveomkostninger, der er nødvendige for at holde arbejderen og dennes familie i live. Den nedre grænse for arbejdskraftens værdi er den arbejdstid, der kræves for at producere de fysiske uundværlige livsfornødenheder, men værdien indeholder også "et historisk og moralsk element", Marx (1867, 287).

Marx' lønteori er teoretisk uholdbar, for hvis hver arbejder skaber en konstant merværdi – hvilket indebærer, at deres arbejdsproduktivitet er højere end deres realløn – vil profitmaksimerende kapitalister efterspørge mere arbejdskraft, indtil der er fuld beskæftigelse, og konkurrencen om at øge profitten ved at øge beskæftigelsen vil presse lønningerne op, indtil lønnen svarer til arbejdskraftens marginalproduktivitet.

Marx anerkender, at efterspørgslen efter arbejdskraft kan stige, så lønningerne rent forbigående kan presses op over subsistenslønnen, men der eksisterer ifølge Marx en "industriel reservearmé" af arbejdsløse, der vedvarende presser lønnen ned til subsistensniveau. Det er forkert. På et marked vil både arbejdskraft og kapital blive aflønnet i overensstemmelse med deres marginalproduktivitet i den givne anvendelse, og dermed modtager arbejderne en løn, der tilnærmelsesvist svarer til deres værdiskabelse på marginen. Der kan af samme grunde ikke eksistere nogen industriel reservearmé af arbejdsløse, der permanent presser lønnen ned til subsistensniveau, for det ville indebære, at der permanent var uudnyttede profitmuligheder.

Empirisk er Marx' lønteori også falsificeret for længst, og Marx ville ikke kunne forklare de enorme reallønsstigninger i de forløbne 150 år, der er et resultat af væksten i arbejdsproduktiviteten.

Profit som resultatet af udbytning

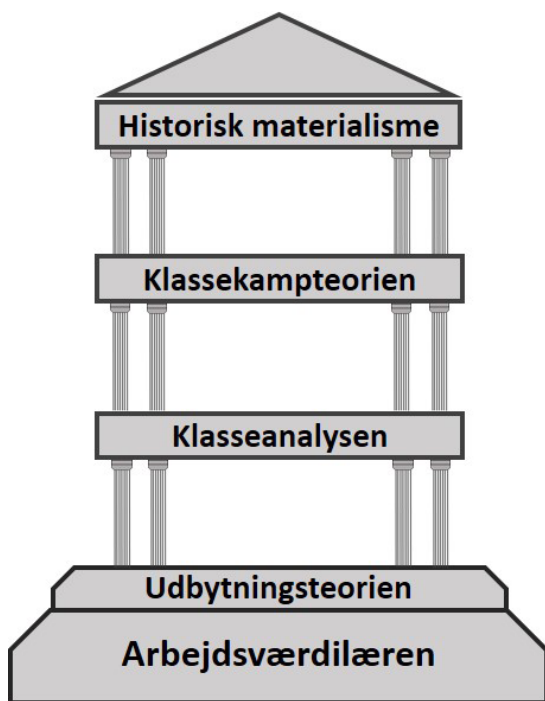
Hos Marx er der det særlige ved arbejdskraft, at kun arbejdskraft kan skabe en større værdi end dens egen værdi. Ifølge Marx er arbejderne beskæftiget i flere timer hver dag end, hvad der er nødvendigt for at skabe værdien af deres subsistensløn. Dette *merarbejde* skaber en *merværdi*, som tilfalder kapitalisterne. Da arbejderne ikke modtager den fulde værdi af det, de skaber, udbyttes arbejderne af kapitalisterne.

Kritik af udbytningsteorien

Udbytningsteorien afhænger af arbejdsværdilærens antagelse om, at kun arbejdskraft er produktiv, og at arbejdskraften aflønnes med en subsistensløn, og når disse to forudsætninger ikke er opfyldt, så bryder udbytningsteorien sammen. Profit opstår ikke ved at udbytte arbejderne, men er afkastet af kapital.

Marx opererer implicit med et begreb om retfærdighed, der går ud på, at det er retfærdigt, hvis enhver modtager en indkomst, der svarer til den pågældendes produktive indsats, Aage (2004, 55), og det er uretfærdigt, hvis arbejderne bliver betalt mindre for deres arbejde

Figur 1. Marx' teoretiske bygningsværk

end den værdi, de skaber.³ Når både arbejdskraft og kapital aflønnes med værdien af deres marginalprodukt, så modtager arbejderne en løn, der svarer til den fulde værdi, de skaber på marginen. Dette svarer præcis til Marx' definition af retfærdighed. Og det er den centrale pointe: *Der finder ikke nogen udbytning sted under kapitalismen.*

Hans Aage (2004, 4), kalder udbytningsteorien for "et behjertet, men forfejlet forsøg på at forklare udbytningen," og han skriver, at "Samtidig er det også blevet klart, at arbejdsværdilæren som pristeori er fejlagtig og kun til besvær. Dermed falder hele teorien om udbytningen som en nødvendig følge af prisdannelsen på vare- og arbejdsmarkedet til jorden," Aage (2004, 65).

Hvorfor Marx tog fejl i næsten alt

Marxister fremhæver gerne, at Marx formulerede en samfundsvidenskabelig totalforklaring om kapitalismens økonomi, klasser, klassekamp og historiens udviklingslove, og at

3 Det retfærdighedsbegreb gælder kun under kapitalismen. Under kommunismen afkobles produktiv indsats og indkomst, idet enhver "yder efter evne og nyder efter behov".

det er en teoretisk konstruktion, der hviler på en basis af arbejdsværdilæren og udbytningsteorien, figur 1.

Dette totalperspektiv er samtidig teoriens svaghed, for ingen teoribygning er solidere end den basis, den hviler på, og hvis fundamentet smuldrer, så styrter resten af bygningen i grus. Det er billedligt talt tilfældet med Marx' teoribygning. Arbejdsværdilæren er fejlagtig, og dermed bryder udbytningsteorien sammen. Uden udbytning bryder klasseanalysen sammen og med den klassekampteorien og den historiske materialisme.

Klasseanalysen

Marx udarbejdede aldrig en systematisk teori om klasser. Kapitel 52 i tredje bind af *Kapitalen* med overskriften "Klasserne" er ufærdigt og fylder kun halvanden side. Hvad Marx mente om klasser skal sammenstykkes af brudstykker fra forskellige dele af især den tidlige del af forfatterskabet.

Grundlæggende definerer Marx klasser ud fra deres relation til ejendomsretten til produktionsmidlerne, og han opererer med to primære klasser under kapitalismen: kapitalister og arbejdere, eller som han foretrækker at kalde dem: bourgeoisiet og proletariatet. Dertil kommer jordejerne som den tredje store klasse, Marx (1894, 1137).

At en gruppe mennesker lever under samme økonomiske eksistensbetingelser, har samme ejendomsret til produktionsmidler, og at deres kilde til indkomst er den samme, er ikke en tilstrækkelig betingelse for at konstituere dem som en klasse. Dertil kræves, at deres interesser skiller dem fra andre klasser, og "stiller dem i et fjendtligt forhold til disse", Marx (1852, 327). En klasse er altså kun konstitueret som klasse, hvis den står i et antagonistisk modsætningsforhold til en anden klasse, og det er udbytningen, der bestemmer de antagonistiske klasse modsætninger. Lidt senere forudsætter Marx (1852, 327), at klassekampen er definerende for en klasse: "Adskilte individer konstituerer kun en klasse i den udstrækning, de må udkæmpe en fælles kamp mod en anden klasse."

Der er fem kriterier for at udgøre en klasse:

1. Klasser er defineret ud fra deres relation til

- ejendomsretten til produktionsmidlerne.
2. En klasse må stå i et antagonistisk modsætningsforhold til en anden klasse, og det modsætningsforhold er bestemt af udbytningen.
 3. En klasse har en objektiv klasseinteresse, der er defineret af udbytningen.
 4. En klasse-for-sig må identificere sig med sin klasse og have bevidsthed om sine objektive klasseinteresser.
 5. En klasse-for-sig må være engageret i klassekampen.

Marx skelnede mellem en klasse-i-sig-selv (kriterie 1-3 i definitionen) og en klasse-for-sig-selv, hvor sidstnævnte betegner klasser, der har udviklet klassebevidsthed, og som er engageret i klassekampen.

Ingen klasser uden udbytning

Når der ikke finder nogen udbytning sted under kapitalismen, så vil hverken proletariatet eller bourgeoisiet udgøre klasser ifølge Marx' definition. De opfylder kun det første af de fem kriterier for at være defineret som en klasse.

Uden udbytning vil bourgeoisiet og proletariatet ikke stå i et antagonistisk modsætningsforhold til hinanden, og de kan følgelig heller ikke have nogen "objektive klasseinteresser" knyttet til en udbytning, der ikke eksisterer, eller en klassebevidsthed, når de ikke udgør en klasse. Dermed styrter hele Marx' klasseanalyse i grus.⁴

Proletariatet som den universelle klasse

Ifølge Marx vil proletariatets revolution adskille sig fra alle tidligere revolutioner, fordi den proletariske revolution vil blive gennemført af det store flertal og til gavn for alle.

⁴ Selv om økonomer for længst har gjort op med arbejdsværdilæren og udbytningsteorien, er der stadig forskere inden for sociologi, antropologi, filosofi og statskundskab, der baserer sig på udbytningsteorien, som Mau (2021). Thomsen (2009) diskuterer også, hvorfor "det objektive klassetilhørsforhold" ikke længere har så stor betydning for folks holdningsdannelse og forklarer, at "den politiske virkelighed er blevet mere kompleks". At forklaringen kunne være, at arbejderklassen ikke har de påståede "objektive klasseinteresser", nævnes ikke.

Marx betragtede proletariatets interesser som ikke bare en bestemt classes interesser men som hele menneskehedens fælles interesser. I den forstand bliver proletariatet til en *universel klasse*, Avineri (1968, 59), og Marx tilskriver proletariatet en historisk unik rolle og mission. Proletariatets kommende revolution er dermed kvalitativt forskellig fra tidligere revolutioner, fordi den skal føre an i hele menneskehedens frigørelse, Marx (1844b, 62; 1844c, 132), Marx og Engels (1845, 126).

Kapitalismen er det klasseløse samfund

Det er et ironisk faktum, at fordi arbejdskraft i en markedsøkonomi aflønnes i overensstemmelse med sin marginalproduktivitet, er kapitalismen den første produktionsmåde i historien, der ikke er baseret på den ene classes udbytning af den anden. Kapitalismen er det klasseløse samfund.

Klassekampteorien

I *Det kommunistiske partis manifest* erklærer Marx og Engels, at "Alle hidtidige samfunds historie er en klassekampenes historie." Taget for pålydende må det betyde, at en given produktionsmådes afløsning af en anden altid er formidlet gennem klassekampen.

Ifølge Marx vil udviklingen af produktivkræfterne føre til, at proletariatet kommer til at udgøre det "uhyre flertal" af befolkningen, og proletariatet vil blive stadig mere pauperiserede. Denne modsætning mellem det store flertals fattigdom og akkumulationen af rigdom hos en stadig mindre kapitalistklasse vil bidrage til at konstituere proletariatet som en klasse.

For at blive en klasse-for-sig-selv, der kan organisere sig og handle kollektivt, må proletariatet blive bevidstgjort om deres "objektive klasseinteresser", og den socialistiske revolution vil komme, når proletariatet begynder at indse, at de ikke har nogen anden identitet end identiteten som proletarer, ingen andre interesser end deres klasseinteresser og ikke andet at miste end deres lænker.

I *Det kommunistiske partis manifest* beskrives denne proces som deterministisk, og Marx og Engels profeterer, at "Bourgeoisiets undergang og proletariatets sejr er lige uundgåelige."

Klassekamptheorien styrter i grus

Klassekamptheorien forudsætter imidlertid, at bourgeoisiet og proletariatet er konstitueret som klasser, at de har antagonistiske klasseinteresser grundet udbytningen, og at proletariatet har opnået klassebevidsthed om deres objektive klasseinteresser.

Ingen af de forudsætninger er opfyldt, og Marx' klassekampteori styrter dermed til jorden. Og med den størstedelen af den historiske materialisme.

Den historiske materialisme

Marx' teori om den historiske udvikling kaldes for historisk materialisme. En materialistisk historieopfattelse betegner den opfattelse, at den historiske udvikling primært er bestemt af materielle eller økonomiske faktorer, hvorimod ideer som religion, kultur og ideologi spiller en sekundær rolle.

De fleste historikere kan tilslutte sig en sådan løs formulering af en materialistisk historieopfattelse, men for Marx betød den historiske materialisme mere end dét. Det er påstanden om:

- at den historiske udvikling har gennemløbet en række stadier af produktionsmåder,
- at de er defineret ud fra den måde, hvorpå udbytningen foregår på,
- at den historiske udvikling drives af produktivkræfternes udvikling,
- at produktivkræfternes udvikling på et tidspunkt kommer i konflikt med produktionsforholdene, og
- at det vil udløse en krise og produktionsmådens uundgåelige sammenbrud.

Stadier i den historiske udvikling

Marx opererer med fire produktionsmåder:

den asiatiske, den antikke slaveøkonomi, feudalismen og kapitalismen. Hver produktionsmåde er karakteriseret ved et bestemt niveau af udviklingen af produktivkræfterne og de dertil passende produktionsforhold, og et definerende træk ved en produktionsmåde er den måde, hvorpå den herskende klasse udbytter den arbejdende klasse. I Europa er den historiske udvikling ifølge Marx forløbet i tre stadier:

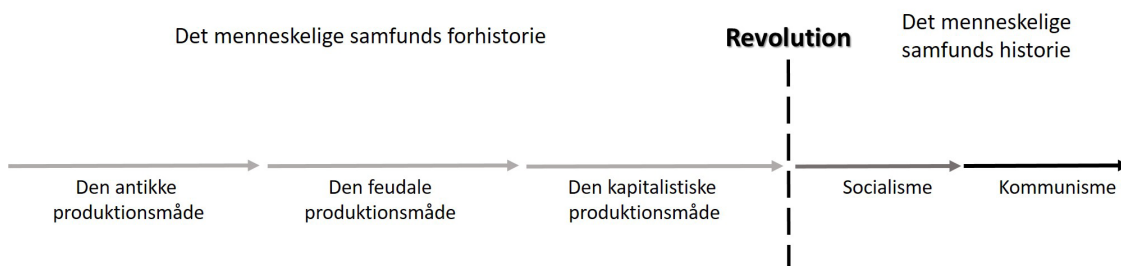
1. Den antikke produktionsmåde i Grækenland og Rom sluttede i det 5. århundrede. Det var et økonomisk system, hvor udbytningen var baseret på slaveri.
2. Feudalismen dominerede i de følgende godt 1.000 år. Det var et økonomisk system, hvor udbytningen var baseret på herbarbejde.
3. Kapitalismen, hvor udbytningen var baseret på lønarbejde.

De tre produktionsmåder betegner Marx som det menneskelige samfunds forhistorie, og det kommunistiske samfund er kulminationen på denne historiske proces. Det kommunistiske samfund vil være et kvalitativt anderledes stadie, fordi alle klassemodsætninger er opløst, og menneskeheden for første gang i historien vil være fri, figur 2.

Determinisme?

Man kan finde formuleringer hos Marx, der tyder på, at han opfatter den historiske udvikling som deterministisk og styret af lovmæssigheder. Marx taler om "det moderne samfunds økonomiske bevægelseslov", Marx (1867, 94) og om, at "den kapitalistiske produktion frembringer med en naturproces' nødvendighed sin egen negation," Marx (1867, 1061). Det er en determinisme, som især Popper (1945) har kritiseret. En sådan determinisme

Figur 2. Stadier i den historiske udvikling

strider mod den betydning, klassekampen tillægges i *Det kommunistiske partis manifest* og i andre skrifter, hvor Marx fremhæver, at nok er mennesker et produkt af omstændighederne, men omstændighederne forandres også af menneskers handlinger.

Er Marx' stadieteori falsificeret?

Den historiske udvikling synes at have falsificeret Marx' tese om, at alle hidtidige samfunds historie er en klassekampenes historie: Antikkens produktionsmåde blev ikke afløst af feudalismen som følge af en klassekamp mellem slaver og slaveejere, og feudalismen blev ikke afløst af kapitalismen som følge af en klassekamp mellem fæstebønder og feudalherrer, men fordi den private ejendomsret gradvist blev udbredt, og der voksede et nyt borgerskab af handelskapitalister og producenter frem. På den baggrund er der ingen grund til at tro, at kapitalismen skulle blive afløst af socialisme efter en proletariats revolution.

Der er da heller ingen socialistiske revolutioner, der har fulgt Marx' skema. Oktoberrevolutionen i Rusland var ikke proletariats revolution men et voldeligt politisk kup anført af en lille intellektuel elite med Lenin i spidsen i det i øvrigt industrielt tilbagestående Rusland.

3. misforståelse: Marx havde en særlig dyb forståelse af kapitalismen

Det er ikke Marx, der har opfundet ordet "kapitalisme", men Marx gjorde det til det centrale begreb i sin samfundsfilosofi, selv om han oftere taler om den kapitalistiske produktionsmåde end om kapitalismen. Det er muligvis dét, der har fået mange mennesker til at tro, at Marx skulle besidde en særlig dyb indsigt i kapitalismen, som vi kan lære af i dag.

Intet kunne være fjernere fra sandheden.

Marx' anskuede kapitalismen gennem prisme af sin fejlagtige økonomiske teori, hvilket førte til en lige så forvrænget opfattelse af kapitalismen som et økonomisk og socialt system. Af samme grund tog Marx også fejl i alle de forudsigelser, han kom med, angående kapitalismens udvikling.

Konflikt kontra harmoni og fælles interesser

Marx' samfundsteori er en konfliktteori, og

Marx opfatter alle samfund før det kommunistiske som grundlæggende domineret af konflikter. Klassekampen er den altdominerende konflikt, og den er bestemmende for alle andre konflikter. Marx mente derfor, at med overgangen til kommunismens klasseløse samfund vil alle andre sociale, politiske, religiøse, kønsbestemte og nationale konflikter ophøre, og der vil kun være individuelle konflikter tilbage.

Marx mente også, at den historiske udvikling grundlæggende er drevet af klassekampen, men det var som vist ovenfor også forkert.

Denne konfliktopfattelse af samfundet dominerer stadig den yderste venstrefløjs tænkning. Når venstrefeminister i årtier har dyrket parolen om, at "kvindekamp er klassekamp", så gør de kvindekampen til en kamp om politisk magt og ikke om ligestilling, og når Greta Thunberg for nylig bekendte kulør og erklærede, at klimakampen kun kan vindes ved af afskaffe kapitalismen, så afslører hun, at klimapolitik blot er et påskud for at føre kamp mod kapitalismen. Helt i overensstemmelse med Marx's opfattelse af, at alle konflikter er underordnet den antikapitalistiske kamp.

Den liberale vision om samfundet

Liberalister opfatter derimod samfundet som en spontan orden, der grundlæggende er præget af harmoni og fælles interesser, og hvor livet i det civile samfund er præget af fred, sikkerhed og social orden. Social orden, respekt for den private ejendomsret og for individets ukrænkelighed er forudsætninger for, at en fri markedsøkonomi kan fungere, og at et samfund med en begrænset statsmagt kan fungere.

Særligt de skotske oplysningsfilosoffer var optaget af at forklare overgangen fra det hierarkisk ordnede feudale samfund til det, de kaldte for "the commercial society", og forklare fremkomsten af de moralske normer og dyder, som den udvikling både forudsatte og fremmede. I den historie spiller arbejdsdelingen en afgørende rolle, for arbejdsdelingen er ikke alene en kilde til nationernes velstand, Smith (1776), men skaber også en gensidig afhængighed mellem mennesker, der både forudsætter og fremmer selvkontrol, social adfærd og tilid, fordi det er i alles interesse at kunne handle med hinanden i fred og fordragelighed. Ifølge

David Hume lærer mennesker i en evolutionær proces, at det er i deres egen interesse på langt sigt at overholde nogle grundlæggende principper om retfærdighed: (1) at ingen med vold eller magt tilegner sig andres private ejendom, (2) at ejendom kan overføres fra en person til en anden ved samtykke og ved handel, og (3) at man skal holde afgivne løfter.

Handelssamfundets moralske normer, dyder og omgangsformer adskilte sig skarpt fra tidligere tiders, Berry (2013, 39-40), og de fik en socialiserende og civiliserende effekt, der gjorde, at det kommercielle samfund blev ikke blot rigere men også friere, fredeligere og mere civiliseret end det feudale samfund nogensinde havde været. Adam Smith beskriver, hvordan "introduktionen af handel og manufakturer [betød] efterhånden orden og god regeringsførelse, og i tilknytning hertil individuel sikkerhed og frihed for en landbefolkning, der tidligere havde levet i en nærmest uophørlig krigstilstand med naboer og i servil afhængighed af deres overordnede. Dette er så langt den vigtigste af samtlige virkninger af handel og manufaktur, selv om det har været den mindst bemærkede" Smith (1776, 430).

Liberale afviser ikke, at der er politiske konflikter, eller at det politiske demokrati inviterer til fraktionsdannelse, men betragter ikke samfundslivet eller det politiske område som underlagt en enkelt altomfattende modsætning, som marxister gør.

Marx' manglende forståelse af markedsmekanismen

Adam Smiths forståelse af markedet som en koordinationsmekanisme, der bringer millioner af forbrugeres og producenters individuelle planer i overensstemmelse med hinanden, er ligeledes en opfattelse, der ligger Marx fjernt, og arbejdsværdilæren hindrede Marx i at forstå markedsmekanismen. Arbejdsværdilæren kan ikke forklare, hvordan de relative priser ændrer sig som resultat af ændringer i udbud og efterspørgsel, hvordan priserne er bærere af information om den relative knaphed på varer, hvordan prissystemet giver producenter tilskyndelser til at kombinere produktionsfaktorer på den måde, der er mindst bekostelig, eller hvordan de relative priser bestemmer ind-

komstfordelingen.

Egeninteresse og den usynlige hånd

Ifølge idehistorikeren Jerry Z. Muller (2002, 191) var det Marx' ene store ide, at alt styres af pengenes magt under kapitalismen, og for Marx og Engels er selvinteresse umoralsk og lig med grådighed. De videreførte den tidlige kristendoms fordømmelse af åger og pengeudlånere, og Marx citerede Luthers tirader mod pengeudlånere, ligesom det er her, Marx' antisemitisme tydeligt kommer til udtryk. Penge blev traditionelt opfattet som uproduktiv, hvorfor det var umoralsk at tjene penge på at låne penge ud. Marx omdøbte penge som kapital, og han fordømmer den kapitalistiske produktionsproces, hvorved kapital (c) omveksles med varer (v), der igen omveksles med mere kapital (c'): $c - v - c'$. For Marx er akkumulation af kapital den kapitalistiske produktions eneste formål, og det er ifølge Marx umoralsk, Muller (2002, 191).

Selv om Marx havde studeret både Mandeville og Adam Smith intensivt, så anerkendte Marx ikke den store indsigt hos Smith og de skotske oplysningstænkere, at individers forfølgelse af deres egeninteresse kan have utilsigtede positive konsekvenser for andre, som Smith beskrev med metaforen om den usynlige hånd. Marx er blind for "det man ikke ser" – de utilsigtede positive konsekvenser for alle, der opstår, når alle forfølger deres egeninteresse på markedet.

Kapitalisme er ikke et nulsumsspil

Marx' klassekamptankegang lægger op til at betragte løn og profit som et nulsumsspil, hvor den enes gevinst er den andens tab, men de seneste 150 års vækst i arbejderlønninger (kombineret med en halvering af den årlige arbejdstid) er nok det bedste bevis på, at Marx ikke forstod, hvordan en kapitalistisk økonomi fungerer. Marx omtaler, hvordan kapitalismen har skabt en hidtil uset økonomisk vækst, men da han ikke forstod,⁵ at arbejdskraft og kapital aflønnes efter deres marginalproduktivitet

⁵ Det skal siges til Marx' forsvar, at teorien om, at alle produktionsfaktorer aflønnes efter deres marginalproduktivitet først blev udviklet efter Marx' død.

og ikke efter deres arbejdsværdier, forstod han heller ikke, at produktivitsvæksten nødvendigvis vil øge både kapitalens og arbejdskraftens marginalproduktivitet og aflønning. Kapitalister og arbejdere har en fælles interesse i at øge produktiviteten. Den kapitalistiske akkumulationsproces er et plussumsspil, hvor alle vinder, og derfor eksisterer der en naturlig harmoni af interesser, som Smith talte om.

Marx' fejlagtige forudsigelser

Marx' fejlagtige udbytnings- og klasseteori fik også Marx til at mene, at kapitalismen er præget af nogle indre modsætninger, der uundgåeligt vil føre til kapitalismens krise, sammenbrud og proletariats revolution. Også den opfattelse er forkert, og det er uklart, hvordan Marx konkret forestillede sig, at kapitalismen skulle bryde sammen, for Marx redegør intet sted for, hvori kapitalismens indre modsætninger består, og hans økonomiske kriseteorier er rudimentære, og kan ikke begrunde det. Når det kommer til konkrete forudsigelser om samfundsudviklingen – som Marx jo mener følger nogle lovmæssigheder – så har Marx taget eklatant fejl:

1. *Proletariseringstesens*: Marx mente, at produktivkræfternes udvikling vil føre til, at proletariatet vil vokse i antal, og komme til at udgøre det "uhyre flertal".
2. *Elendighedstesens*: Produktivkræfternes udvikling vil medføre, at bourgeoisiet bliver rigere og rigere, hvorimod arbejderne bliver pauperiserede, Marx og Engels (1848, 171).
3. Loven om profitratens tendens til fald vil føre til en krise for kapitalismens akkumulationsproces.
4. Kapitalismen vil gå fra krise til krise, der vil blive hyppigere og stadig voldsommere for til sidst at ende i et sammenbrud.

Det er kun elendighedstesens, der kan udledes fra Marx' økonomiske teorier, og den fejlet spektakulært. De tre andre forudsigelser er også slået fejl. Den økonomiske udvikling har ikke ført til, at stadig flere bliver manuelle arbejdere, tværtimod. Marx' teori om profitratens tendens er tilbagevist som teoretisk uholdbar og empirisk falsificeret, Groth (1975). Og endelig er det ikke ud fra Marx' ansatser til

kriseforklaringer muligt at udlede, at kapitalismen skulle gå fra krise til krise, eller at kriserne skulle blive stadig hyppigere eller voldsommere. Det er et teorifrit postulat, og det er ikke en påstand, der understøttes empirisk.

Der er således intet hos Marx, der understøtter hans generelle påstand om, at kapitalismen skulle lide af nogle indre modsætninger, der vil føre til økonomisk sammenbrud. Aron (1965) har ret i, at: "no proof of the self-destruction of capitalism is offered, (...) *Capital* gives us no reason to believe that the destruction of the régime is in principle inevitable." Jones (2011, 589) konkluderer ligeledes, at "no part of *Capital*, published or unpublished, offered a model of what the breakdown of capitalism would look like."

Frigørelse fra alle sociale bånd

Marx vender nærmest de skotske oplysningsfilosoffers opdagelse af, hvordan arbejdsdelingen fremmer social adfærd, moral og tillid mellem borgerne på hovedet, når han kritiserer kapitalismen for at reducere alle sociale relationer til økonomiske relationer, og kritiserer pengeøkonomien for at fortrænge alt det, der ikke kan gøres op i penge, men Marx bød disse opløsningstendenser velkommen, for han betragtede alle traditionsbaserede menneskelige relationer som illusioner, og for Marx var målet en *frigørelse* fra alle traditionelle bånd, for "hver enkelts fri udvikling er betingelsen for alles fri udvikling," Marx og Engels (1848, 180). Marx ønskede at ophæve det nationale fællesskab, ophæve religionen, Marx (1844b, 52), moralen, det naturlige fællesskab mellem mand og kvinde (som han opfattede som en udbytningsrelation) og familien. I Det Kommunistiske Partis Manifest skriver Marx og Engels, at familien skal afskaffes, og at opdragelsen af børn i hjemmet skal erstattes af samfundsopdragelse, Marx og Engels (1848; 176, 180).

Afsluttende bemærkninger

Marx har ikke ydet et eneste videnskabeligt bidrag af blivende værdi for økonomisk teori,⁶

⁶ "Egentlige videnskabelige opdagelser har Marx ikke gjort inden for økonomi," Hans Aage (2004, 147), og det skyldes ikke, at første bind af Kapital-

og hans økonomiske teorier er for længst vist at være fejlagtige. Det samme gælder hans klasseanalyse, klassekampteori og historiske materialisme, der hviler på arbejdsværdilæren og udbytningsteorien. Hans forudsigelser om kapitalismens uundgåelige sammenbrud er ligeledes blevet gjort til skamme, og mangler i øvrigt enhver videnskabelig basis. Det er blot og bar ideologi i Marx' forstand.

Det er derfor svært at undgå den konklusion, at Marx tog fejl i næsten alt.

Alligevel har Marx' idéer fået større indflydelse på samfundsudviklingen end næsten alle andre samfundstænkere måske med undtagelse af Adam Smith – også selv om mange marxisters fokus har ændret sig i det 20. århundrede. Da arbejderklassen blev mindre og ikke mere revolutionær i takt med den stigende levestandard i sidste halvdel af det 19. århundrede, så begyndte mange neo-marxister og revolutionære post-marxister at skifte fokus fra klassekampen til kulturkampen, hvor det handler om at nedbryde samfundets sociale bånd ved at undergrave familien, kønnet, universiteterne, kirken, kunsten, medierne og populærkulturen. På samme måde begyndte andre postmarxister at sætte fokus på undertrykkelsen af grupper på baggrund af deres race, nationalitet, religion, køn og seksuelle orientering.

Hvorom alting er, så er disse ”kulturmarxisters” konfliktopfattelse af samfundet, deres frigørelsesprojekt og ideen om grupperettigheder for undertrykte grupper umiskendeligt en arv fra Marx.

Litteratur

Aron, Raymond (1965): *Main Currents in Sociological Thought 1*. New York.

Avineri, Shlomo (1968): *The Social & Political Thought of Karl Marx*. Cambridge.

Berry, Christopher J. (2013): *The Idea of Commercial Society in the Scottish Enlightenment*. Edinburgh.

en udkom for over 150 år siden, for Marx' forgængere, Adam Smith og David Ricardo, har begge bidraget med vigtige videnskabelige indsigter, markedsmekanismen hhv. princippet om de komparative fordele ved handel.

Böhm-Bawerk, Eugen von (1898): *Karl Marx and the Close of his System*. New York, 1949. <https://mises.org/library/karl-marx-and-close-his-system>

Bortkiewicz, Ladislaus von (1907): "On the Correction of Marx's Fundamental Theoretical Construction in the Third Volume of Capital" optrykt i Böhm-Bawerk: *Karl Marx and the Close of his System*. New York, 1949.

Fine, Ben and Alfredo Saad-Filho (2018): "Marx 200: The Abiding Relevance of the Labour Theory of Value" *Review of Political Economy*.

Groth, Christian (1975): "Produktivkræfternes udvikling og profitraten" i Heine Andersen, Christian Groth, Carsten Koch og Ole Jess Olsen: *Kritik af Kapitallogikken*. København.

Howard, M.C. and J.E. King (1975): *The Political Economy of Marx*. New York.

Howard, M.C. and J.E. King (2018): "Marx @200" *Review of Political Economy*.

Jones, Gareth Stedman (2011): "The young Hegelians, Marx and Engels," i Jones and Claeys (eds.): *The Cambridge History of Nineteenth-Century Political Thought*. Cambridge.

Loftager, Jørn (2009): "Marx og socialismen" i Kaspersen og Loftager (red.): *Klassisk og moderne politisk teori*. Kbh.

Loftager, Jørn (2012): *Karl Marx*. København.

Lukes, Steven (1981): "Can a Marxist Believe in Human Rights?" *PRAXIS International* 4, 334-45.

Marx, Karl (1844a): *Om Jødespørgsmålet*. Optrykt i Marx (1962).

Marx, Karl (1844b): *Kritik af den hegeliske retsfilosofi*. Optrykt i Marx (1962).

Marx, Karl (1844c): *Economic and Philosophical Manuscripts*. Optrykt i T.B. Bottomore (1964): *Karl Marx. Early Writings*. New York.

Marx, Karl (1852): "Louis Bonapartes attende brumaire" i Marx Engels: *Udvalgte skrifter I*. København, 1976.

Marx, Karl (1867/1885/1894): *Kapitalen*. Bind I-III. København, forlaget Rhodos 1970.

- Marx, Karl (1962): Økonomi og filosofi. *Ungdomsskrifter*. Redigeret af Villy Sørensen. København.
- Marx, Karl og Friedrich Engels (1848): *Det kommunistiske partis manifest*. Optrykt i Marx (1962).
- Mau, Søren (2021): *Stum tvang: en marxistisk undersøgelse af kapitalismens økonomiske magt*. Århus.
- Mayor, Thomas H. (2015): "Income Inequality: Piketty and the Neo-Marxist Revival" *Cato Journal* 35(1), 95-116
- Morishima, Michio (1973): *Marx' Economics: A Dual Theory of Value and Growth*. Cambridge.
- Muller, Jerry Z. (2002): *The Mind and the Market. Capitalism in Western Thought*. New York.
- Pedersen, Torben Mark (2019): "Karl Marx' bidrag til økonomi, sociologi og historiefilosofi" CEPOS. <https://www.cepos.dk/tanktaenk-artikler/karl-marx-bidrag-til-oekonomi-sociologi-og-historiefilosofi/>
- Popper, Karl (1945): *Det åbne samfund og dets fjender*. Bind 2. *Hegel og Marx*. København, 2002.
- Roemer, John E. (1981): *Analytical Foundations of Marxian Economic Theory*. Cambridge.
- Roemer, John E. (1986): *Value, Exploitation, and Class*. Oxford.
- Samuelson, Paul (1967): "Marxian Economics as Economics" *American Economic Review*.
- Samuelson, Paul (1971): "Understand the Marxian Notion of Exploitation: A Summary of the So-Called Transformation Problem between Marxian Values and Competitive Prices," *Journal of Economic Literature* 19, 399-431.
- Schmidt, Kjeld (2018): "Karl Marx, 200 år" *Kritisk Debat*.
- Smith, Adam (1776): *Nationernes Velstand*. København, 2013.
- Thomsen, J.P.F. (2009): "Klasseanalyse" i Kaspersen og Loftager (red): *Klassisk og moderne politisk teori*. Kbh.
- Aage, Hans (2004): *Karl Marx. Den proletariske klasses teoretiker*. København.

"Gode Penge" er en økonomisk crackpot-fortælling

Torben Mark Pedersen

Gode Penge er en økonomisk crackpot-fortælling om de private bankers pengeskabelse, som foreningen Gode Penge giver skylden for stort set alle tænkelige økonomiske ulykker. Den økonomiske kritik af bankerne dækker imidlertid over, at der er tale om et revolutionært socialistisk projekt, der har som mål at afskaffe alle private banker, privat kreditgivning og private betalingsløsninger.

Gode Penge er både navnet på en forening¹ og titlen på en bog af sociologen Ole Bjerg,² og "Gode Penge" også et revolutionært socialistisk projekt, der går ud på at afskaffe alle private banker og indføre statskontrol med al långivning, betalingsformidling og pengeskabelsen i samfundet. Gennemføres det projekt, vil staten opnå en næsten total kontrol med al økonomisk aktivitet i samfundet uden direkte at overtage ejerskabet til produktionsmidlerne eller sætte markedsmekanismen helt ud af kraft. Dette revolutionære socialistiske projekt er inspireret af Lenins plan om, at det for kommunister gælder om at besætte økonomiens kommandohøje for derigennem at opnå statslig kontrol med hele det private erhvervsliv, Pedersen (2019a).

¹ Foreningen Gode Penge er inspireret af organisationen "Positive money", og de er en del af "International Movement for Monetary Reform", der har aflæggere i 28 lande.

² LIBERTAS har tidligere bragt artikler om Gode Penge, jf. Hansen (2018) og Pedersen (2019a). Hansen (2018) tog Ole Bjergs bog *Gode penge* under kritisk behandling, og han konkluderede, at "bogen dumper som videnskabeligt værk på alle parametre. Der foretages ensidige udvalg af fakta, omkring bogens centrale tese er faktum endda fri fantasi, kilderne er ensidigt udvalgt til at støtte hans synspunkter, Bjerg forholder sig ikke kritisk til dem, og det fremgår ikke, på hvilke punkter Bjerg bidrager med selvstændige synspunkter."

Som gode kommunister skjuler de deres sande hensigter, og de fortier, at målet er en afskaffelse af de private banker. I stedet sælger de deres projekt, som om det handler om at indføre et 100 pct. reservekrav på indeståender på anfordringskonti, men det har intet med det at gøre.

Det er langt hen af vejen lykkedes for Gode Penge at skjule deres sande hensigter, og meget af den offentlige debat om Gode Penge er gået på, om banker kan skabe penge "ud af det blå", hvilket er et underordnet element i deres fortælling, hvorimod ingen har peget på det revolutionære leninistiske projekt, der ligger bag.

Gode Penge er ikke som sådan en økonomisk teori men en økonomisk fortælling, der skal begrunde deres radikale politikforslag. Gode Penge er smarte i deres kommunikation, idet de tager udgangspunkt i noget faktuel: at private banker og ikke Nationalbanken står for størstedelen af pengeskabelsen, og da de færreste mennesker formentlig har skænket bankernes pengeskabelse nogen særlig tanke, er det let for dem benytte det som springbræt for deres angreb på bankerne. Når Gode Penge kan kaldes for en økonomisk crackpot-fortælling, er det fordi:

1. Gode Penge fremturer med en myte om, at mainstream økonomer ikke forstår, at det ikke er Nationalbanken men private banker, der skaber penge, og med en påstand

om at økonomiske lærebøger negligerer de private bankers pengeskabelse. De skaber dermed en fortælling om, at de som de eneste har forstået, hvad der i virkeligheden foregår, når bankerne skaber penge, og at de har opnået en dybere indsigt end alle andre økonomer. Det med at foregive at have en eksklusiv indsigt i tingene – det er den slags, som religiøse og politiske kulter lever af, men faktisk har den form for *fractional reserve banking*,³ som de kritiserer, eksisteret siden 1660'erne, og private bankers pengeskabelse er et centralt element i den østrigske økonomiske skoles konjunkturteori, så det er bestemt ikke nogen hemmelighed eller noget overset faktum. Man kan bare læse diverse årgange af Nationalbankens årsberetninger og kvartalsoversigter for at forvisse sig om, at det er mainstream økonomisk viden.

2. Gode Penge påstår, at de private bankers pengeskabelse *alene* er bestemt af bankernes udbud af penge, hvorimod de helt negligerer efterspørgselssiden.⁴ På et marked vil pengemængden ellers være bestemt af både udbud og efterspørgsel efter penge, og udlånsrenten vil være den pris, der skaber ligevægt mellem udbud og efterspørgsel. Næsten alle økonomer betragter pengeefterspørgslen som den vigtigste faktor for bestemmelsen af pengemængden, og bankerne opfattes som nogen, der fortrinsvist (ikke udelukkende) stræber efter at tilfredsstille borgernes og erhvervslivets efterspørgsel efter penge. Ved at påstå, at pengeskabelsen *alene* er bestemt af de private banker, skaber de en fortælling om, at bankerne er de store skurke.
3. Bankernes pengeskabelse får skylden for alverdens ulykker fra økonomisk usta-

³ På dansk kaldes *Fractional reserve banking* for bankreservebankvæsen, men betegnelsen anvendes kun sjældent på dansk, se næste afsnit for en nærmere omtale af *fractional reserve banking*.

⁴ Interessant nok, så er det også et grundtræk ved marxistisk økonomi, at vareefterspørgslen ikke spiller nogen rolle for bestemmelsen af markedsprisen på varer og tjenester, men at kun udbudssiden betyder noget (vandret udbudskurve).

bilitet og finansielle kriser til spekulative bobler, manglende erhvervsinvesteringer, boligprisbobler, manglen på billige boliger i København, økonomisk ulighed, økonomiske problemer i Udkantsdanmark, fortsat afbrænding af fossile brændsler m.m. Det er rigtigt, at *fractional reserve banking* forøger likviditetsrisikoen og dermed den finansielle ustabilitet i banksystemet, og det er rigtigt, at bankernes udlån er procyklisk, så de bidrager til at forstærke konjunktursving og udsving i aktiekurser og boligpriser, men Gode Penge fremstiller det som om, bankernes pengeskabelse er den eneste årsag til alle de fænomener for at få de private banker til at fremstå som skadelige institutioner, der skal bekæmpes. I den sammenhæng negligerer de helt de betydelige samfundsøkonomiske gevinster, der er forbundet med *fractional reserve banking*.

4. Gode Penge fremturer med myten om, at private banker kan skabe penge "ud af det blå" blot ved at postere udlånte penge på låntagernes indlånskonti, hvorved de får det til at se ud som om, bankernes udlån er 100 pct. selvfinansierende. Denne myte – for det er en misvisende fremstilling af, hvad banker gør og må gøre – bidrager til at skabe billedet af, at bankernes pengeskabelse er det rene vanvid, men derudover spiller denne myte ikke nogen rolle for deres politiske projekt.
5. Som en sidste ting foreslår Gode Penge en løsning på de påståede problemer med private bankers pengeskabelse, der er langt mere vidtrækkende end, hvad der er nødvendigt for at begrænse eller hindre bankernes pengeskabelse. Der er således ingen nødvendig forbindelse mellem de problemer, de påstår følger af bankernes pengeskabelse, og deres løsningsforslag. De foreslår en de facto nedlæggelse af alle private banker, men foregiver, at der blot er tale om et 100 pct. reservekrav, som mange andre – også liberale økonomer som Milton Friedman – i tidens løb har foreslået. Det er det ikke.

Gode og dårlige penge

Gode Penge omtaler sedler og mønter udstedt af Nationalbanken som *gode penge*, hvorimod "kontopenge", som er kunders indestående på anfordringskonti i banker, og som kan benyttes til at betale med ved hjælp af betalingskort, netbank, MobilePay, ApplePay og andre elektroniske betalingsløsninger, omtales som *dårlige penge*. Både kontanter og indskud på anfordringskonti indgår i pengemængdebegrebet M1.

Kontopenge er gældsbeviser

Når en borger sætter penge ind på sin bankkonto, så låner vedkommende penge til banken. Ens kontoudskrift er et slags gældsbevis, som banken udsteder, så kontopenge er i virkeligheden gæld. Når man betaler med Dankort i en forretning, så overfører man elektronisk gældsbeviset til den forretning, man handler i.

Kontopenge er nære pengesubstitutter

Hvad angår penges funktion som betalingsmidler, er der ud fra en økonomisk synsvinkel ingen grund til at skelne mellem kontanter og kontopenge. Når Gode Penge omtaler kontanter som *gode penge* og kontopenge som *dårlige*, så skyldes det ene og alene, at sedler og mønter er udstedt af staten via Nationalbanken, hvorimod kontopenge skabes af private banker. Gode Penge er modstandere af kapitalisme og tilhængere af statsmonopol og statskontrol med pengeudstedelsen.

Private bankers pengeskabelse

At banker "skaber penge", betyder ikke, at de kan udstede sedler og mønter eller udstede "elektroniske penge". Det kan de ikke. Det kan kun Nationalbanken og staten.

Pengeskabelsen i private banker foregår på en anden måde, og det er muliggjort af bankernes forretningsmodel, kaldet *fractional reserve banking*.

Fractional reserve banking

Banker er finansielle institutioner, der tager imod indlån fra offentligheden, og de første banker erfarede hurtigt, at når de tog imod indlån fra offentligheden, så var det kun en lille

andel af indlånene, der blev hævet hver dag eller hver måned. Størstedelen af pengene lå passive som død kapital, og bankerne indså, at de kunne tjene penge på at videreudlåne en andel af de indestående midler.

Kernen i fractional reserve banking er altså, at:

1. Banker tager imod mange små indlån fra offentligheden; og indlån er et passiv for banken
2. Banken holder en mindre andel af aktiverne (indlånene) som likvide midler i form af kontanter
3. Banken videreudlåner den største andel af aktiverne til virksomheder og husholdninger.

Da de fleste indskydere kun trækker en mindre del af deres indeståender ud samtidigt, og fordi banken med et stort antal kunder kan forudsige likviditetsbehovet i løbet af den kommende måned med stor præcision:

- kan banken videreudlåne en andel af de indlånte kontanter,
- *samtidig* med, at banken stiller det fulde beløb på anfordringskontiene til rådighed for indskyderne til at betale med ved hjælp af Dankort, MobilePay og andre elektroniske betalingsløsninger.

Banker kan naturligvis kun udstede den slags elektroniske "gældsbeviser", som kontopenge er, fordi banken har aktiver til at modsvare passiverne (solvenskrav), og fordi banken har likvide reserver, så den på forlangende kan indløse kontopenge med kontanter, Rendahl and Freund (2019).

Gode Penge beskriver bankernes pengeskabelse, som om det alene er bankerne, der bestemmer størrelsen af indskud på anfordringskonti. Det er ikke tilfældet, og der er en lang række begrænsninger på bankernes pengeskabelse: For det første er efterspørgslen efter lån af afgørende betydning. Dertil kommer, at de regulatoriske kapitalkrav og likviditetskrav begrænser finansieringen af udlån, låntageres adfærd begrænser udlån, idet låntagerne kan benytte nye lån til at tilbagebetale gamle lån, ligesom de kan investere i udenlandske aktiver, og endelig påvirker centralbankens pengepolitiske renter bankernes ud- og indlånsrenter og dermed efterspørgslen efter lån.

Pengeefterspørgslen

På ethvert marked er pris og mængde bestemt af både udbud og efterspørgsel. Det gælder også på pengemarkedet, men Gode Penge negligerer fuldstændig efterspørgselssiden. Blandt fagøkonomer er der ellers bred enighed om, at pengemængden primært er bestemt fra efterspørgselssiden, og at bankerne konkurrerer om at tilfredsstille borgernes og virksomhedernes efterspørgsel efter penge.

Banker opererer på et oligopolistisk marked, der er domineret af nogle få store banker, hvor bankerne fastsætter prisen på kredit (renten) og udbyder den mængde kredit, som husholdninger og virksomheder efterspørger, men konkurrencen mellem bankerne begrænser bankernes spillerum for at afvige fra de pengepolitiske renter fastsat af Nationalbanken.

Banker kan ikke skabe penge "ud af det blå"

Det er en central del af Gode Penges fortælling om det vanvittige i de private bankers pengeskabelse, at bankerne kan skabe penge "ud af det blå" blot ved elektronisk at ændre på de regnskabsmæssige posteringer. Ifølge Gode Penge behøver bankerne således ikke at have finansieringen på plads, før de kan udstede et lån, fordi – påstår de – udlånene er 100 pct. selvfinansierende.

Gode Penge vender dermed pengeskabelsen i banker baseret på fractional reserve banking på hovedet:

- Pengeskabelsen i private banker begynder med indlån i bankerne, der giver mulighed for udlån. Banken har og må altså have aktiverne og dermed finansieringen på plads, før den kan låne penge ud.
- Ifølge Gode Penge begynder pengeskabelsen med, at bankerne låner penge ud, som de ikke har, men ved at deponere udlånet på kundernes indlånskonti i banken, skaber de et samtidigt og lige så stort indlån, hvorved udlånet bliver finansieret. Långivning skulle dermed være en ren regnskabsmæssig postering, der ikke kræver, at bankerne har finansieret sig først.

Gode Penge henviser flere steder til en artikel af økonomer fra Bank of England, der omtaler pengeskabelsen på en måde, der kan give

det forkerte indtryk af, at banker kan skabe penge "ud af det blå", McLeay m.fl. (2014). Forfatterne skriver, at: "whenever a bank makes a loan, it simultaneously creates a matching deposit in the borrower's bank account, thereby creating new money." Den tyske økonom, Richard Werner (2014), der ofte henvises til af personerne bag Gode Penge, skriver – endda i en peer-reviewed tidsskriftartikel – at "The money supply is created as 'fairy dust' produced by the banks individually, 'out of thin air'".

Bjerg (2013) forklarer det sådan her: "Bankrådgiveren har med den ene hånd oprettet et lån, som er registreret ved en negativ saldo på 100.000 kr. på mandens lånekonto. Med den anden hånd har bankrådgiveren så opskrevet saldoen på mandens hævekonto med 100.000 kr." Bankrådgiveren "har lavet gæld om til penge", og "banker låner penge ud, som de ikke har i forvejen."

Gode Penge hævder altså, at banker kan skabe penge blot ved at bogføre én postering og dens tilsvarende modpostering på passivsiden, og at banker kan "låne penge ud, som de ikke har i forvejen".

Dén beskrivelse af bankernes pengeskabelse er grundlæggende fejlagtig, og det skulle næsten give sig selv, at en bank ikke kan give et lånetilsagn, hvortil det skal reservere kapital, uden at være i besiddelse af den nødvendige økonomiske kapital. Det ville stride mod regnskabsreglerne.

Det er heller ikke dét, økonomerne i Bank of England skriver i citatet ovenfor. De tager udgangspunkt i, at banker udsteder et lån, (og før de kan gøre det, skal de have aktiverne til rådighed, hvilket de ikke omtaler), men *bagefter* indsættes låneprovenuet på låntagers indlånskonto, indtil pengene hæves. Økonomerne i Bank of England siger ikke, at banker kan skabe penge "ud af det blå", altså "låne penge ud, som de ikke har i forvejen". McLeay m.fl. (2014) siger alene, at i øjeblikket lige *efter* lånet er udbetalt til låntagers konto, vil lånet være (næsten) selvfinansierende. Det er noget andet.

At banker udbetaler låneprovenuet ved at kontere kundens indlånskonto, betyder nemlig ikke, at banker er 100 pct. selvfinansierende. McLeay m.fl. (2014) skriver da også, at "Although commercial banks create money

through lending, they cannot do so freely without limit," hvilket de ikke ville skrive, hvis de mente, at banker kunne skabe penge "ud af det blå" blot ved at gennemføre nogle regnskabsmæssige posteringer:

1. Det ville stride mod bankernes regnskabsregler, om de foretog udlån blot ved at postere et aktiv og modposterede et passiv i regnskabet. Før lånet udbetales til kunden, skal banken give et lånetilsagn, og det skal reservere aktiver i regnskabet til det lånetilsagn. Banken skal altså være i besiddelse af aktiverne, før den kan give et lånetilsagn.
2. Banker skal opfylde lovens kapitalkrav og likviditetskrav, så hvis banken i udgangssituationen kun lige akkurat har tilstrækkelig kapital og likviditet til at opfylde de regulatoriske krav, kan banken ikke yde nye lån. Udlån forudsætter, at banken *forud* har en beholdning af frie aktiver, som den kan låne ud.
3. At fremstillingen hos Bjerg (2013) og Nielsen et al (2018) er fejlagtigt, viser sig måske tydeligst på det tidspunkt, hvor låntager hæver lånet. Låntager holder jo ikke låneprovenuet på deres indlånskonti i længere tid end højst nødvendigt, og på det tidspunkt, hvor låntager hæver lånet eller overfører pengene til en konto i en anden bank, skal banken have de likvide reserver til at udbetale pengene uden at overtræde de regulatoriske krav. Banken kan ikke på forhånd vide, om låneprovenuet vil stå på låntagers indlånskonto i tre dage eller i tredive sekunder, så den skal have likvide reserver og altså finansieringen på plads, før den kan foretage udlån.

Konklusionen er, at Gode Penges beskrivelse af, at banker kan "skabe penge ud af det blå", er forkert. Den baserer sig på en misforståelse af, hvordan fractional reserve banking fungerer, og på en mangelfuld forståelse af regnskabsregler, kapitalkrav og likviditetskrav.

På sektorniveau er det rigtigt, at der er en høj grad af selvfinansiering af udlån, idet størstedelen af låneprovenuet ender som indlån i en bank på et tidspunkt. Det sker dog ikke øjeblikkeligt, og selvfinansieringsgraden for den enkelte bank kan være mindre end for sekto-

ren som helhed. Der er også selv store banker, der har et indlånsunderskud, og som finansierer sig ved obligationsudstedelse og via lån på pengemarkedet, hvilket gav dem problemer under finanskrisen, da pengemarkedet "frøs til" i 2007.

Gode Penges kritik af konsekvenserne af private bankers pengeskabelse afhænger ikke af den fejlagtige påstand om, at banker kan skabe penge "ud af det blå". Det er heller ikke indlysende, hvad det konkrete problem ville være, om det var muligt. Vi må bare forstå, at det er "en vanvittig tanke" og moralsk forkasteligt.

Gode Penges kritik af bankernes pengeskabelse

Bankers pengeskabelse har været kritiseret af økonomer fra den østrigske økonomiske skole siden 1910'erne, og i kølvandet på bankkriserne i 1930, 1931 og 1933 fremsatte en gruppe økonomer fra University of Chicago den såkaldte "Chicagoplan", hvor de argumenterede for "full reserve banking" eller 100% reservekrav – altså et bankvæsen, hvor banker skal holde alle indlånene som likvide aktiver, kontanter eller meget korte pengemarkedspirer.

Dengang eksisterede indskydergarantiordninger ikke, og stormløb på banker var et tilbagevendende problem. Med indførelsen af indskydergarantier forekommer stormløb på banker stort set ikke længere. Under finanskrisen i 2007-09 var det kun Northern Rock i England, der oplevede et egentligt stormløb.

Gode Penges kritik af bankernes pengeskabelse adskiller sig fra tidligere fagøkonomisk kritik ved at være langt bredere. Ifølge Gode Penge er bankernes pengeskabelse nærmest en universalforklaring på alt, hvad de mener, er galt med kapitalismen, lige fra økonomiske kriser og spekulative bobler til ulighed, manglende investeringer i erhvervslivet, stigende boligpriser, manglen på billige boliger i København, økonomiske problemer i Udkantsdanmark og demokratisk underskud.

Gode Penges overordnede påstand er, at det er skadeligt, udemokratisk og umoralsk, at størstedelen af pengeskabelsen i økonomien sker på markeds-mæssige vilkår frem for at være underlagt politisk kontrol. Ole Bjerg

(2013) skriver: "At private virksomheder skulle være i stand til at lave de penge, som cirkulerer rundt i resten af samfundet, er en så vanvittig tanke, at normalt tænkende mennesker spontant må afvise den som værende sand."

Pladsen her tillader ikke en gennemgang af alle Gode Penges kritikpunkter af de private bankers pengeskabelse. Her skal blot kommenteres på to af kritikpunkterne, hvoraf den vigtigste er påstanden om, at bankernes pengeskabelse er en årsag til økonomiske kriser.

Påstand 1: Kriser skyldes bankernes pengeskabelse

Nielsen (2018, 36) hævder uden nogen form for dokumentation, at både depressionen i 30'erne og finanskrisen i 2007-09 skyldes bankernes pengeskabelse. Det er en krisefortolkning, der ikke underbygges af den førende forskning. Derimod spillede en fejlslagen pengepolitik en vigtig rolle i begge kriser.

Når depressionen i 1930'erne blev så dyb og langvarig, så skyldes det først og fremmest en fejlslagen pengepolitik i USA, Friedman and Schwartz (1963), der blev forstærket af den franske nationalbanks ophobning af guld, der forstærkede de deflationære tendenser, Johnson (1997), og deflationen forstærkede krisen, Bernanke (2000), der spredte sig og blev forværret af guldstandardens transmissionsmekanismer, Eichengreen (1992), se Pedersen (2018a) for en nærmere omtale.

Finanskrisen i 2007-9 begyndte som en krise på et hjørne af det amerikanske boligmarked for subprimelån (altså lån til boligkøbere med lav kreditværdighed), og den eksplosive vækst i subprimelån var i høj grad forårsaget af politiske fejl, en alt for ekspansiv pengepolitik, Taylor (2009), og en boligpolitik, der presserede banker og realkreditinstitutter til at yde lån til boligkøbere, der ikke var kreditværdige, Sowell (2009). Der var mange andre faktorer, der spillede ind i det, der nærmest kan betegnes som en "perfect storm" af en krise, og den procykliske effekt af bankernes pengeskabelse kan have bidraget til at forstærke konjunkturudsvingene, men de var på ingen måde en årsag til finanskrisen. I USA var der en adskillelse mellem investeringsbanker og almindelige detailbanker, og det var i høj grad investerings-

bankerne på Wall Street og ikke de almindelige detailbanker, der spekulerede i subprimelån, se Berg og Bech (2009) for en dansk gennemgang af finanskrisen.

Nielsen (2018, 38) hævder også, at likviditetsproblemer i banker er kernen i enhver finanskris. Det er langt fra tilfældet. Ikke alle finansielle kriser er bankkriser, og kun få bankkriser skyldes manglen på likviditet og stormløb på bankerne, Kindleberger and Aliber (2005), Reinhart and Rogoff (2009), Allen and Gale (2009).

Bjerg (2013) opremser en række økonomiske kriser fra de seneste 40 år for at underbygge sin påstand om økonomien som "i permanent undtagelsestilstand".⁵ Blandt de nævnte kriser er de sydøstasiatiske landes valutakriser i 1997-98, den efterfølgende finansielle krise i Rusland i 1998, de latinamerikanske staters gældskriser i 1980'erne, og oliekriserne i 1970'erne. Fælles for de her nævnte kriser er, at de alle har politiske årsager, og at ingen af dem er forårsaget af bankernes pengeskabelse. Det samme kan siges om Ruslands finanskris i 2014-15 og den endnu uløste eurogældskrise i Grækenland, Italien, Portugal og Spanien.

Bankers ud- og indlån er procykliske, og dermed bidrager de til at forstærke konjunkturudsving, ligesom de kan bidrage til større udsving i aktivpriser som aktiekurser og boligpriser. Det er et relevant kritikpunkt af fractional reserve banking. Men selv om Bjerg (2013) gør en del ud af at forklare, hvordan procykliske udlån kan virke selvforstærkende og forårsage en overophedning af økonomien og spekulative bobler på boligmarkedet og på de finansielle markeder, kommer han ikke med et eneste eksempel på, at en krise er forårsaget af bankernes procykliske udlån. Der er heller ikke en eneste reference til den ellers enormt omfattende økonomiske litteratur om økonomiske kriser,⁶ ikke et eneste case-study til ek-

⁵ Bjergs overdrevne omtale af økonomien som i en permanent undtagelsestilstand er næppe tilfældig. Hans bog afslører, at Bjerg er dybt inspireret af Marx, og det var Marx' opfattelse, at kapitalismen vil gå fra krise til krise, der vil blive hyppigere og hyppigere og stadig voldsommere for til sidst at ende i et sammenbrud.

⁶ I 2009 udgav Reinhart and Rogoff (2009) en

semplificering, og ikke et eneste stykke empirisk evidens.

Det er ikke usandsynligt, at man kan finde eksempler på finansielle kriser, hvor bankernes pengeskabelse har været en stærkt medvirkende årsag, men der er ikke i den økonomiske forskning i kriser belæg for at påstå, at det i almindelighed er en hovedforklaring, jf. Reinhart and Rogoff (2009), og Bjerg (2013) dokumenterer ikke sin påstand om, at bankernes pengeskabelse fører til, at "hele samfundets økonomi opfører sig som en rutsjebane med regelmæssige kriser" og endda med "tiltagende omfang til følge."

Påstanden om kapitalismens tilbagevendende kriser, der bliver stadig hyppigere og dybere stammer fra Karl Marx og hans fejlslagne forudsigelse om kapitalismens kriser og sammenbrud, jf. Pedersen (2019b, 2022).

Påstand 2: Bankernes pengeskabelse skaber boligprisbobler

Boligprisernes stigning er angiveligt resultatet af bankernes pengeskabelse: "når vi ved, at banker skaber penge og gæld, når de foretager udlån, må pengeskabelsen derfor være en af hovedårsagerne til både boligboblen 2014-16 og den boble, vi så op til 2008." Nielsen et al (2018, 40).

Det citerede afsnit er et skoleeksempel på at slutte fra korrelation til kausalitet, men når over 80 pct. af boligfinansieringen i Danmark foregår med realkreditlån og ikke med banklån, så er det tvivlsomt, om bankernes pengeskabelse skulle være hele forklaringen.

Det er centralbankerne, der fastsætter de korte pengemarkedsrenter, der påvirker bankernes udlånsrenter og dermed pengeefterspørgslen, og i perioder, hvor boligpriserne er steget markant hurtigere end realindkomsten i økonomien, har vi også set historisk lave pengepolitiske renter som i årene forud for finanskrisen i 2007-09, jf. Taylor (2009).

Det er klart, at bankernes pengeskabelse, der er procyklisk, kan påvirke boligprisudviklingen, ligesom den kan påvirke prisudviklingen på andre aktiver, men at give bankernes meget omtalt og omfattende oversigt over 800 års finansielle kriser. Det ville have været oplagt at finde eksempler derfra.

pengeskabelse hele skylden uden hensyntagen til den førte pengepolitik og andre makroøkonomiske faktorer, er der ikke belæg for.

Fordele og ulemper ved private bankers pengeskabelse

Forretningsmodellen *Fractional reserve banking* er ikke hævet over kritik, og den kan kritiseres på flere punkter:

- Banker baseret på *fractional reserve banking* udsætter sig for en likviditetsrisiko, idet de risikerer ikke at have tilstrækkelig med kontanter, hvis mange kunder vil trække deres penge ud samtidig. Dermed udsættes de for risikoen for stormløb på banken (bank run), hvis alle indskydere ønsker at hæve deres penge samtidig.
- Bankernes udlån er procykliske, hvilket forstærker konjunkturudsving og udsving i aktivpriser, og hvilket igen kan øge de finansielle risici. Det forsøger man bl.a. at tage højde for med procykliske kapitalkrav.

Der er imidlertid også fordele forbundet med bankdrift baseret på *fractional reserve banking*:

- Effektivitetsgevinsterne knyttet til, at indlån på anfordringskonti ikke bare opbevares passivt som død kapital i bankernes bankbokse, men at størstedelen af aktiverne udlånes til finansiering af iværksætteri og investering i nye arbejdspladser.
- Det muliggør kreditgivning i et større omfang og til en lavere rente end, hvad der ellers ville være muligt, fordi det sænker bankernes finansieringsomkostninger. Det er særlig af betydning for iværksættere og små og mellemstore vækstvirksomheder, der ikke har mulighed for at finansiere investeringer med overskud fra foregående år, og som er for små til at kunne opnå finansiering ved at udstede obligationslån på de internationale kapitalmarkeder.

Hvis man skal vurdere, om det er hensigtsmæssigt at overlade pengeskabelsen til private banker eller ej, må man nødvendigvis finde en måde at afveje fordele og ulemper på. Det gør Gode Penge ikke, og ved helt at negligere fordelene ved moderne bankvirksomhed, drager de konklusioner på et ufuldstændigt grundlag.

Ovenfor er kun omtalt to af Gode Penges mange kritikpunkter mod private bankers pengeskabelse. Det skyldes, at kritikpunkterne ikke er afgørende for Gode Penges politiske forslag.

Hvis man efter en afvejning af fordele og ulemper ved fractional reserve banking nåede frem til, at ulemperne er større end fordelene, så kunne det *måske* begrunde indførelsen af et 100 pct. reservekrav. Det ville være en tilstrækkelig betingelse for at hindre bankernes pengeskabelse men ikke en nødvendig betingelse.

Det er dog usandsynligt, at et 100 pct. reservekrav ville være den optimale løsning. I dag reguleres bankers solvens i EU ikke med reservekrav men med kapitalkrav på aktiverne, men lad os for tankeeksperimentets skyld forestille os, at der var et reservekrav, der kunne reguleres fra 0 til 100 pct. Der vil så være et trade-off mellem sikkerhed i banksektoren og effektivitet:

- Med et reservekrav på 0 pct. vil effektiviteten i den finansielle formidling være størst, til gengæld ville risikoen også være meget høj og sikkerheden derfor lav.
- Med et reservekrav på 100 pct. vil risikoen være lav og sikkerheden høj, men til gengæld vil den finansielle formidling blive stærkt begrænset, og bankvæsenet vil være meget lidt effektivt.

Det er mest sandsynligt, at en optimal løsning vil bestå i et reservekrav mellem 0 og 100 pct., så bankerne reguleres på en måde, hvor risikoen holdes acceptabel lav, samtidig med at man bevarer et relativt effektivt bankvæsen. Det er for så vidt den afvejning, de finansielle tilsynsmyndigheder forsøger at foretage med kapitaldækningsregler og likviditetskrav, der i øvrigt er blevet skærpet betragteligt efter finanskrisen i 2007-09.

Gode Penge foreslår imidlertid noget meget mere radikalt end et 100 pct. reservekrav, nemlig en de facto nationalisering af kernen i al bankvirksomhed, jf. nedenfor.

Gode Penges løsningsforslag

Gode Penge foreslår en løsning på de påståede problemer med private bankers pengeskabelse, der omtales som et forslag om "full reserve banking", Bjerg (2013), Nielsen et al

(2018), men det er i virkeligheden noget helt andet og langt mere radikalt, nemlig et forslag om en hel eller delvis nationalisering af hele banksektoren. Gode penge anvender aldrig ordet "nationalisering", men det er reelt dét, deres forslag går ud på.

Helt konkret foreslår Gode Penge:

1. Banker fratages retten til at tage imod almindelige anfordringsindlån fra offentligheden, og offentligheden kan kun have anfordringskonti i Nationalbanken
2. Central styring og politisk kontrol med pengeskabelsen
3. Nationalbanken skal have monopol på betalingsformidling
4. Bankkunder med indskud på tidsindskudskonti skal bære hele risikoen på bankens udlån
5. Central styring og politisk kontrol med udlån

Ad 1. Banker forbydes at tage imod anfordringsindskud

Gode Penge vil forbyde banker at tage imod anfordringsindskud fra offentligheden og kun tillade anfordringskonti i Nationalbanken. Alle borgere skal derfor have en såkaldt transaktionskonto i Nationalbanken og overføre alle indeståender på anfordringskonti i banker til transaktionskontiene i Nationalbanken. Kontoen skal også fungere som lønkonto og Nemkonto.

Nationalbanken får dermed monopol på at tage imod indskud på anfordring fra offentligheden og på al betalingsformidling. Når banker udlåner penge, skal låneprovenuet overføres til låntagerens transaktionskonto i Nationalbanken.

Ifølge Bjergs (2013) forslag skal indeståender på transaktionskonti ikke forrentes, og ifølge Nielsen et al (2018) kan de endda forrentes med en negativ rente, hvilket vil svare til ekspropriation af indskydernes penge.

Med forbuddet mod at tage imod indlån på anfordring fratages bankerne langt størstedelen af de samlede indlån i bankerne, og hvis de ikke får finansiering fra anden side, må bankerne reducere deres udlån tilsvarende. Denne de facto nationalisering af størstedelen af privat bankvirksomhed vil formentlig føre til

konkurs og nedlæggelse af alle banker.

Ad 2- Central styring og politisk kontrol med pengeskabelsen

Bjerg (2013) og Nielsen et al (2018) kommer med nogle forslag til, hvordan Nationalbankens pengeskabelse kan finde sted.

Ifølge Bjerg skal Nationalbanken sende penge i omløb ved at låne dem til bankerne, men den skal også kunne stille rentefrie lån til rådighed for staten eller direkte overføre penge til statskassen, hvilket er i strid med EU's regler.

Ifølge Nielsen et al (2018, 60) skal det være et udvalg under Nationalbanken, der ud fra hensyn til dansk økonomi, bestemmer pengemængdevæksten, men pengeskabelsen skal ske ved at "opskrive saldoen på statens konto i Nationalbanken". Det vil være en monetær finansiering af offentlige udgifter i strid med EU's regler. Det skal så være op til et flertal i Folketinget at bestemme, hvordan pengene skal bruges. Om de skal bruges på at øge det offentlige forbrug, lempe skatter og afgifter, afdrage gæld, overføre penge til borgernes nemkonti (svarende til en skattelettelse) eller udlån til bankerne.

Det vil således være et politisk flertal, der bestemmer bankernes låneomfang, og som kan stille krav til bankerne om udlån til bestemte sektorer eller projekter. Hele det private erhvervsliv og alle borgere i samfundet bliver på den måde underlagt politisk kontrol som i socialistiske planøkonomier.

For mange kan udtrykket "demokratisk kontrol" lyde besnærende, men udtrykket dækker over et massivt indgreb i borgernes økonomiske frihed til at bruge deres egne penge, som det passer dem, og til at indgå frivillige aftaler med andre borgere, virksomheder, banker, pensionskasser m.v.

I lyset af erfaringerne med de totalitære regimer i Tyskland og Sovjetunionen advarede Friedrich Hayek mod central planlægning, og hans pointe var, at central planlægning ikke bare handler om økonomi. Det handler i sidste ende om kontrol med alle mål, vi som borgere måtte sætte os i livet: "whoever controls all economic activity controls the means for all our ends, and must therefore decide which are to be satisfied and which not," Hayek (1944, 95).

Ad 3. Nationalbanken skal have monopol på betalingsformidling

Nationalbanken må betale for at udvikle og drive betalingsformidling i Danmark med netbank, udstedelse af betalingskort, og udviklingen af andre elektroniske betalingsløsninger. Dermed bliver det skatteyderne, der kommer til at betale frem for bankkunderne.

Nationalbankens monopol på al betalingsformidling vil fjerne konkurrencen mellem bankerne om at udvikle innovative nye betalingsløsninger som MobilePay, PayPal, Apple-Pay m.m.

Ad 4. Bankkunderne skal bære risikoen ved udlån

Husholdninger og virksomheder vil fortsat kunne indskyde penge på tidsindskudskonti i bankerne, som Bjerg (2013) kalder investeringskonti. Midler indsat på investeringskonti kan bankerne videreudlåne, men indskud på investeringskonti skal ifølge Bjerg *ikke* være dækket af indskydergarantier som i dag.

Bankkunder skal ydermere bære kreditrisikoen på bankens udlån, så hvis låntager ikke kan tilbagebetale sit banklån, skal de borgere, der har indsat penge på deres investeringskonti, altså ikke alene bære risikoen for, at banken går konkurs, men bære kreditrisikoen på bankens udlån uden at have nogen kontrol med, hvem banken låner til eller kreditvurderingen af disse låntagere.

På den måde bliver banker mere sikre, men det sker kun ved, at risikoen overføres til almindelige bankkunder (risk shifting).

Det er et centralt element i alle bankers kreditrisikostyring, at de kan bortdiversificere en stor del af den usystematiske risiko på lån ved at sprede udlån geografisk og på forskellige brancher. Og ved at foretage mange mindre udlån og ikke udlåne nogen stor andel af deres samlede aktiver til en enkelt låntager, reduceres koncentrationsrisikoen.

Almindelige borgere og virksomheder har ikke de diversifikationsmuligheder, og hvis deres indskud udlånes til en enkelt låntager, vil de blive eksponeret over for en stor koncentrationsrisiko.

Nielsen (2018, 58) hævder, at forslaget vil reducere moral hazard problemer, men det

skaber nye moral hazard problemer, der formentlig er værre, for når låntager viser sig at være kreditværdig, tjener banken på engagementet, men hvis låntager går konkurs, bærer bankkunderne tabet. Det vil anspre bankerne til at løbe en større risiko for kundernes penge. Et overraskende forbrugerfjendtligt forslag.

Resultatet vil blive, at tusindvis af almindelige borgere og små virksomheder vil lide tab, og tabene vil være procykliske og størst i perioder med høj ledighed, lav indtjening i virksomhederne, og hvor også boligpriser og andre aktivpriser er faldende.

De to forslag, at indlån på investeringskonti ikke må være dækket af indskydergarantier, og at kreditrisikoen på udlån forskydes fra banken til indskyderne, betyder, at det bliver højrisikabelt at holde indskud på investeringskonti.

Et sandsynligt scenarie vil være, at der ikke vil være nogen husholdninger eller virksomheder, der vil indskyde penge på investeringskonti. Det vil ikke være attraktivt i forhold til at sætte penge ind på transaktionskonti i Nationalbanken eller investere i korte værdipapirer. I så fald vil bankerne ophøre med at eksistere, hvilket formentlig er hensigten.

Ad 5. Central styring og politisk kontrol med udlån

Nationalbanken og/eller staten vil få monopol på lån til bankerne, så det bliver staten, der bestemmer renten og omfanget af lån. Der lægges også op til, at staten skal kunne stille politiske krav til lånene.

Det er vanskeligt at vide, om resultatet vil blive en kraftig rationering af lån til skade for især små og mellemstore virksomheder. I princippet kunne Nationalbanken/staten godt stille en lige så stor lånefinansiering til rådighed for bankerne som i dag, men hvis de lader efterspørgslen bestemme låneomfanget og til et renteniveau svarende til i dag, så vil forslaget ikke hindre de påståede negative effekter af bankers pengeskabelse.

Det må derfor forventes, at låneomfanget vil blive kraftigt rationeret i forhold til i dag med højere rente til følge. Gode Penge indrømmer på deres hjemmeside, at: "For privatpersoner må det umiddelbart forventes at blive sværere at låne lige så mange penge lige så billigt som

i dag." Ifølge Gode Penge er det dog et mindre problem. At det også vil gå ud over især små og mellemstore virksomheders lånemuligheder, affejes ligeledes med en bemærkning om, at det er svært at forestille sig, at "finansieringsforholdene kan blive dårligere end de er i dag," hvilket ellers er præcis, hvad de lægger op til.

Gode Penge går ind for politisk kontrol med udlånene, så lånemuligheder forbeholdes politisk ønskværdige formål. Når lån ikke allokere til de investeringsprojekter, der forventes at give det største afkast, men udvælges ud fra politiske kriterier, er det næsten uundgåeligt, at resultatet vil blive et lavere samfundsøkonomisk afkast med lavere vækst og velstand til følge.

Det er også sandsynligt, at lånetilsagn vil ende i nepotisme, politiske vennetjenester og korruption.

Gode Penge skriver også på deres hjemmeside, at borgernes pensionsopsparinger kan "blive aktiveret". Det skal altså ikke være pensionskasserne, der på vegne af pensionsopsparerne bestemmer investeringen af aktiverne med henblik på at sikre den størst mulige forrentning givet en risikoprofil. Det skal være en politisk beslutning, hvordan pensionsopsparernes midler skal investeres. Det har karakter af tvangslån, når borgerne tvinges til at låne deres penge ud til formål, de ikke selv har valgt.

At skaffe større skatteprovenu er en af Gode Penges begrundelser for at give Nationalbanken monopol på pengeudstedelsen, og det er næsten uundgåeligt, at når udlån til bankerne underlægges statslig kontrol, vil det blive benyttet til at skaffe ekstra skatteindtægter til statskassen. Politikerne får et incitament til at kræve højere renter på udlån for at skabe et større overskud og dermed større provenu til statskassen til skade for dansk erhvervsliv og boligkøbere.

Hinsides rød og blå?

I et af de sidste kapitler i Bjergs bog med ovennævnte overskrift uden spørgsmålstejn forsøger Bjerg at overbevise læseren om, at forslag om et bankvæsen baseret på 100 pct. reservekrav hverken er rødt eller blå, fordi blandt andre den liberale økonom og Nobelprismodtager, Milton Friedman, har været til-

hænger af forslag om 100 pct. reservekrav. Det er ikke sandt.

Gode Penges forslag har intet med 100 pct. reservekrav at gøre. Det er et forslag om en hel eller delvis nationalisering af al bankvirksomhed, der næsten uundgåeligt vil føre til lukning af alle banker, så Bjerg misbruger Friedmans støtte til 100 pct. reservekrav i 1959 til at foregive, at han så også ville være tilhænger af Gode Penges løsningsforslag.

Det er utænkeligt, for det er et socialistisk forslag. Sociologen Ole Bjerg er i sin argumentation for Gode Penge stærkt påvirket af Marx, og bogen *Gode Penge* indeholder et kapitel om "klasse modsætninger i den finansielle kapitalisme", hvor Bjerg med udgangspunkt i Marx' klasseanalyse påstår, at i nutidens finansielle kapitalisme består den grundlæggende klasse modsætning ikke længere mellem arbejdere og kapitalister men mellem kreditor og skyldner. Og "klassen af kreditorer" er dem, "der har ejerskab og kontrol med midlerne til at producere ... penge." Det påstås også, at Penge er "et middel til at styre, kontrollere og udbytte undersåtterne i et samfund," og han sammenligner bankerne med "førkapitalistiske feudalherrer".

Afslutning

Gode Penges analyser og forslag er blevet mødt med noget nær enslydende kritik fra økonomer på Københavns Universitet, CBS, Nationalbanken, Finansrådet og andre, men de fleste økonomer har afholdt sig fra at kommentere på de politiske sider af Gode Penges forslag. Det er beklageligt, for det er ikke så meget deres fejlagtige opfattelse af, hvordan bankernes pengeskabelse fungerer og konsekvenserne deraf, der er problemet, som det revolutionære politisk program, de arbejder for at gennemføre.

Og der er behov for at afsløre dem, for Gode Penge fortier selv den revolutionære karakter af deres politiske program, der er inspireret af Lenins erklæring om, at det for kommunister gælder om at besætte økonomiens "kommandohøje" for derigennem at have kontrol med hele det private erhvervsliv.

Litteratur

- Allen, Franklin and Douglas Gale (2009): *Understanding Financial Crises*. Oxford.
- Berg, Jesper og Morten L. Bech (2009): *Finansernes fald*. København.
- Bernanke, Ben S. (2000): *Essays on the Great Depression*. Princeton.
- Bjerg, Ole (2013): *Gode penge – et kontant svar på gældskrisen*. København, Informations Forlag.
- Eichengreen, Barry (1992): *Golden Fetters. The Gold Standard and the Great Depression 1919-1939*. N.Y.
- Friedman, M. and A. Schwartz, (1963): *A Monetary History of the United States*. The University of Chicago Press
- Gode Penge www.godepenge.dk
- Hansen, Jens Frederik (2018): "Gode Penge – en uvidenskabelig redelighed eller er det videnskabelig uredelighed? *LIBERTAS* nr. 68, 4-17.
- Hansen, Niels Lynggård og Svend E. Hougaard Jensen (2019): "Den store illusion: Nej, der findes faktisk ikke nogen dårlige penge," *Politiken* 19.3.2019.
- Hayek, F.A. von (1944): *The Road to Serfdom*. London.
- Johnson, H. Clark (1997): *Gold, France and the Great Depression, 1919-1932*. New Haven.
- Kindleberger, Charles P. and Robert Z. Aliber (2005): *Manias, Panics and Crashes. A History of Financial Crises*. 5th ed. New York.
- McLeay, Michael, Amar Radia and Ryland Thomas (2014): "Money creation in the modern economy," Bank of England *Quarterly Bulletin*.
- Nielsen, Rasmus Hougaard, Ib Ravn, Jonas Jensen & Tune Revsgaard Nielsen (2018): *Et pengesystem for alle. Gode Penges forslag til et effektivt & demokratisk pengesystem*. Aarhus.
- Nielsen, Rasmus Hougaard (2019): "Jo, der findes rent faktisk 'dårlige penge' *Politiken* 28.3.2019.
- Pedersen, Torben Mark (2018a): "Guld, Frankrig og Den Store Depression" *LIBERTAS* nr. 66, 20-39.

Pedersen, Torben Mark (2018b): "Kvantitetsteorien og "sound money"" *LIBERTAS* nr. 68, 22-35.

Pedersen, Torben Mark (2019a): "Gode penge og Lenins ide om erobringen af økonomiens kommandohøje" *LIBERTAS* nr. 69, 46-48.

Pedersen, Torben Mark (2019b): "Karl Marx' bidrag til økonomi, sociologi og historiefilosofi", CEPOS

Pedersen, Torben Mark (2022): "Hvorfor Marx tog fejl i næsten alt" *LIBERTAS* nr. 80, 27-37

Reinhart, Carmen M. and Kenneth S. Rogoff (2009): *This Time is Different. Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton.

Rendahl, Pontus and Lukas B. Freund (2019): "Banks do not create money out of thin air" *VOXeu column*. <https://cepr.org/voxeu/columns/banks-do-not-create-money-out-thin-air>

Sowell, Thomas (2009): *The Housing Boom and Bust*. New York.

Taylor, John B. (2009): *Getting Off Track*. Stanford.

Werner, R (2014), "Can banks individually create money out of nothing? – The theories and the empirical evidence", *International Review of Financial Analysis* 36: 1-19.

Demokratisk socialisme

Martin Ågerup

I sin bog, *Nordisk socialisme*, erklærer Pelle Dragsted fra Enhedslisten sig som en demokratisk socialist, men begrebet "demokratisk socialisme" det er ikke andet end et forsøg på at rebrande den socialisme, der har ført til ufrihed og fattigdom alle de steder, hvor den har været forsøgt indført, for lige under den demokratiske socialismes overflade ligger den rå magtanvendelse, som socialister nødvendigvis må benytte sig af for at gennemtvunge deres vision om et socialistisk samfund. Det gælder også for Pelle Dragsteds "nordiske socialisme."

Demokratisk socialisme er et begreb, som dele af venstrefløjen anvender til at beskrive deres vision for samfundet. Jeg opfatter udtrykket som et forsøg på at re-brande socialismen. Behovet for en sådan re-branding er indlysende: alle regimer, der har kaldt sig socialistiske, er endt i politisk undertrykkelse af borgerne og økonomisk kollaps. Det har vi senest set i Venezuela, som store dele af venstrefløjen hyldede, fx Noam Chomsky, Bernie Sanders og Jeremy Corbyn, indtil det socialistiske eksperiment (også) her slog fejl. Enhedslistens Pelle Dragsted roste Chavez' regime så sent som i 2006.¹ Han tog dog afstand fra Chavez' regime i 2011.

Demokratisk socialisme påstås at være noget andet end tidligere mislykkede forsøg på at indføre socialisme. Modsat den klassiske socialisme, skal staten ikke eje produktionsapparatet – i hvert fald ikke hele produktionsapparatet. I stedet skal ejerskabet til private virksomheder overtages af medarbejderne, kunderne eller borgerne. Det er fx modellen i Pelle Dragsteds bog *Nordisk Socialisme – På vej mod en demokratisk økonomi*². Dragsted kalder sig demokratisk socialist.

¹ <http://modkraft.dk/node/4796>

² Man kan høre en samtale mellem Dragsted og undertegnede om bogen i min podcast Samfundstanker, <https://player.captive.fm/episode/e8a-7bac0-d0c1-4fd1-89ba-78921a7f00df>.

Dragsted hævder, at hans tanker og forslag ikke er revolutionære, men at han blot ønsker at fremme en dansk og nordisk tradition, der mindst rækker tilbage til andelsbevægelsen. Dagligvarekæden Coop, almene boligforeninger og det meste af forsyningssektoren (el, vand og fjernvarme) er ejet af kunderne. Det samme gælder dele af finanssektoren, fx Nykredit, som er ejet af en forening, bestående af kunderne.

Derfor bogens titel: *Nordisk socialisme*, som ifølge Dragsted "er en civilsamfundsorienteret socialisme, der er skeptisk over for centralisering, bureaukrati og en forvokset statsmagt... Og allervigtigst: Det er en demokratisk socialisme. Forankret i de nordiske folkestyrer med (...) beskyttelse af vores individuelle frihedsrettigheder". Og videre: "Det er en socialisme, som forkaster enhver totalitær tanke om voldelig samfundsomvæltning eller autoritære styreformer".

Dragsted tager eksplicit afstand fra "de svigt af demokratiet og frihedsrettighederne, som dele af venstrefløjen har gjort sig skyldig i igennem historien" samt "de mere eller mindre åbenhjertige forsvar for udemokratiske og undertrykkende regimer". Dermed tager han også afstand fra dele af Enhedslistens egen historie. Partiet består af en alliance dannet i perioden 1989-91 imellem en række politiske partier: Venstresocialisterne (VS), Danmarks Kommu-

nistiske Parti (DKP), Socialistisk Arbejderparti (SAP) og Kommunistisk Arbejderparti (KAP). I sin tid var DKP Moskvatro, og KAP hyldede Kinas Kommunistparti og den blodige kulturrevolution.

Men lige under den demokratiske socialismes fredelige overflade ligger fortsat den rå magtanvendelse, som socialister altid og nødvendigvis må benytte sig af. Andelsbevægelsen voksede op nedefra. Det var bønderne selv, der tog affære og skabte noget nyt. Dragsted projekt er et ganske andet. Han vil gennemtvunge en udvikling, som indebærer en gradvis konfiskering af private virksomheder, som herefter skal overdrages til medarbejderne.

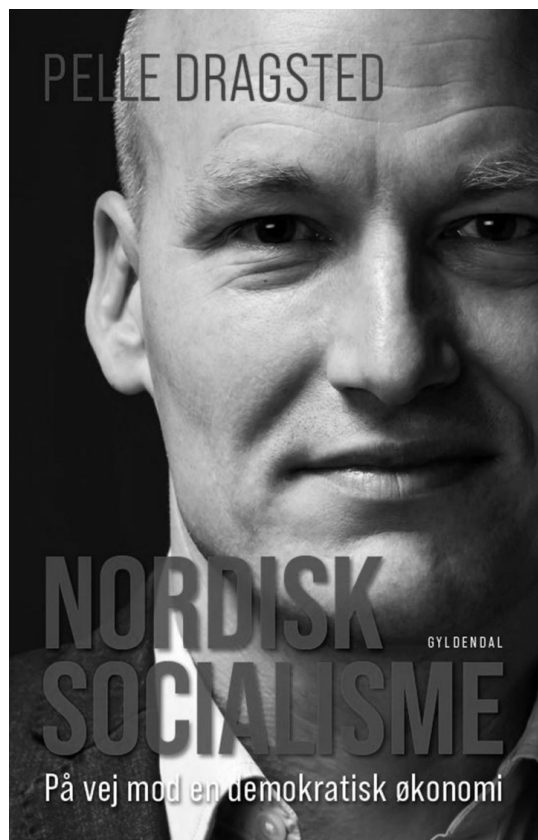
Demokratisk socialisme bygger i sidste ende på samme tvangskollektivisering som al anden socialisme og vil uvægerligt føre til de samme problemer, som alle tidligere socialistiske eksperimenter. Som Kristian Niemitz påpeger i sin fremragende bog "Socialism – the failed idea that never dies"³, har de fleste socialistiske regimer hævdet, at de var demokratiske. Og de fleste har uden tvivl også indledningsvis haft reelle ambitioner om at overholde demokratiske normer.

Nedenfor vil jeg beskrive, hvorfor og hvordan også såkaldt demokratisk socialisme vil føre til økonomisk kollaps og – formentlig – undertrykkelse.

De ejerskabsformer, som Dragsted hylder, er alle tilhængere af frie markeder også begejstrede for. De bør eksistere som en ejerskabsform blandt mange i en fri markedsøkonomi. Det er godt for mangfoldigheden og for velstanden i samfundet, at forskellige ejerskabsformer eksisterer side om side som muligheder. Men når det er sagt, er der en række gode grunde til, at f.eks. lønmodtagerne i de fleste situationer ikke ønsker at eje den virksomhed, de er beskæftiget i.

At investere i en virksomhed er risikabelt. Hvert år går tusindvis konkurs eller lukker. Hvis man både er medarbejder og ejer af en virksomhed, som går konkurs, mister man ikke alene sit job men også sin opsparing. Derfor gi-

³ Man kan høre en samtale mellem Niemietz og undertegnede om bogen i min podcast Samfundstanker, <https://player.captivate.fm/episode/f957b6dd-d515-464b-8d08-1fac2c8e122e/>

ver det for de fleste mennesker mest mening at sprede sin risiko: arbejde et sted og investere sin pensionsformue et andet sted, fx i et pensjonselskab, som spreder risikoen over en lang række virksomheder. Dermed får man faktisk også del i afkastet fra privat foretagsomhed men får samtidig minimeret risikoen derved.

Iværksættere adskiller sig fra de fleste af os ved tit at være meget risikovillige. Det indebærer, at mange af dem mister alt. Dem hører vi ikke så meget om. Nogle få får succes, og givet den store risiko skal gevinsten være tilsvarende stor for dem, det lykkes for, hvis iværksætteri samlet skal være økonomisk attraktivt.

I mindre virksomheder bliver nogle af de første medarbejdere ofte tilbudt medejerskab, dels for at give dem et incitament til at arbejde hårdt for virksomhedens succes og nogle gange også i stedet for løn, som der i tidlige faser ikke er råd til at udbetale. Men de fleste medarbejdere er ikke villige til at løbe den slags risici, så når virksomheder vokser, vælger ejerne ofte på et tidspunkt at hente kapital udefra til nye investeringer, der skaber endnu flere arbejdspladser.

Derfor starter de fleste virksomheder faktisk med at være ejet af medarbejdere, men ender med andre ejerskabsformer, hvis de lever længe nok. Ikke på grund af en nyliberal konspiration, eller falsk bevidsthed blandt medarbejderne, men fordi alle involverede parter har foretrukket det sådan.

Selvom kooperative ejerskabsformer frit kan anvendes ved etableringen af virksomheder i vores markedsøkonomiske samfundsorden, har deres popularitet været vigende. Det medarbejderejede bryggeri Stjernen gik konkurs, og en lang række kooperative virksomheder inden for forskellige brancher er lukket, uden at nye er kommet til. Tværtimod har de samlet set været stagnerende eller i tilbagegang i mange årtier. I et samfund med fri etableringsret og konkurrence, er det andre ejerskabsformer, som foretrækkes, og som er mere succesfulde.

Hvis håndværkere, der vil starte virksomhed, ser en fordel i fælleseje, kan de uden nogen problemer etablere sig på den måde. Og ser de en fordel i at fortsætte med den ejerskabsform, efterhånden som virksomheden vokser, vil de uden problemer kunne gøre det. Men det har vi typisk ikke set. I stedet gik den sidste større kooperative virksomhed indenfor byggeri i betalingsstandsning i 2005. Kooperationer kan endda benytte sig af særlige skatteregler, som til tider har været ganske gunstige.

De "demokratiske" socialister løber altså ind i samme problem, som alle andre socialister. De er nødt til at anvende tvang for at få deres vision gennemført.

Forskellige socialistiske tænkere har forskellige forslag til, hvordan virksomhedernes private ejere skal miste ejerskabet. Fælles for forslagene er anvendelsen af tvang. Den franske økonom Thomas Piketty, som kalder sig selv demokratisk socialist, foreslår fx en formueskat. Pikettys formueskat stiger gradvist med formuens størrelse, men når 10 procent allerede ved formuer over 13 mio. kr. Meget store formuer beskattes med helt op til 93 pct. En virksomhedsejer til en større virksomhed vil altså i løbet af et årti se omtrent hele værdien over 13 mio. kr. beskattet bort. Skatten kan kun betales ved at sælge og miste kontrollen over virksomheden. Men hvem ville være

der til at købe en sådan virksomhed? Ingen ville være i stand til at opbygge store formuer. Danmark ville blive til et land, hvor de fleste virksomheder enten skulle ejes af pensionskasser eller – mere realistisk – staten.⁴ Piketty kan kalde dette beskatning i stedet for tvangsskollektivisering, men med satser på det niveau, kommer det ud på ét.

Dragsted vil brede fælleseje ud til store virksomheder ved på lignende vis at konfiskere virksomhederne fra ejerne. Dragsted vil dog forære dem til medarbejderne. Det gælder ikke alle virksomheder. Dragsted skriver, at der skal være plads til små og mellemstore virksomheder, der er privat ejede. Men alle virksomheder, der har mere end 100 medarbejdere vil Dragsted pålægge en såkaldt "demokratiskat". Den skal betales gennem en årlig udstedelse af aktier svarende til to procent af aktiekapitalen, som lægges i en lønmodtagerfond kontrolleret af de ansatte i virksomheden. Det er ekspropriation uden erstatning, uanset forsøget på et velklingende navn.

Det eneste, der adskiller Pelle Dragsteds vision fra en klassisk venstrefløjsrevolution, er tempoet. Med to procent om året udvandes de oprindelige ejeres andel af virksomheden. Ejer man hele virksomheden ved begyndelsen, mister man kontrollen over den i løbet af 35 år.

Konsekvenserne af dette ville være enorme og katastrofale, og mange af dem ville ramme samfundet straks, fordi mennesker er fremsynede. Er man aktionær i virksomheden, mister man gradvist sit afkast af overskuddet til medarbejderne, og ens aktier mister værdi. Det vil straks ramme samtlige danskere med pensionsopsparing.

Virksomheder med vækstpotentiale vil holde op med at vokse, når de når 99 medarbejdere for at undgå tvangsskollektivisering. Det vil reducere innovationen, produktiviteten og væksten i samfundet.

For store virksomheder bliver det meget vanskeligt at skaffe kapital. Virksomheder skal hele tiden udvikle sig og investere for at kunne klare sig i konkurrencen. Konkurrenter i ind-

⁴ <https://jyllands-posten.dk/debat/kommentar/ECE12114597/i-kapital-og-ideologi-droemer-thomas-piketty-om-en-socialistisk-transeuropaeisk-foederation/>

og udland udvikler ny teknologi, nye produkter og finder på nye og smartere måder at producere, distribuere og sælge på. Det er på den måde, produkter bliver bedre og billigere. Og det er på den måde, produktiviteten, lønnen og velstanden i samfundet stiger. Men hvor skal pengene til nye investeringer komme fra?

Risikovillig kapital skaffer virksomheder blandt andet ved at udstede aktier eller på anden vis give investorerne et medejerskab. Den finansieringsform bliver med Dragsted model udelukket, fordi private ejere gradvist får konfiskeret deres ejerandel. Så de vil hverken overtage medarbejdernes andele – selv hvis medarbejderne fik lov til at sælge – eller investere i udviklingen af virksomheden.

De nye ejere er jo medarbejderne. De har ikke pengene. Og hvis de havde pengene, var de næppe interesseret i at løbe den store risiko, der er forbundet med at investere i udvikling af virksomheder.

Desuden viser mindst 100 års erfaring, at medarbejderne ønsker at sprede deres formue ud over mange virksomheder, ikke at placere den hele i lige præcis den virksomhed, hvor de arbejder. Enhver pensionsrådgiver ville råde dem fra at investere endnu mere i samme virksomhed. De ville tværtimod råde til at sælge det meste af ejerandelen og sprede risikoen.

Men Pelle Dragsted skriver eksplicit i bogen, at medarbejderne ikke skal have lov til at sælge deres ejerandel. Så risikerer man nemlig, at virksomheden igen overgår til privat eje – ligesom vi har set det ske med kooperative virksomheder i løbet af 1900-tallet. Det indebærer, at medarbejderne ingen interesse har i at investere yderligere i virksomheden, hvis de kun må løbe risiko, men ikke indkassere gevinsten.

Privat, risikovillig kapital kræver normalt, at man kan tilbyde ejerskab. Men det har Dragsted jo udelukket. Derfor må man tiltrække kapital, som ikke løber ret stor risiko, ligesom når banken låner virksomheder penge eller giver dem en kassekredit. Men risikoen forsvinder ikke. Nogen må løbe den, og der er efterhånden kun statskassen og dermed skatteyderne tilbage. Bliver det skatteyderne, vil staten også skulle betinge sig indflydelse på virksomhedens dispositioner, herunder størrelsen på lønningerne til medarbejderne.

Dragsted indrømmer faktisk i bogen, at hans model indebærer, at de store virksomheder ikke vil kunne tiltrække kapital. Hans løsning er, at der skal etableres en "offentlig kooperativ investeringsfond". Med andre ord skal skatteyderne via staten stille kapital til rådighed for virksomhederne.

Men hvilke virksomheder skal der investeres i? Og hvem skal træffe beslutningerne? Politikerne? Eller skal der udpeges særligt sagkyndige? Det begynder efterhånden at ligne noget, vi har set før. I hvert fald hvis man hører til dem der kender lidt til Sovjetunionens historie og til, hvordan planøkonomi fungerer.

Pelle Dragsted siger, at hans demokratiske (og nordiske) socialisme er noget andet end klassisk socialisme, fordi staten ikke skal eje virksomhederne men medarbejderne, hvorfor den ikke vil føre til centralisering, bureaukrati og en forvokset statsmagt. Men hans forslag vil i sidste ende føre til netop dette. Hans "fælles-eje" bygger på tvang, fordi det går imod medarbejdernes egen interesse at eje virksomheden og dermed risikoen. Da denne tvang udspringer af statsmagten, bliver den vigtigste investor i erhvervslivet gradvist staten. Dermed bliver det også staten, som bliver ejeren, der reelt kommer til at bestemme, ikke medarbejderne.

Hvis skatteydernes penge skal investeres i en virksomhed, vil staten ligesom enhver anden investor stille betingelser og forlange indflydelse på centrale beslutninger. Hvis Folketinget beslutter at give fx 100 mio. kr. til en bestemt virksomhed, hvorefter medierne skriver om høje lønninger i netop den virksomhed, vil de kalde på indgreb imod den fri løndannelse. Hvis medierne efterfølgende interviewer eksperter, der siger, at netop den investering er meget risikabel og en forkert brug af skatteborgernes penge, hvad siger oppositionen så? Kalder man ministeren i samråd? Spørger man, om ministeren nu også har sikret sig, at skatteydernes penge investeres fornuftigt? Og hvad forstår vi ved fornuftigt?

Virksomhedsdrift vil blive politiseret på samme måde som velfærdsstaten er det. Om der skal holdes liv i nødlidende virksomheder vil blive et politisk spørgsmål. Aftaler vedrørende virksomhedens drift vil blive indgået som en studehandel mellem forligspartier

en sen natte-tid. Medarbejderne vil føle sig omtrent ligeså inddraget i disse beslutninger, som folkeskolelærerne følte sig inddraget, da et stort folketingsflertal vedtog at indføre hel-dagsskolen.

Først og fremmest vil investeringerne i det private erhvervsliv blive af ringere kvalitet, fordi politikere er dårligere til at investere andre folks penge end investorer er til at investere deres egne. Det vil føre til lavere produktivitet-udvikling, lavere lønninger og lavere velstand.

Det politiske pres for at beskytte store virksomheder imod konkurrence fra udlandet, ny teknologi eller nye iværksættere vil blive stort, når medarbejdernes formue er bundet i virksomheden. Derfor vil innovationen og væksten falde. Forbrugerne vil betale prisen ved at få varer, som er dyrere og dårligere, og hvor ud-buddet er ringere.

En anden uheldig konsekvens bliver, at medarbejdere i et betydeligt omfang vil blive stavnsbundet til deres virksomhed, hvis de har en stor del af deres formue bundet i den. Andre virksomheder kan på alle måder være en bedre arbejdsplads for vedkommende, men være mindre attraktive, fordi aktieværdien per medarbejder er lavere. Det er endnu en årsag til, at det er en dårlig idé at placere medarbejderes pengekapital samme sted som deres humankapital. Så bliver det svært at sikre optimal forretning af begge dele. Arbejdsmarkedet risikerer altså at blive langt mindre fleksibelt og medarbejderne får mindre mulighed for at vælge den arbejdsgiver, hvor de har det bedst, og hvor de kan udvikle sig og lære mest.

Hvis Dragsted fik magt, som han har agt, vil det rent økonomisk gå Danmark, som vi har set det gå alle andre socialistiske eksperimenter i verdenshistorien – og der har efterhånden været ca. 30 af dem. Når Dragsted bedyrer, at han ikke ønsker, at hans ”nordiske” socialisme skal føre til centralisering, bureaukrati og en forvokset statsmagt, får han det til at lyde som om, at dét var intentionen med de 30 andre eksperimenter. Det var det ikke. Men det gik sådan, fordi det er sådan, det går, når man indfører socialisme. Det går sådan som følge af de mekanismer, jeg har beskrevet ovenfor. Dragsted har ikke fundet en magisk vej udenom disse mekanismer. De ligger indlejret som en

uundgåelig konsekvens af selve den tvangskollektivisering, han anbefaler.

Sandheden er, at det fri marked leverer en model, der spreder ejerskabet til stadig flere danskere uden anvendelse af tvang. Det sker når lønmodtagerne sparer op til deres egen pension og placerer pengene i pensionsordninger med aktier og altså dermed er medejere af virksomhederne og får andel i det overskud, de skaber. Dermed opnår de et ejerskab til erhvervslivet på en langt mere sund måde, hvor deres ejerskab ikke er koncentreret i én virksomhed (som ovenikøbet er den samme virksomhed, som den de arbejder i) men spredt, hvorved deres risiko for tab også spredes. At dette vitterlig spreder ejerskabet ud kan ses af, at formueuligheden i Danmark er faldende og har været det i en årrække.

Demokratiske socialister påstår, at det private ejerskab af virksomheder er årsag til, at medarbejdere skal rette sig efter anvisninger fra ledelsen. Det er helt indlysende ikke rigtigt. I alle organisationer, der skal opnå et eller flere fælles mål, er der et hierarki, hvor nogle får tildelt et ansvar, som også giver dem kompetencer til at træffe beslutninger, som andre i organisationen skal rette sig efter. Der er flere fordele ved dette. For det første kan det sikre, at alle i organisationen udfører opgaver, der bidrager til opnåelsen af fælles mål. For det andet placerer det et klart ansvar, både hvis ting går dårligt, og hvis de går godt. Dermed bliver det nemmere at identificere talenter til forfremmelse og folk, der ikke er deres opgave voksen.

Private virksomheder vil ofte være hierarkisk organiseret med en bestyrelse, en administrerende direktør, en direktion, mellemledere og medarbejdere. Men også organisationer i civilsamfundet har hierarkier: tænk på et fodboldhold, hvor man skal rette sig efter træneren og anføreren. Det gælder også i politik. Nogle partier er mere topstyrede end andre, men selv Enhedslisten har måtte sande, at der var brug for en politisk leder af partiet. Så vidt jeg ved var Pelle Dragsted med til at træffe den beslutning. Jeg er ret sikker på, at et menigt medlem af Enhedslisten har noget mindre indflydelse på partiets beslutninger end folketingsgruppen.

Hierarkier eksisterer altså alle steder, hvor

folk skal samarbejde om at nå fælles mål, ikke mindst i politisk styrede systemer. Det er ikke en given ting, at folk føler, at de mister myndighed ved at være placeret nederst i sådan et hierarki. Ofte føler de noget helt andet, nemlig at være en del af et større fællesskab. Der er lavet mange undersøgelser af, hvor tilfredse danskerne er med deres arbejde. Tilfredsheden er høj. At have et arbejde giver mening, og at miste sit arbejde er for de fleste forbundet med sorg og tab af mening.

Når det er sagt, kan en konkret chef selvfølgelig være et røvhul, og nogle hierarkier fungerer bedre end andre. Men er det fx sådan, at medarbejdere i Dragsteds foretrukne kooperative eller offentlige virksomheder generelt føler sig mere ”myndige” (for at bruge Dragsteds udtryk) end medarbejdere i familieejede virksomheder eller aktieselskaber? Det forholder Dragsted sig bizart nok ikke til. End ikke det mindste. Er ansatte i det kooperativt ejede Coop mere tilfredse end medarbejderne i andre supermarkeds kæder? Det tvivler jeg på. Er offentlig ansatte mere tilfredse med deres arbejde end privatansatte? Føler de sig mere myndige? Det er faktisk blevet undersøgt af Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø i et notat til ledelseskommisionen,⁵ som viser det modsatte. Vi ser stadig oftere, at offentligt ansatte brokker sig over at være udsat for en masse detailstyring af politikerne. Der tales om unødigt bureaukrati, som man i årtier har forsøgt at skaffe sig af med uden held.

Der er ingen belæg for at påstå, at medarbejdere har større indflydelse på deres arbejde i kooperative eller offentlige virksomheder. Dét, Pelle Dragsted kalder ”demokratisk ejerskab” er et pseudobegreb. Ordet ”demokratisk” skal signalere, at den enkelte medarbejder får større indflydelse, men der er ingen grund til at tro, at det vil være tilfældet.

Tværtimod er der god grund til at tro, at indførelsen af kooperativt ejerskab ved statslig tvang, som Dragsted foreslår, vil føre til det modsatte. En centralisering af beslutningerne, så de kommer længere væk fra medarbejderne.

Det er en pudsig ting, at Dragsted insisterer

⁵ https://ledelseskom.dk/files/media/documents/publikationer/ledelseskvalitet_-_nationalt_center_for_arbejdsmiljoe.pdf

på at opfatte tvangskollektivisering som en demokratisering og privat ejerskab på markedsvilkår som udemokratisk. Han har nemlig indset, at andre dele af markedsøkonomien er essensen af demokratiske, fordi de netop giver det enkelte menneske mest mulig indflydelse over eget liv. Dragsted omfavner således den frie prisdannelse i sin bog. Han skriver: ”Det er ganske enkelt svært at forestille sig, at markedets prissignaler kan erstattes fuldstændig af politiske beslutninger om de myriader af valg og fravalg, som ligger til grund for produktionen af de millioner af produkter, som vi omgiver os med... Og selv hvis det var muligt, ville det – som i Sovjetunionen – med stor sandsynlighed indebære, at den enkelte borger fik langt mindre indflydelse på, hvad hun har mulighed for at forbruge”.

Det kunne frimarkedsøkonomer som Milton Friedman eller Friedrich von Hayek ikke have formuleret meget bedre.

Dragsted erklærer sig endvidere enig med økonomen Alec Nove i, dét at ”kunne påvirke produktionsmønstret gennem vores adfærd som forbrugere er uden tvivl den mest genuine demokratiske måde at give magt til forbrugerne på”.

Endvidere fremhæver han, at tidligere folketingsmedlem for VS Preben Wilhjelms er nået til samme erkendelse, og citerer ham for i en bog fra 2012 at skrive, at markedsmekanismen er ”Genial til styring af investeringer og produktion på mikroplanet”, hvor forbrugerne bestemmer, hvad der skal produceres. Han beskriver endvidere mekanismen som ”ultrademokratisk”.

Det er ganske opløftende og interessant, at Enhedslistens chefideolog er nået til den erkendelse, at markedsmekanismens fri prisdannelse er genial og ultrademokratisk. Lad os dykke ned i ræsonnementet et øjeblik. Dragsted er via Nove og Wilhjelms nået frem til, at det ikke altid er politiske beslutninger, der er de mest demokratiske, men derimod frivillig ageren på markedet.

Hvorfor? Fordi politiske beslutningsprocesser ikke egner sig til at tage hensyn til millioner af menneskers individuelle behov, ønsker og drømme. Politik kan være det bedste system til at træffe beslutninger om det, som nødven-

digvis skal ske på kollektivt niveau: Hvor skal vejene gå, og i hvilken side af dem, skal vi køre? Hvad skal straffen være for væbnet røveri? Hvor mange penge skal vi bruge på forsvaret? Og så videre.

Politiske beslutninger kan derimod ikke hamle op med markedsmekanismens allokering af ressourcer. De politiske beslutningsprocesser ville blive overvældet af – med Dragsteds egne ord(!): ”de myriader af valg og fravalg, som ligger til grund for produktionen af de millioner af produkter, som vi omgiver os med”.

Dragsted er her snublende tæt på at tage det endelige opgør med socialismen. Måske kommer opgøret en dag? Det forholder sig nemlig ikke anderledes med investeringsbeslutninger end med forbrugsbeslutninger. Politiske beslutningsprocesser bliver overvældet af kompleksiteten: tusindvis af virksomheder træffer hver dag investeringsbeslutninger baseret på den helt konkrete viden, som mange års erfaring giver i en bestemt branche og vel viden, at der løbes en risiko. At forestille sig, at en statslig investeringsfond skal erstatte al dette, kan kaldes at tilsidesætte prismekanismen for investeringer, og det er lige så problematisk som at ville tilsidesætte prismekanismen for forbrug. Følgerne ville blive lige så katastrofale.

Når man har gået alle mellemregningerne igennem, adskiller demokratisk socialisme, herunder Dragsteds ”nordiske socialisme”, sig ikke væsentligt fra al den anden socialisme, vi har set afprøvet ude omkring i verden i lande som Sovjetunionen, DDR, Cuba eller seneste Venezuela - altid med katastrofale følger.

Men der er mere på spil end økonomi. Den tanke, at mere magt til politikerne er lig med mere demokrati, er en farlig tanke. På nogle områder er det lettere at indse end på andre: det er ikke mere demokratisk, hvis politikerne fx bestemmer, hvilken gud, du skal tro på – om nogen. Eller hvilken slags tøj, du skal gå i, og hvad du må sige og mene. Det er ikke mere demokratisk, hvis flertallet bestemmer, hvilken slags mad du skal købe, hvilket arbejde, du skal tage, eller hvor du skal bo.

Dragsted vil bilde os ind, at det er mere demokratisk, hvis politikerne bestemmer over det private erhvervsliv. Reelt vil det mindske

borgernes økonomiske frihed og indflydelse på deres eget arbejdsliv, nøjagtigt som vi har set det alle andre steder, hvor man har forsøgt sig med tvangskollektivisering.

Dragsted forslag indebærer, at staten skal kunne tage de store virksomheder fra deres ejere og gradvist give dem til nogle andre, nemlig medarbejderne. Jeg er ikke jurist, men jeg antager, at det ifølge vores nuværende grundlov vil være grundlovsstridigt. Det er jo en krænkelse af den private ejendomsret og dermed grundlovens paragraf 73, stk. 1. Dragsted er tavs om dette. Men vi ved, at Enhedslisten i sit principprogram skriver, at partiet vil afskaffe grundloven og indføre en ny såkaldt ”socialistisk” grundlov. Partiet nævner en række rettigheder, som skal være beskyttet i denne grundlov, men undlader at nævne den private ejendomsret.

Pelle Dragsted påstår hårdnakket, at man kan have parlamentarisk demokrati uden kapitalisme. Men hvor ved han det fra? Der har i verdenshistorien endnu ikke været et eksempel på et samfund, der har kunnet fastholde et velfungerende parlamentarisk demokrati ret længe efter at have afskaffet markedsøkonomi. Nogle demokratiske socialister vil insistere på, at de ikke vil afskaffe markedsøkonomi. Der skal fortsat være konkurrence mellem virksomheder og markeder for produkterne, de producerer. Men de vil de facto afskaffe markedsøkonomi på investeringssiden, og som jeg har vist, vil det underminere frie markeder mere generelt. Frie markeder for investeringer er ikke mindre væsentligt end frie produktmarkeder. Det har demokratiske socialister (endnu) ikke indset.

I et velfungerende demokrati er magten delt mellem civilsamfundet, staten og markedet. Det Pelle Dragsted kalder en demokratisering af virksomhederne vil i sidste ende, når man har taget mellemregningerne med, resultere i en de facto nationalisering af det private erhvervsliv, hvilket bringer magtforholdet ud af balance.

Demokratiske normer og praksis har aldrig kunnet fastholdes i længere tid i lande med socialisme. Magten er for koncentreret hos politikerne. Og den stærke magtkoncentration tiltrækker de mest magtsyge til politik, som bliver mere og mere korrupt. Det sker alt

sammen i samfund, hvor civilsamfundet og markedet ikke er stærke magtcentre, som kan afbalancere den politiske magt.

Derfor blev Venezuela på under to årtier fra tvangskollektiviseringen blev sat i gang forvandlet fra demokrati til diktatur. Og derfor er udtrykket demokratisk socialisme fortsat en selvmodsigelse.

Litteratur

Dragsted, Pelle (2021): *Nordisk Socialisme – På vej mod en demokratisk økonomi*. København, Gyldendal.

Niemitz, Kristian (2019): *Socialism – the failed idea that never dies*. Institute of Economic Affairs, London.

Borgerlig krise: Hvor går vi hen?

Christian Egander Skov

Den borgerlige krise handler ikke bare om en blå blok i opløsning med katastrofale valg for flere partier i blå blok i både 2019 og 2022, og et Venstre, der er blevet splittet i tre partier. Det er først og fremmest en ideologisk krise, og det er en dyb krise, der har varet i lang tid. Så hvor går vi hen? Christian Egander Skov bekender sig til forsvaret for det liberale demokrati, men understreger samtidig vigtigheden af at omfavne det folkelige - populismen. Opgaven bliver at realisere en borgerlig fællesskabstænkning, der indlejrer det politiske ideal om individets frihed i en substantiel fortælling om betingelserne for det gode liv.

Det er vanskeligt med tidsånden. Mens vi lever i den, ænser vi den dårligt. Den omgiver os, omslutter os siver ind i alt, farver alt, men også os selv og vores blik på verden. Vi kan måske forsøge at udrede dens definerende træk og sige, at vores *nu* er bestemt af denne eller hin egenskab. Det kan være individualisme, kollektivismen, materialisme eller idealisme, hvis vi da vil lade det blive ved overskrifterne. Det kan også være musikken, manererne eller manglen på samme.

Noget af det kan vi altså ikke alene se, vi kan også høre det, smage det og føle det. Alligevel kan vi ikke rigtigt begribe det, tror jeg. Hvorfor? Fordi en tidsånd, hvis det skal være andet end en udefinerbar og langhåret måde at sige "nu" på, må være et forsøg op et indfange noget epokalt. Den er udstrakt i tid. Og det betyder, at den er historisk. Ikke bare i den forstand, at den hører til et sted i historien, men også fordi den udfolder sig i og med historien. Nu skal der ikke gå Hegel i begrebsapparatet.

I virkeligheden sigter jeg til noget meget banalt. En epokal tidsånd har ikke kun en begyndelse, men også en slutning. Det har den først og fremmest, fordi den ikke eksisterer som sådan. Den er en fortælling, der opsummerer en uhyre kompliceret virkeligheds man-

geartede træk og fortæller os: Det var dette, det i virkeligheden handlede om. Og fordi den er en fortælling, har den ikke bare en begyndelse, men også en afslutning. Og vi ved intet, før historien er afsluttet.

Sådan er det også nu, hvor vi bevæger os fra en liberal epoke til en post-liberal. Det er dette forhold mellem den tid, der er forbi og den, der begynder, som det skal handle om i denne artikel. Hvordan konstaterer vi skellet i den almindelige politik? Hvordan forbinder dette sig med det epokale skift? Og til sidst, hvordan skal vi forholde os til dette skifte?

Befrielsens øjeblik og det borgerlige sammenbrud

I september i år udkom min bog *Borgerlig krise – Det ideologiske opbrud i blå blok*. Bogen handler om en ideologisk krise blandt de borgerlige partier. I første omgang herhjemme, men i bredere forstand skriver denne krise sig ind i en epokal forestilling om post-liberalismen. Men en ting af gangen.

Idéen om, at de borgerlige partier er ikke min egen opfattelse. Den har været diskuteret heftigt i mange år. Så længe, jeg kan huske har aviserne lagt spaltepads til de tilbagevendende borgerlige identitetskriser. I *LIBERTAS* har debatten ikke sjældent drejet sig om krisen,

direkte eller indirekte. Og ovre på Årsskriftet *Critique*, hvor jeg selv er redaktør, er det ikke blot et tilbagevendende tema, men egentlig også udgangspunktet for, at vi i 2008 genoptog udgivelsen af tidsskriftet.

De fleste er enige om, at krisen tog fart efter 2019, hvor de borgerlige partier havde tabt valget til Socialdemokratiet på spektakulær vis. Man havde ikke bare tabt. Den blå blok var blevet splintret. Ja nu er det så meget værre, men dengang var det slemt nok. Det tidligere så stærke samarbejde mellem Venstre og Dansk Folkeparti var brudt sammen, og der var kommet flere små partier på den populistiske højrefløj.

Kort sagt. Den borgerlige krise er reel, den er dyb og at den har varet i lang tid.

Det betød igen, at der nu var ledende liberale politikere fra Venstre og en fløj af Liberal Alliance, der nu var nået til den konklusion, at det ikke længere var muligt eller i hvert fald ønskeligt, at basere regeringsmagten på den populistiske højrefløj.

Venstres formand Lars Løkke Rasmussen udgav pludseligt bogen *Befrielsens øjeblik*, hvor han proklamerede befrielsen fra højrepopulismen og sit ønske om at lave en regering hen over midten med Socialdemokratiet. Det gav fremgang til Venstre, men den borgerlige blok var brudt sammen. Den var ikke længere regeringsduelig.

Den totale forvirring

Sådan har det stort set været siden. Det er derfor vi taler om borgerlig krise. Og hvordan ser det så ud i dag. Ja, for at gøre en lang historie kort, så ser det ikke godt ud.

Et par nedslag. Dansk Folkeparti er kollapsedet med en vælgeropbakning på omkring to procent. Den danske spærregrænse. Venstre er kollapsedet. I lange perioder har det haft en vælgeopbakning på omkring ti procent. De Konservative gik frem og blev det største borgerlige parti. Nu er de også kollapsedet og har en vælgeropbakning på syv procent. Hvor er stemmerne gået hen? Jo en del af dem er gået til to nye partier, der begge er afskalninger af Venstre.

Det ene hedder Danmarksdemokraterne og er anført af den forhenværende integrations-

minister, Inger Støjberg, som i januar 2022 blev dømt i Rigsretten. Danmarksdemokraterne har overtaget Dansk Folkepartis position, men har særligt lagt vægt på kampen for udkantsdanmark, særligt Jylland.

Og så har førnævnte Lars Løkke Rasmussen stiftet partiet Moderaterne. Hvis Danmarksdemokraterne repræsenterer en populistisk udfordring til de klassiske centrum-højre partier, så repræsenterer Lars Løkkes parti en teknokratisk neoliberalisme, der er ledt ud i sin yderste konsekvens: ophævelsen af de ideologiske modsætninger.

Venstre og Konservative, der tilbage i 2001 kunne mønstre over 40 procent af vælgerne, kan i skrivende stund mønstre under 20 procent. Det borgerlige center, de store gamle folkepartier, er svækket til uigenkendelighed. I stedet er dynamikken nu bestemt af den radikale afstand mellem en populistisk og en teknokratisk borgerlighed.

Og så naturligvis det allermest afgørende. Trods enhver besværgelse af en samlet blå blok - fælles pressemøder og anstrengte smil - var det hele så porøst, som man kunne tænke sig. Murværket havde sat sig. Der varede ikke længe, før Ellemann spektakulært opsagde samarbejdet med de andre borgerlige partier og effektivt lagde blokpolitikken i graven. Her drejer det sig ikke bare om et opgør med tiden efter 2001, domineret af samarbejdet mellem VK og DF. Men måske også med selve den præmis, der siden 1950 har struktureret dansk politik: modsætningen mellem rød og blå blok.

Nu har der naturligvis været andre tilfælde, hvor blokpolitikens logik blev sat ud af kraft. F.eks. SV regeringen i 1978. Men det var undtagelsen. Vi ved stadig ikke, om den nuværende situation er en undtagelse eller en ny regel. Lige nu kan vi bare konkludere, at noget i hvert fald er skredet under det borgerlige bygningsværk. Det rækker slet ikke at tale om sætningsskader her.

89'erne

Splittelsen og partirigeligheden på højrefløjen afspejler, at den borgerlige ideologi ikke længere er i stand til at samle de borgerlige. Den borgerlige ideologi er et udtryk for den fælles ideologiske selvforståelse i de borgerlige

partier. Denne er først og fremmest præget af liberalisme. Sådan har det været længe, men det er hævet over enhver tvivl, at denne liberale drejning af den borgerlige ideologi blev forstærket efter 1989, Murens fald og afslutningen på Den kolde krig.

Tidsånd handler om begyndelser og afslutning. 1989 var på en gang afslutningen på en

epoke og begyndelsen på en ny. Den opvoksede generation af borgerlige voksede op under indtryk af sejren. De Konservatives formand Søren Pape udtrykte det i 2001 med ordene:

”Vi er mange mennesker, der er formet af kampen for frihed. Også den i vores store naboland, som vi alle har besøgt, og hvis sprog mange taler. Vi har set, hvordan tvang har øde-

lagt frihed.”

Men 1989-fortællingen handlede aldrig bare om opgøret med kommunismen og dens medløbere i Vesten. Som en markant liberal kommentator, Jarl Cordua, har understreget fik 89'er-mentaliteten længere eftervirkninger: ”89 er var et opgør med betonsocialisme i Danmark. Med lukketider og fagforeningstyranni. Troen på socialisme som økonomisk model. Det var en protest mod høje skatter og et ønske om mere frihed.”

I denne udlægning gled denne tidsånd over i et mere generelt opgør med velfærdsstaten, eller måske mere specifikt en stærk betoning af individualisme og individets frihed, der knytter sig til en afvisning ikke bare af love og regler, der begrænser individet, men også normer, som sætter skranker for individets selvudfoldelse.

I den danske debat fik det den socialdemokratiske minister Kaare Dybvad til at angribe 89'er liberalismen for sin betoning af individets uindskrænkede frihed.

”89'erne ser politik som et spørgsmål om at bryde barrierer ned og gøre alting mere frit. Bryde grænser ned både i fysisk og mental forstand. Normer og fælles værdier skulle fylde mindre, man skulle have lov at være sig selv, bevæge sig frit, vælge frit. Markedets grænser, landegrænser, barrierer mellem alle mulige funktioner i samfundet skulle overvindes. Det var målet med udviklingen for 89'erne”

Pointen er her ikke, om Dybvad havde ret i sin kritik. Det er snarere, at Socialdemokratiet med denne kritik var trådt frem som forvalter af en position, der bevidst og artikuleret søger at definere sig selv i opgøret med den liberale individualistiske epoke fra 1989.

Den post-liberale vending

I kernen af den borgerlige idédebat ligger spørgsmålet om, hvordan vi skal reagere på post-liberalismen. I epoken, der fulgte på afslutningen af Den Kolde Krig blev den politiske konsensus defineret af liberalisme, individualisme og globalisering. Der kom flere og bedre demokratier, og utallige mennesker blev løftet ud af fattigdom. Nu er vinden vendt.

Demokratierne bliver færre og ringere, globaliseringens fremtid er tvivlsom, og individu-

alismen har efterladt os med et tomrum, der får folk til at gribe efter skygger i mørket.

Som politisk og sociologisk fænomen indikerer populismen, at vi ikke blot står i et moment – altså noget der driver over – men ved et vendepunkt, for nok kan dens demagoger hente kraft i konkrete begivenheder, men den er som fænomen strukturelt betinget. Den er som vandet, der pibler frem af en revne i mureværket. Vi befinder os på tærsklen til en ny tid, som sætter nye vilkår for politikken i det hele taget og borgerlig politik i særdeleshed.

Den korte epoke af vores historie efter 1989, der var præget af materiel fremgang, kulturel individualisme og forskellige variationer over ideologisk liberalisme, blev afsluttet med et væld af kriser. Finanskrise, migrantkrise, trumpsismens gennembrud i USA, Brexit i Storbritannien, populismens fremmarch. Miljøkrise. Og senest – med Ruslands invasion af Ukraine – det næsten totale sammenbrud af ethvert håb om en regelbaseret international orden, samt ikke mindst energi- og inflationskrise.

Den post-liberale virkelighed er en krise-virkelighed.

Globaliseringen tur/retur

Det epokale skifte har at gøre med samspillet mellem ånd og materie. Globaliseringen af den internationale økonomi er den materielle drivkraft bag forandringerne i vores tilværelse: Øget velstand og muligheder til os som forbrugere, pres på os som producenter. En meritokratiske individualisme, der internt i samfundene sætter klare skel mellem globaliseringens vindere og tabere.

Dens forudsætning var altid en liberal optimisme. Globaliseringen, som vi kender den nu, er snævert knyttet til den virkelighed, Fukuyama intonerede i sit essay om historiens afslutning i 1989. Den er et barn af den såkaldt post-historiske verden, hvor kapital, arbejdskraft og varer skulle bevæge sig så friktionsfrit som muligt over grænser og mellem stater, hvis relevans følgelig ville blive mindre.

Nu er optimismen væk. Negeret af virkeligheden, der har genindført friktionen, fordi verden og virkeligheden atter er blevet risikabel. Derfor indskrænkes også globaliseringen. Og således befinder vi os allerede i nyt territorium.

Endnu har jeg ikke sagt noget om, hvordan vi så skal forholde os til liberalismen, når vi står konfronteret med denne nye virkelighed. Det er jo ikke givet, at det er opgaven at tale tiden efter munden.

Det epokale skifte kan godt åbenbare en virkelighed, vi bliver nødt til at forholde os til, fordi den netop er virkelig, men som vi samtidig må forholde os til som en kampsituation, hvor vi står konfronteret med en tidsånd, vi ikke kan, eller *må*, løbe med.

Hvordan skal vi reagere på dette?

Borgerlig politik er splittet i reaktionen på det post-liberale tidehverv. Dette er motoren i den indre borgerlige splittelse, vi ser ikke blot i Danmark men i hele Vesten. Her mister de gamle, klassiske centrumhøjre partier opbakning. Vælgerne driver ikke blot ud til nye populistiske partier til højre, men også mod liberale centerpartier.

Det er præcis det, vi endte med at se i Danmark. Det er selve splittelsen i forhold til reaktionen på krisetiden, der giver sig udslag i partistrukturen.

Det klassiske centrumhøjre er fanget i en vanskelig situation.

En reaktion består i at vende ryggen til skiftet, forbande populismen som en gøgeunge i den borgerlige rede. Denne reaktion peger i retning af en teknokratisk liberalisme, hvor man forsøger at forskanse principperne fra den folkelige vrede og utilfredshed. Når dette kan være et borgerlig svar, skyldes det, at så meget af den medvind borgerlige idéer har fået siden 70'erne, i høj grad skyldes en indsigt i, hvordan økonomi, politik og samfund fungerer.

Man kan strides om, hvorvidt denne indsigt reelt er en indsigt eller et ideologisk postulat (eller måske lidt af det hele, som det ofte er tilfældet med vores visheder). Det er imidlertid ikke pointen her, hvor det bare drejer sig om at konstatere, at borgerlighedens relative succes efter 70'erne skyldtes, at borgerlige ideer blev afpolitiseret og fremstod som mere eller mindre uangribelig viden. Det er dette, man nogle gange beskriver som neoliberalisme.

Derfor kan et borgerlig svar i dag være at proppe vat i øregangen og fortsætte med at gøre det, man nu ved er rigtigt. Her møder vi

Lars Løkke og måske i virkeligheden også Ellemann.

Den reaktion ser bort fra, at den ubekvemme sandhed, at populismen i høj grad er en revolte mod den verden, som den teknokratiske neoliberalisme har skabt. Dens endestation er et "tyndt demokrati" eller det, som politologen Yascha Mounk har kaldt "liberalisme uden demokrati". Dette ville blot være en fortsættelse af en proces, der allerede er i gang. Med Mounks ord:

"Den lovgivende magt... har mistet meget af sin magt til retssystemet, til bureaukraterne, til centralbankerne og til internationale traktater og organisationer. Samtidig er de folk, der udgør de lovgivende forsamlinger, stadig mere forskellige fra de folk, de skulle repræsentere: I dag har kun få af dem stærke bånd til deres lokalsamfund, og endnu færre har dybe ideologiske overbevisninger."

Den anden yderlighed finder vi i tidens antiliberale nationalkonservatisme. Her handler det ikke om at inddæmme det liberale, men derimod om en analyse, hvor liberalismen som sådan udgør problemets kerne.

Den antiliberale katolske filosof Patrick Deneen udtrykker synspunktet i sin bog *Why Liberalism failed* fra 2018. De aktuelle problemer skyldes ifølge Deneen ikke, at den liberale orden er slået fejl, men at liberalismen faktisk har sejret. "I takt med, at liberalismen fuldt og helt bliver sig selv, genererer den endemiske patologier hurtigere og mere gennemtrængende end den kan producere bandager til at vikle om dem".

Deneen er siden skredet yderligere ud i en antiliberal position, som han deler med andre toneangivende antiliberale intellektuelle. I et tankevækkende essay *Abandoning Defensive Crouch Conservatism - Toward a Conservatism that is not Liberalism* fra slutningen af 2021 har Deneen argumenteret for en konservatisme, der ikke må holde sig tilbage fra at gribe magten og bruge den til at omskabe samfundet i sit billede.

Her bliver opgaven at forkaste liberalismen, ikke blot i snæver forstand som ideologi, men også som det ideologiske eller idéhistoriske grundlag for det moderne samfund i det hele taget. Slutpunktet her er igen med Mounks ord

”demokrati uden liberalisme”. Eller det, der er værre. Vi er altså allerede halvvejs i Moskva med denne tænkning.

Den blanke tavle

Det post-liberale er et tomt begreb, en blank tavle – sådan da. Begrebet siger blot, at noget er forbi. Ikke meget om, hvad der vil komme. Sandheden er nemlig, at det er op til os selv.

Det post-liberale er i den forstand ikke blot et problem, selvom tidens radikale omskiftelighed indebærer, at den også er det. Det post-liberale er også en udfordring eller bedre: en opgave.

Hvordan gentænker vi borgerlige ideologi i den situation? Socialdemokrater og andre, der ikke viger tilbage for at bruge staten til at realisere det, som håbet forudskikker, har det måske umiddelbart nemmere.

Men sandheden er også, at ethvert svar på den folkelige afmagt, som indebærer en yderligere udbygning af statens teknokratiske kapaciteter, blot vil forstærke den afkobling, der er vores politiske ustabilitets kerne.

For borgerlige består opgaven i at formulere en politik med udgangspunkt i et samfund, der er bygget nedefra og op, centreret om de folkelige fællesskaber og solide institutioner, der måske ikke så meget giver det enkelte menneske frihed blot for friheden egen skyld, men først og fremmest giver et fundament for det meningsfulde liv, der altid forudsætter frihed.

Hvad skal der gøres?

Hvordan skal vi stille os til det? Vi bør hverken acceptere den antidemokratiske eller den antiliberale position. Det traditionel borgerlige svar er forsvaret for det liberale demokrati. Det er også svaret i dag.

Tilbage i 1949 skrev historikeren Arthur Schlesinger Jr. i sin indflydelsesrige bog *The Vital Center*: ”Vi ser på vores epoke som en tid præget af opbrud, en angstens tidsalder. Vores civilisations fundament bryder op under vores fødder, og velkendte idéer og institutioner forsvinder, idet vi griber ud efter dem – som skygger i tusmørket.”

Pointen var klog. Den var, at det frie samfunds fremtid afhænger af vores evne til at give det ensomme menneske en sans for sin

individuelle betydning. ”Vi må genskabe fællesskabet i den industrielle orden,” påpegede han. Alternativet var, at det ensomme masse-menneske – det afkoblede menneske – ville søge trøst i de totalitære ideologier.

Schlesingers indsigt fortæller os noget centralt. Det er borgerlig politiks opgave at omfavne det folkelige. Den må erkende, at populismen er opstået og får næring af problemer, der faktisk eksisterer. Populismen er måske nok en kraft, der kan lede til demagogi, men den er ikke et stykke falsk bevidsthed skabt af demagogien. Ikke først og fremmest i hvert fald.

Den er et resultat af en oplevet afmagt og afkobling, som er fulgt i kølvandet på udviklingen i den liberale epoke, som nu er forbi.

Opgaven bliver altså en borgerlig fællesskabstænkning, der indlejrer det politiske ideal om individets frihed i en substantiel fortælling om betingelserne for det gode liv. Det borgerlige får en væsentlig del af sin attraktion fra sine folkelige rødder. Ret beset er borgerlighed i sit udgangspunkt en fællesskabstænkning, og når ikke mindst liberalismen blev et forsvar for individets rettigheder, lå der ikke en anti-kommunitær intention bag, men helt banalt et ønske om at forsvare den enkelte mod magtovergreb.

En trædesten for denne besindelse kan være opmærksomhed på borgerbegrebet. Vores frihed er en borgerlig frihed, det vil sige en frihed, der knytter sig til vores ansvar, opgaver, og position som borgere i et samfund, hvis indretning op opretholdelse ikke alene er vores friheds forudsætning men også vores borgerligheds.

Borgerligheden må sætte kærligheden først. Det lyder uhyggeligt, men er det ikke. For i sidste ende må det være for os, som Grundtvig skrev:

Folkeligt er her i Vangen
Endnu eet af Hjertensgrund,
Folkelig er Elskovssangen,
Ægte Dansk i allen Stund,
Ei paa Val og ei paa Thinge
Agtes Børn og Kvinder ringe;
Hvad der end gaaer op og ned,
Dansk er immer Kiærlighed!

Her kunne man nok med særlig optimisme hæfte sig ved Liberal Alliances og ikke mindst Alex Vanopslaghs overvejelser om forholdet mellem mening og frihed. Det efterlader os dog med et spørgsmål. Hvordan sikrer vi, at vi tænker videre ad disse linjer? Svaret er, tror jeg, at det for det borgerlige Danmark gælder det samme som for samfundet i det hele taget. Også her må vi have en institutionel oprustning, opbygning og styrkelse af tidsskrifter og miljøer, som *Libertas* og – i al beskedenhed – *Critique*.

Udbygning af tænketanksmiljøet. Her gælder det, nok især for den konservative del af miljøet, at man skal droppe den lidt umodne og kedelige tendens til at ville bygge sine projekter op om en kritik af nyere borgerligheds mest succesfulde eksempel på institutionsbygning, nemlig Cepos. At man gør noget andet og lægger snittet anderledes, behøver ikke at bygge på en undsigelse af, hvad man har gjort og hvis et projekt ikke kan få sin mening uden at styrke sig ved negativiteten, ja så er det spørgsmålet, hvor vigtig det egentlig var.

I forlængelse af de overvejelser er vi i kredsen omkring Årsskriftet *Critique* og Folkeligt oplysningsforbund selv ved at definere et af de projekter – Tænketanken Prospekt – som, vi håber, kan bidrage til den nødvendige institutionelle oprustning, hvor vi på et almennyttigt grundlag fokuserer på medborgerskab, etik, dannelsesdagsordenen og folkeoplysning. Vi bygger det op nedefra, og så må vi se, hvor langt vi kan gå på literen.

Heldigvis er der andre projekter derude. Kontrast har etableret sig som en væsentlig borgerlig stemme. Berlingske er langt mere klart tonet borgerligt end længe. Avisernes nødvendige bevægelse fra omnibusmedier til mere klart afgrænsede menighedsblade er også en motor bag en positiv udvikling. Vi har grund til at tro på det, også selvom partipolitikken i det store og hele er en skuffende affære.

Boganmeldelse

Henrik Dahl: Ved voksenbordet

Elisabeth Overgaard

Bør man som vælger styre udenom midten? Som læser er det svært at undgå at stille sig selv dette spørgsmål efter at have læst Henrik Dahls nyeste skud på stammen – *Ved voksenbordet*. Magten kommer altid før principperne og der er et sæt af uskrevede og ubrydelige regler som gennemsyrrer dansk politik. Den herskende klasse i midten af dansk politik snakker løs, alt imens de går til valg på at love at bruge statsapparatet til at tilgodese diverse vælgersegmenter.

Jørgen S. Dich skrev om det for knap 50 år siden. Henrik Dahl bekræfter, at udnyttelsen stadig finder sted. Den klassiske marxistiske test vendes på sin vis på hovedet. Det er det arbejdende folk som bliver udbyttet af den voksende klasse af offentligt ansatte, som skalter og valter med hårdt arbejdende menneskers skatte kroner. Disse mennesker har taget patent på sandheden og narrativet om, hvordan man indretter det gode samfund; de har haft succes med at dæmonisere liberale og borgerlige tanker og har fordret en regression til infantilisme, hvor velfærdsstaten beskytter os alle.

Med tanke for at der er sket en tredobling af offentligt ansatte de sidste 50 år, er der noget der tyder på at det er på tide at gøre op med dette. Henrik Dahl får understreget, at det er på høje tid, at de borgerlige og liberale gør frihedens og ansvarets intellektuelle fundament fremherskende igen.

Ved det metaforiske voksenbord i dansk politik finder vi politikere, som begår politikfejl. De motiveres af et muligt genvalg, og har primært kun korte tidshorisonter. Vi finder også bureaukrater, som motiveres af magt. Ved voksenbordet er man strategisk, man har for længst kastet sine idealer ud med badevandet og i stedet har man tillagt sig en sofistikeret måde at manipulere på. Man laver iskolde

kalkuler og lægger strategier for, hvordan man sikrer sig at magten fortsætter med at være ens egen. Hvis man fejler, sælger man ud og forsøger at optimere nytten, koste hvad det vil.

Hvis man antager, at vore politikere er dannede, kultiverede mennesker med principper og idealer, får man et andet syn på sagen, når man har læst Dahls nye bog. Som teenagere i en gymnasieklasse er mange politikere supernarcissister, der mest af alt søger at maksimere egen popularitet. Det gælder benhårdt om at kunne hverve stemmer og at få lov at indtage magtens tinder. Ved voksenbordet har man for længst solgt ud af idealer og principper, men du må gerne sidde med til bords, når du har solgt din sjæl til Slotsholmens Mephistopheles.

Ved børnebordet må man til gengæld godt sætte foden ned. Her står man stejlt på sine principper om lavere skat, åbne grænser og lignende. Her har man endnu ikke lært - eller af princip besluttet sig for ikke at ville tillære sig - værdirelativismen, som er nødvendig for at sidde med ved voksenbordet.

Gymnasiet som institution og gymnasieskolens udvikling er noget, som fylder meget i første del af bogen, hvor Dahl stiller skarpt på uddannelsesindustriens vækst. Dahls gennemgang af gymnasieskolens deroute kan godt betragtes som en allegori på afarterne af socialdemokratisme, som vi finder inde på midten af dansk politik. Lidt ligesom nivelleringen af dannelsesideal og standarder for viden og opførelse har spredt sig i gymnasieskolen, så synes en positioneren sig selv nedad også at gøre sig gældende på midten i dansk politik.

Henrik Dahl skåner med andre ord ikke særlig mange. Han langer ud efter de offentligt ansatte, de principløse og akademikere med semi ubrugelige uddannelser. Han langer ud

efter alle dem, som vil genskabe verden i deres eget billede, på andre menneskers regning, og efter at man har læst bogen, kan man kun håbe, at Dahl trods alt har held med at overbevise danskerne om, at de bliver udbyttet af den herskende klasse.

Henrik Dahl: *Ved voksenbordet. Om den kvælende midte i dansk politik*. Grønningen, København. 176 sider.

Vil du skrive i LIBERTAS?

Har du lyst til at bidrage til LIBERTAS, så send en mail til: torbenmarkp@hotmail.com
LIBERTAS bringer såvel artikler inden for som uden for tema, debatindlæg samt anmeldelser af bøger og film m.m., men redaktionen påtager sig intet ansvar for materiale tilsendt uopfordret.

Skrivevejledning

- Alle indlæg skal være skrevet i Word
- Længde: Minimum 3 A4-sider, ikke nogen fast overgrænse.
- Kort resume på maks 150 ord
- Eventuelt: Kort forfatterbiografi på maks 40 ord
- Der kan anvendes afsnitsinddelinger i to (maksimalt tre) niveauer. Overskrift for hovedafsnit med fed skrift og underafsnit med kursiv.
- Begræns så vidt mulig andre formateringer i teksten. Fremhævet tekst skrives med kursiv, og der kan *ikke* være aktive links til URL-adresser i teksten eller i litteraturlisten.
- Artikler kan indeholde illustrationer, grafer, tabeller og tekstboks, der vedlægges separat som JPG-filer og i sort-hvid
- Noter som fodnoter, ikke slutnoter
- Der anføres litteraturhenvisninger for alle refererede og citerede kilder. Litteraturhenvisninger i teksten anføres som: "En bimetal standard kan defineres som..., Friedman (1992, 127)."
- Litteraturliste bagerst i artiklen. Litteraturhenvisninger anføres alfabetisk efter efternavn og årstal, som i nedenstående eksempler, hvor artikeltitler er i anførselstegn og tidsskriftets navn og bogtitler er med kursiv. Anvend så vidt muligt årstal for det oprindelige værk, og tilføj eventuel årstal for anvendt udgave, jf. Smithhenvisningen nedenfor. Undgå alle former for automatiske litteraturhenvisninger

Litteratur

Friedman, Milton (1990): "Bimetallism revisited," *Journal of Economic Perspectives*, 4, 85-104.
Friedman, Milton (1992): *Money Mischief. Episodes in Monetary History*. New York.
Smith, Adam (1776): *Nationernes Velstand*. København, 2013.

Kommende numre af LIBERTAS

LIBERTAS nr. 81. Marts 2023: **Adam Smith i 300 år.**

LIBERTAS nr. 82. Juli 2023: **Borgerlig skolepolitik. Murray Rothbard.**

LIBERTAS nr. 83. November 2023: **Frihed før liberalismen (foreløbig)**

DEN SYNLIGE HÅND

Politik som irrationel inkompetence

Torben Mark Pedersen

I tv-serien *The West Wing* beskrives politikere (i hvert fald Demokraterne i USA) som offentlighedens rationelle, godgørende tjenere. Martin Sheen spiller den demokratiske præsident, der er Nobelprismodtager i økonomi, og som er omgivet af en dedikeret gruppe af højt begavede embedsmænd, der uselvisk gør deres bedste for at tjene den amerikanske offentlighed og varetage nationens interesser, som de ser dem.

I tv-serien *House of Cards* er politikerne omvendt beskrevet som drevet af rationel selvinteresse. *House of Cards* er nærmest en karikatur af en public choice opfattelse af politik uden romantik. Den skruppeløse politiker Frank Underwood, spillet af Kevin Spacey, benytter sig af alle tænkelige midler inklusiv mord for at opnå magt for enhver pris, og hans hustru forstår at spille magtspelet lige så godt som sin mand.

Fælles for de to tv-serier er, at de anskuer politikere som rationelle, blot er deres mål forskellige. Men hvad nu, hvis politik i virkeligheden bedst kan karakteriseres som irrationel inkompetence? Hvad nu hvis Hume har ret i, at "reason is the slave of the passion", og at politikerne hverken er overvejende rationelle offentlighedens tjenere eller drevet af rationel selvinteresse men af irrationel inkompetence. Ikke fordi de er dumme, men fordi de er i deres følelsers vold, drevet af oppustede egoer, ærekærhed, mindreværdskomplekser, ønsketænkning, personlige fjendskaber og manglende evne til at adskille privatliv fra politik.

Det er umuligt at bevise, at en handling er irrationel, men når man betragter de seneste års politisk kaos i blå blok, er irrationel inkompetence en betegnelse, der falder en ind. Når Støjberg endte med at blive dømt i Rigsretten, var hendes ageren som minister nok mere drevet af følelser end resultatet af en nøje planlagt strategi. Hun opnåede i hvert fald ikke sit mål, og sagen kom til at koste hende dyrt. Når Anders Samuelsen uden at konsultere sin folketingsgruppe kravlede op i det berømte træ med sine ultimative krav for meget forudsigeligt at måtte kravle ydmyget ned igen lokket af ministerposter, der endte med et katastrofevalg for LA, hvor Samuelsen selv røg ud af Folketinget, så skal forklaringen på det forløb nok snarere findes i Samuelssens psykologi end i en rationelt udtænkt plan, som ingen endnu har kunnet gennemskue. Eller se på formandsopgøret og personkonflikterne i Venstre, der førte til en splittelse i tre partier, og personkonflikterne i DF, der er endt med, at en stor del af folketingsgruppen forlod DF til fordel for Danmarksdemokraterne. Var det tilsigtede resultater? Historien må dømme om, hvorvidt det var rationelt af Venstre at gå i regering. Det må forudsætte, at de kan vende deres vælgerbedrag til politiske resultater. Meningsmålingerne peger ikke på, at deres vælgere er overbevist om, at det vil blive tilfældet.